

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Številka 32/VII

Jesenice, 28. aprila 1977

MIHA KLINAR

PRAZNIČNA PESEM

Vi pojete...

Pojete
pesem življenja
in sreče.

Prepevajte!

Praznik je,
praznik življenja.

Pel

z vami bom pesem,
ki iz trpljenja
vodila človeštvo
bo v dneve blesteče,
pesem,
rdečo pesem
hrepenenja.

Težko je

ubirati strune
tega stoletja,
razklanega v dvoje.

Težko je

zapeti
o miru in sreči
in v strahu živeti,
viseti
med atomi atom
brez zavetja
in v duši razbit
hrepeneti.

In vendar

bom pel!

Saj v vas
se pretaka
kri ista
kot v meni
in danes
kot vi
sem močan!

Začutil

sem v krvi:

CAS
Z NAMI KORAKA

in v meni...

o v meni
je dan.

Odmev sem

z barikad Komune.

ODMEV OKTOBRA

Pest

revolucije naših let
trgam

stremuhom račune.

Vaš sem!

Samo vaš!

Zato

bom pel z vami

tako

kot tedaj,

ko z ramo

ob rami

skoz smrt

in skoz glad

utirali pot

smo

V NAŠ VELIKI MAJ.

O bratje,

še pomnite

tisto pomlad?

O bratje,

še pomnite

Veliki maj?

Kot svatje

smo šli

na svatbeni raj

in v srcih

žarel nam je

svobode smehljal.

O bratje,

še pomnite

tisto pomlad?

Kdo mislil

takrat je,

da svet

bo igrača

v pohlepni rokah.

Kdo mislil je,

bratje,

da ljudstva

zajel bo

preplah.

O bratje,

in zdaj se

zrcali

v očeh

ljudi

vseh kontinentov

strah.

Težko je

ubirati strune

tega stoletja,

razklanega v dvoje.

Težko je

zapeti o miru

in sreči

in v strahu živeti,

viseti

med atomi atom

brez zavetja

in v duši razbit

hrepeneti.

O bratje –

o delavci
vsega sveta!

Naj nas

razbijajo

kakor atome,

naj nas drobé!

Še vedno

smo sila,

ki svet bo pregneta

in prerodila!

Še vedno

smo pest!

O bratje –

o delavci

z vsega sveta!

Kot šarži

izlijmo se

iz plavžev gorja!

Plamena martinovk

ne bojmo se:

le v ognju,

le v ognju

nam pot se odpre

v rdeči svet

k sreči!

Le v ognju martinovk

se jeklo rodi.

Le jeklo

zvonko

pod udarci zveni,

čisto kot naše srce

brez laži.

O bratje –

o delavci

z vsega sveta!

Struna jeklena

je moje srcé...

Naj vaše roké,

polne spoznanj,

me

v drhtenje sprosté,

da zaigram

brez lažnih utvar,

brez praznih sanj

pesem

rdečo pesem

življenja.

O saj

le v pesmi tej

se Veliki maj

čez vso zemljó

razprostre

in tedaj

se naša pest

v ljubečo dlan

odpre.

O bratje –

o delavci

vsega sveta,

takrat

bomo peli

o rdeči ljubezni

srca...

IZ NAŠIH BOJEV V OBČINI KOROŠKA BELA

Humer navaja, da smo nacionalistom ponujali polovico mandatov. Prav v tem času smo se tudi pogajali s krščanskimi socialisti, ki so bili dosti močnejši. Naš cilj ni bil, da se združimo samo z eno strujo, temveč smo hoteli ustvariti širšo fronto, v kateri bi bile združene vse demokratične sile. Ko bi se resnično sporazumeli z obema skupinama, nam ne bi ostalo mesto za kandidaturu, ker bi morali priznati toliko mandatov tudi krščanskim socialistom. Humer odkrito prizna, da so prav nacionalisti pomagali zmagi JRZ na Jesenicah, oziroma porazu naše liste.

Kot Kuhar tako je tudi Humer omenil v svojem poročilu o volitvah šolskega nadzornika Barago: Humer pojasnjuje Baragovo glasovanje za našo listo s tem, češ da je bil osebni sovražnik nosilca liste Svetlina. Baragovo glasovanje je gotovo imelo poseben pomen, saj njegov vpliv v sokolskih vrstah na Javorniku ni bil majhen, poleg tega pa je bil poznana osebnost. Odtod taka reakcija. Tudi mi smo Baragovemu glasovanju pripisovali velik pomen, saj je bil za nas močan političen adut. Zaradi tega sem se mu posebno zahvalil z naslednjim pismom:

»Perko Vencelj, župan občine Koroška Bela
Koroška Bela, dne 7. decembra 1936

Gospod
Janez Baraga, nadučitelj v pokoju,
Javornik na Gorenjskem 207

Spoštovani gospod nadučitelj,

čutim se dolžnega, da se vam kot nosilec liste slovenskega delovnega ljudstva pri občinskih volitvah na Koroški Beli, dne 6. decembra 1936, še posebej zahvalim za odločni izraz vaše volje, ki ste ga pokazali s tem, da ste glasovali za našo listo. Vaš primer naj bo zgled vsem tistim strahopetcem in zasleplencem, ki jim zadoščajo že lepe besede, da glasujejo za tiste, katerih dejanja ravno nasprotujejo lepim besedam, ali pa ki volijo zaradi navidezne trenutne koristi zoper lastno prepričanje.

Ce bodo ti strahopetci in zaslepljenci sledili vašemu vodilu, bodo tudi oni v prihodnosti volili le po svojem prepričanju, kadar gre za korist občine ter za pravice in svobodo slovenskega delovnega ljudstva.

Pred temi volitvami ste imeli zadnjič z menoj opravka, ko sem obiskoval šolo, ki ste ji bili nadučitelj. Ko ste oddali svoj glas, ste izrazili mišljenje, da ste glasovali tako zadnjič. Jaz pa upam in želim, da to ni bilo zadnjič, temveč, da se bova srečala še dostikrat pri takih volitvah, pri katerih bodo tudi drugi volivci oddajali glasove popolnoma svobodno.

Besede, s katerimi ste spremili svoj glas, so zelo ganile mene in vse moje idejne prijatelje.

Z iskrenim spoštovanjem
Vaš bivši učenec in sedanj župan:
Vencelj Perko, r.v.)

Na to moje pismo je Baraga poslal odgovor, ki ga citiram zaradi tega, ker odkriva nekatera njegova politična gledanja.

»Baraga Janez, upokojen nadučitelj
Javornik, dne 10. decembra 1936

Gospod
Vencelj Perko,
predstojnik občine Koroška Bela
na Javorniku

Zelo me je ganilo, ko sem prejel vaše pismo po zmagoslavno končanih občinskih volitvah dne 6. decembra 1936. Ganotje je rodilo razburljivo radostno občutje, da se me ob izvolitvi hvaležno spominjate kot nekdanji učenec.

Storil sem le, kar veleva dolžnost. Tam nekje v sv. pismu stoji:

»Dober pastir da življenje za svoje ovčice — in jaz naj bi ne dal glasu za svojega učenca?!«

Moja tozadevna dolžnost sloni na načelih narodnosti, napredka, demokracije in socialne pravičnosti, neomajno na braniku neodvisnosti, svobode in edinstva. Vedno so mi in morajo biti pred očmi potoki prelite krvi naših prednikov, po vsem svetu raztresene kosti padlih junakov, tisoči in tisoči pohabljenec, ki so vse žrtvovali samo za Jugoslavijo.

Neverjetno pa je — toda čudno! Ponedeljski »Slovenec« je prinesel naslednjo notico:

»Iskali so priležnosti s komurkoli?! nacionalisti, samo da občina ne ostane v slovenskih rokah.«

Kaj takega more napisati človek, ki noče vedeti, kaj je bilo ali pa ki...

Sprejmite moj iskreni pozdrav in čestitke k izvolitvi kakor tudi vaši idejni prijatelji

J. Baraga«

Citirani dokumenti povedo, da je naša zmaga tako JRZ tudi JNS in KID zelo prizadela in da je prav ta prizadevnost še bolj poudarjala politični pomen našega uspeha. Zato smo upravičeno pričakovali, da naše delo na občini ne bo lahko, ne toliko zaradi

naše neizkušenosti kot zaradi posebnih težav, ki so nam pretile in sta jih tudi delala KID in režim JRZ. Toda kljub temu smo se samozavestno lotili dela na občini, pripravljene spoprijeti se s kakršnimkoli težavami. Pri tem smo se opirali na program, ki je bil naša bojna zastava v volilnem boju za občino.

Ta naš volilni boj pa je dal še en pozitiven rezultat za naše gibanje. Ves čas je vladala v vrstah marksistov odločna volja po uresničitvi programa kakor tudi po enotnem nastopu v volilnem boju in po zmagi. Ta duh je ostal še pozneje in za našim delom na občini so stale strnjene vrste marksistov in mnogih drugih pošteno mislečih občanov.

V tem boju pa so se borili složno z nami tudi nekateri tovariši iz vrst intelektualcev, kar je za naš takratni boj mnogo pomenilo. Pomembno vlogo je pri tem odigral tudi dr. Ivo Štampihar.

Drugi del

IV.

DELO IN BOJ NOVEGA OČINSKEGA ODBORA ZA NAPREDEK IN SAMOUPRAVO OBČINE

1. Prevzem občine in prvi spopad

Po zakonu je morala prejšnja uprava izročiti posle na novo izvoljenemu občinskemu odboru najkasneje v desetih dneh. Janez Erlah, predsednik začasne občinske uprave, ki jo je imenoval ban Natlačen, je to storil natančno deseti dan. Kakšen pohlep po oblasti! Pri vsem tem pa je značilno, da Erlah ves čas od prevzema poslov 19. 9. do predaje ni sklical niti ene seje, čeprav je v tem času pripravil predlog občinskega proračuna za leto 1937/38. Tega smo mi odklonili in napravili novega. Erlah je v svoji mandatni dobi delal s pomočjo zakulističnih usmerjevalcev, zlasti kaplana Antona Duhovnika, župnika Matježa Žbontarja in Avgusta Kuharja.

Upravo občine smo prevzeli 16. decembra 1936 odborniki, izvoljeni na listi Slovenskega delovnega ljudstva. Ob prevzemu

poslov smo morali položiti po zakonu predpisano prisego. Ker bomo pozneje videli, kako so smisel določili te prisega kršili prav vsi predstavniki višje politične oblasti, jo navajam v izvornem besedilu. »Jaz N. N. prisegam na edinega boga, da bom kralju Petru II. in domovini zvest, da se bom pri poslovanju držal ustave in državnih zakonov, da bom čuval državno in narodno edinstvo, da bom dolžnost svojega zvanja točno upravljal in vestno zastopal in branil samoupravne in državne koristi. Tako mi bog pomagaj!« (Podčrtal pisec). Prisega na boga je mogla biti le simbolična, saj so bili državljani pripadniki različnih ver in so tako verovali vsak v svojega boga. Edinega pa ni bilo za tiste, ki po svojih ideoloških nazorih niso verovali v nobenega boga, razen v svojo domovino in pravičen boj za lepše življenje, svobodo in srečo delovnega človeka. V tem smislu smo mi takrat položili prisego, kar je tudi izhajalo iz našega volilnega programa, in za te smotre smo se tudi borili ves čas našega mandata na občini.

Ob prevzemu poslov sem pozdravil navzoče ter na podlagi volilnega programa liste SDL obrazložil predlog neposrednih nalog občine ter naglasil, da moramo doseči samostojnost slovenske občine in njeno samoupravo in popolno neodvisnost. V tem smislu sem v imenu večine povabil vse odbornike na složno delo za dobrobit in korist občine ter njenih občanov.

Že na prvi seji je občinski odbor sprejel naslednji sklep: »Kraljevska vlada se poziva, da naj uzakonitev predpisov zakona o minimalnih mezdah prepusti zakonodajnim telesom pokrajaj, ki morajo biti izvoljena s splošno sorazmerno enako, tajno in neposredno volilno pravico.« Za sklep smo glasovali le odborniki z liste SDL, osem opozicijskih odbornikov se je glasovanja vzdržalo. Sklep, ki smo ga poslali v Beograd, je bil politična demonstracija proti krivičnim socialnim krivicam za podporo sindikatu v njegovem boju za ureditev mezdnih razmer ter v podporo boju za priznanja političnih svobod in delovnim množicam. Tako se je začelo naše delo.

Takoj na prvi redni seji občinskega odbora, 19. januarja 1937, smo videli, da naše delo ne bo lahko, da nam pri tem ne bosta delala težav le KID in oblast, temveč da se bo JRZ posluževala svojih zastopnikov v občinskem odboru v boju proti nam in našim težnjam za napredek v občini. Tako je Valentin Smolej-Miševc kot vodja kluba JRZ postavil županu vprašanja, ki so se nanašala na očitane nepravilnosti bivše uprave in kako misli sedanja uprava te nepravilnosti odpraviti. Glavna ost tega vprašanja je bila uperjena osebno na bivšega župana Šoberla, na našega podžupana Antona Noča in na mene osebno zaradi ograje, katere po njihovem ne bi smel obnoviti brez gradbenega dovoljenja in bi moral zato tudi plačati občinsko takso. Pojasnili smo, da to ne spada pod našo pristojnost, ker zadevo obravnava sodišče. Da pa te zadeve ne bi dajale osnovo za nadaljnjo gonjo, smo kljub temu dali obširen odgovor na posamezna vprašanja. Zaradi ograje pa smo dobili uradno pojasnilo od sreza, da za obnovo ograje ni potrebno gradbeno dovoljenje. Prav tako tudi imenovani predsednik občine Eralh, človek z najdaljšim odborniškim stažem, ni vedel povedati, na podlagi katerega predpisa bi moralo biti gradbeno dovoljenje. Tudi sodišče ni ugotovilo nobenih nepravilnosti. S tem smo odbili prvi poizkus, da se nas že v začetku kompromitira.

Prva pomembna naloga je bila sestava predloga proračuna za proračunsko leto 1937/38. Takrat je namreč trajalo proračunsko leto od 1. aprila do 31. marca naslednjega leta. V januarju smo morali izdelati predlog proračuna, ki je bil potem razgrnjen pet dni na občini, da se je lahko vsak občan in davkoplačevalec z njim seznanil in v tem času lahko dal tudi svoje

predloge in pripombe k proračunu. O predlogih in pripombah proračuna je sklepal občinski odbor na javni seji.

Naš prvi proračun je delno temeljil na programskih nalogah prejšnje socialistične občinske uprave, deloma pa je že upošteval naloge, ki so izhajale iz našega volilnega programa.

Zaradi primerjave navajam nekaj podatkov iz proračuna za proračunsko leto 1936/37. Ta proračun je prevedel 566.103 dinarjev dohodkov in toliko izdatkov. Dohodki so izvirali skoro v celoti iz občinskih doklad na neposredne davke (družbeni davek, zgradarina, pridobnina, zemljarina in uslužbniški davek) in iz trošarine na alkoholne pijače in meso. Tako je ta proračun določal 85 odstotkov občinskih doklad ali 319.140 dinarjev in trošarin, v znesku 162.506 din. Naš prvi proračun za proračunsko leto 1937/38 pa je določal 866.488 dinarjev dohodkov in toliko izdatkov. Ta proračun je vseboval določene strukturne spremembe pri virih občinskih dohodkov. Tako smo znižali občinske doklade od 85 na 75 odstotkov, s čimer smo razbremenili revnejšega davkoplačevalca, uvedli pa smo novo trošarino na porabo električnega toka in premoga, uporabljenega v industrijske namene. S tem smo želeli obremeniti predvsem KID. Za električni tok smo določili 0,02 odstotka din od KW ure, pri premogu pa 5 din trošarine na tono. Od teh dveh trošarin smo predvidevali dohodek v znesku 188.395 din, v resnici pa bi dobili več, ko bi bili odobreni. Predvideni dohodek od teh trošarin smo skoro v celoti namenili posebnemu občinskemu skladu za javna dela v občini. Ko bi nam bilo to uspelo, bi bili že v prvem letu napravili znaten korak naprej. To pa je šlo navzkriž z računi oblasti, JRZ in KID. Zato nam banska uprava proračuna ni odobrila. Vrnila ga je z nalogom, da ga znatno zmanjšamo in črtamo novo uvedeno trošarino. Občinski odbor je 7. aprila 1937 razpravljal in sklepal o pripombah banske uprave. Ponovno smo sprejeli proračun v višini 861.710 din. Ta je bil nižji le za slabih 5000 din od prejšnjega. Banska uprava tudi tega proračuna ni odobrila ter ga je z odlokom samovoljno znižala za 31,7 odstotka in nam ga potrdila le v višini 587.919 din. V odloku pa banska uprava sploh ni omenila, da ga je spremenila. Preprosto je napisala, da ga odobrava v znesku 587.919 dinarjev, kakor da bi bil takega sprejel in predlagal občinski odbor. Iz proračuna je banska uprava črtala sredstva za sklad za občinska javna dela v znesku 172.000 din, iz katerega smo nameravali v tem letu začeti graditi vodovod na Potokih, urediti pokopališče in drugo. Črtala je tudi postavko za regulacijski načrt občine, 25.000 dinarjev za zdravstvo in podporo revnim šolarjem in za prispevek kulturnim društvom. Poleg tega je vrsto postavk znatno znižala: za javno razsvetljavo, za tečaje javnih uslužbencev, za prosvetno dvorano na šoli v Javorniškem Rovtu, za vzdrževanje in popravila cest in občinskih mostov, za podaljšek vodovoda itd.

Namen je bil jasan. Takoj v začetku so nas hoteli onemogočiti pri delu na občini. Mi se temu diktatu nismo mogli niti hoteli ukloniti. Zato se je občinski odbor pritožil proti samovoljni banske uprave na upravno sodišče v Celju. To je z odločbo A 137/37, z dne 27. avgusta 1937, našo tožbo zaradi nedopustnosti zavrnilo. Upravno sodišče je razlagalo akt banske uprave kot akt prve stopnje in bi se bila zato morala občina pritožiti na višje upravno oblastvo, v tem primeru na ministrstvo za finance v Beogradu. Proti odločbi upravnega sodišča je občinski odbor na seji, 28. septembra, sklenil, da se pritoži na državni svet v Beogradu. Čeprav je bila ta tožba podprta z možnimi pravnimi in materialnimi argumenti, nismo z gotovostjo računali na uspeh. Državni svet je potrdil razlago upravnega

sodišča v Celju in našo tožbo kot neosnovano zavrnil.

Tako je minilo celo leto in občinski odbor je moral delati le z dvanajstinami prejšnjega proračuna. Zato je razumljivo, da v prvem letu dela na občini nismo napravili tega, kar smo nameravali.

2.2. Petnajstletni načrt javnih del in regulacijski načrt občine

Regulacijski načrt občine

Med letom 1937 smo izdelali 15-letni načrt javnih del v občini. Ta nam je služil kot osnova za izdelavo generalnega regulacijskega načrta, ki ga je formalno zahtevala sama banska uprava ali, bolje rečeno, njene strokovne službe, ki so uvidele potrebo po smotrni graditvi, zato smo, glede na hitro rast občine, prvenstveno morali imeti jasen načrt celotnega razvoja občine. O načrtu in o drugih delih na občini nismo mogli razpravljati neposredno z občani na sestankih, ker nam jih oblast ni dovolila. Zato smo občane o tem obveščali v našem krajevem glasilu »Naš kovinar«.

Praden povemo kaj več o 15-letnem načrtu, navajam nekaj podatkov o takratnem stanju.

Od leta 1931 do 1938 je naraslo število prebivalstva občine od 3045 na 4310 ali za 41 odstotkov. Povprečni porast prebivalcev je bil tedaj 5,8 odstotkov na leto. V tem času, leta 1938, je bilo 450 stanovanjskih hiš ter je njih število poraslo tudi za 41 odstotkov v primerjavi z letom 1931, ko je bilo 318 stanovanjskih hiš. V šolskem letu 1903/04, to je, v času, ko je bila zgrajena stara šola na Koroški Beli, je bilo 177 šolobveznih otrok; v šolskem letu 1938/39 pa je bilo 361 otrok, ki so hodili v šolo na Koroško Belo, v šoli v Javorniškem Rovtu pa 34 otrok; 30 otrok z območja naše občine pa je hodilo v osnovno šolo na Jesenicah. V istem letu je iz naše občine obiskovalo meščansko šolo na Jesenicah 65 dijakov, 32 učencev pa obrtno nadaljevalno šolo. V letu 1938 se je rodilo 167 otrok, umrlo je 49 občanov. Otrok, starih 3 do 6 let, za katere je bil potreben vrtec, je bilo 297. V tem letu je bilo na območju občine 11 trgovin, 4 pekarnice, 5 mesarij, 2 klavnice (privatni), 4 brivnice, 2 mlekarne, 3 mizarne, 1 ključavničarska, ena kovaška in ena kleparska delavnica ter trije obrtniški gradbeniki.

V prvem poslovnem letu (1937) je občinski odbor izvedel kanalizacijo na Potokih v dolžini 483 metrov, del kanalizacije in podaljšek vodovoda (460 m) pa na Koroški Beli. Zgrajena sta bila dva betonska mostova v Javorniškem Rovtu. Skupna vrednost teh del je bila 126.147 dinarjev. Poleg tega so bila opravljena še nekatera manjša dela.

Ena izmed naših glavnih nalog, kot smo to že omenili, je bila, da v tem letu začnemo izdelovati generalni regulacijski načrt. V ta namen je občina izvedla široko anketo in sklicala posvetovanje z zainteresiranimi faktorji (KID, železnica, državna cestna uprava, bratovska skladnica, okrajni cestni odbor, gasilci in drugi) o osnovah za izdelavo takega načrta za ureditev območja Javornika in Koroške Bele. Na posvetovanju so bili tudi namestnik sreskega načelstva in sanitarni referent ter trije inženirji z banske uprave.

KID je predložila konkretne predloge z nazornimi skicami, kjer bi se po njenem mnenju rezerviral prostor zanj. Bratovska skladnica je izrazila željo, da se omogoči gradnja nove bolnice nad železnico, to je, nad Borovljami. Gasilci so predlagali, da se gasilski dom zgradi na starem mestu v vasi Koroška Bela.

Občina sama je za to anketo pripravila dolgoročen načrt za gradnjo in ureditev javnih objektov, in sicer: graditev nove in povečanje stare šole, novo pokopališče, občinska ubožnica in sirotišnica, nov občinski dom s pošto, letno kopališče, delav-

ski dom (zavetišče) z javno kuhinjo, občinsko klavnico in tehtnico, kolonijo delavskih stanovanj, ki bi jih gradila občina (v prvi fazi 50), gradnjo vodovoda na Potokih, novo pot v Javorniški Rovt, okrevališče v Javorniškem Rovtu. Poleg tega je program predvideval še dela, ki naj bi se izvedla iz banovinskih sredstev (regulacija struge Belščice in Save ter gradnja mostu čez Savo), iz državnih sredstev pa prestavitve in gradnja nove državne ceste skozi občino.

Anketna komisija je zasedala 23. in 24. junija 1937 in je po proučitvi predlogov in nasvetov ter po ogledu terena prišla do naslednjih zaključkov:

»1. **Regulacijski načrt** z gradbenim okolišem in zaščitnim ozemljem naj obsega:

a) v k. o. Slovenski Javornik zemljišče, ki sega na zapadu do meje k. o. Jesenice (Senožet in Zgornje Borovlje), na jugu do Save (Spodnje Borovlje), na vzhodu do potoka Javornika, na severu pa do vznožja hriba Kermanja;

b) na Koroški Beli ozemlje, ki sega na zapadu do potoka Javornika, na jugu do Save (Dobrava, Klini na Brejah), na vzhodu do potoka Bele, in sicer od Save do železnice, nad železnico pa približno od parcele št. 590 k. o. Koroška Bela (pod Ledevnikom) do vznožja hriba Hrastnika (Po-leva), proti severu obsega regulacijsko območje Koroške Bele vso dolino potoka Bele z obronki obdajajočih hribov.

2. Kot gradbeni okoliš se določa:

a) na Javorniku svet ob državni cesti, pretežni del sveta, ki ga je KID v svoji vlogi, dne 30. novembra 1937, št. LU/V označila za razširjenje svojih obratov, ter prvenstveno Spodnje Borovlje. Omenjeni svet je deloma že zazidan in ga je smatrati za ožji gradbeni okoliš. Kot širši gradbeni okoliš se določa ostalo zazidljivo ozemlje Javornika, to je, svet severno železnice od tovarne KID do Jesenic, odnosno na obronku Kermanije, odnosno Gornje Borovlje;

b) na Koroški Beli se določi kot ožji gradbeni okoliš ozemlje vzdolž in severno stare državne ceste od potoka Javornika do Bele, vas kot taka ter na levem bregu Bele v neposrednem nadaljevanju naselja. Vse ostalo je smatrati kot širši rajon.

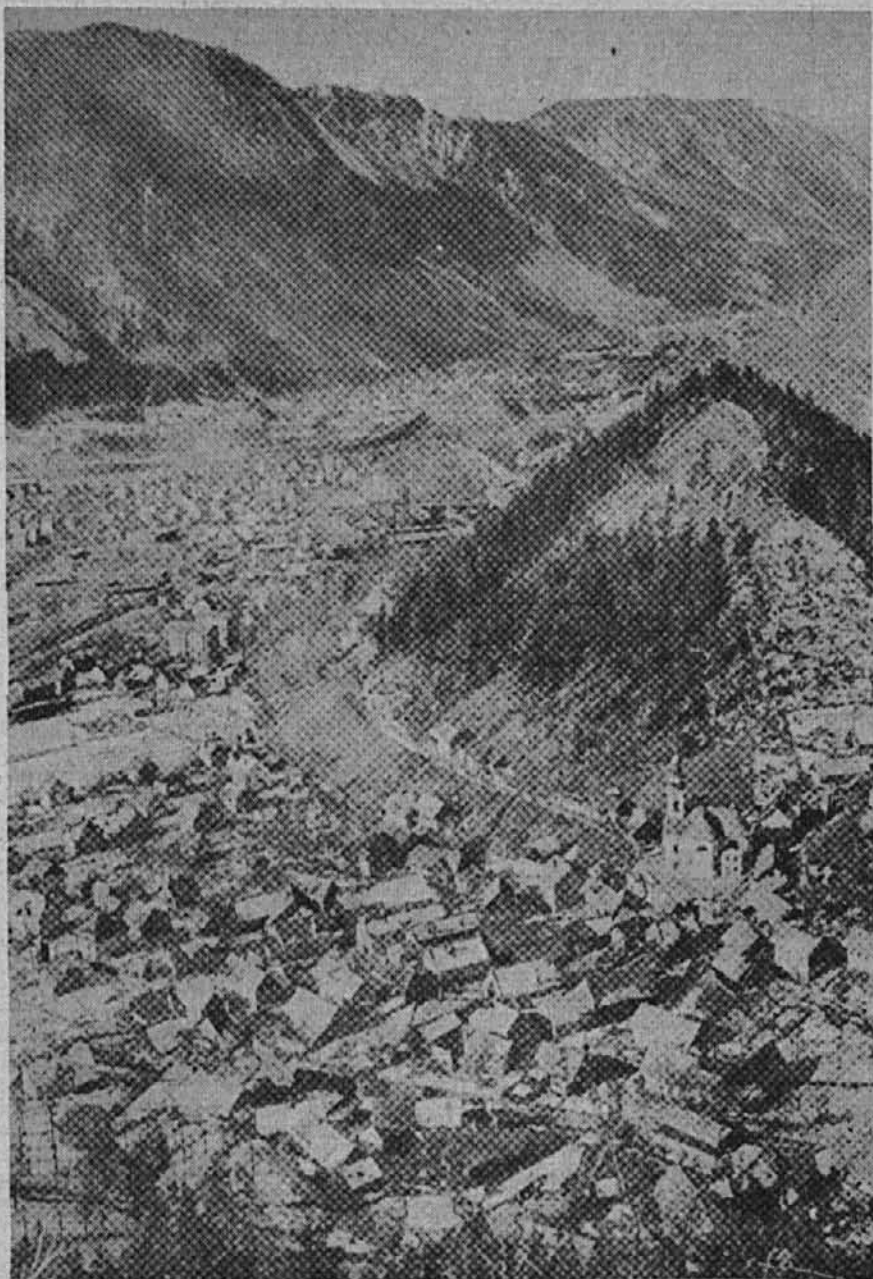
3. Zaščitni pasovi:

a) na Javorniku se določi kot zaščiteno ozemlje, ki se v nobenem primeru ne sme zazidati, svet ob desnem bregu Javornika in svet ob naravnem ridorju, ki poteka v velikem loku okoli Spodnjih Borovelj. V tem zaščitnem pasu naj se napravijo javni nasadi, ki bi zlasti služili v zdravstvene namene, poleg tega pa arhitektonsko zaključili naselje;

b) na Koroški Beli se določi kot zaščitno ozemlje, za namene javnih nasadov, svet ob obeh bregovih potoka Bele ter obronki obdajajočih hribov.

4. **Stanovanjska poslopja** naj se iz javnih ekonomskih razlogov gradijo le v ožjem gradbenem okolišu, dočim naj ostane širši rajon za izvestno dobo pod gradbeno zaporo. Šele po popolni zazidavi z uredbo določenega ožjega rajona naj se pritegne tudi širši rajon za gradbene svrhe. Trgovine naj se predvsem postavljajo v bližine tovarne, državne ceste in trgov.

Za industrijo se določa svet v neposrednem nadaljevanju obstoječih tovarniških naprav, in sicer najprej v smeri proti vzhodu in severu, potem pa tudi proti jugu, kjer se bo svet pridobil s preložitvijo železnice. Na novo, izven interesnega ozemlja KID pa se gradnja tovarn ali naselitev industrije v območju danes določenega regulacijskega ozemlja ne smejo dovoliti. V primeru potrebe naselitve in ustanovitve kake nove industrije je določiti primeren prostor izven regulacijskega ozemlja.

Del občine z Javornikom in Koroško Belo

Za zaklonišča proti sovražnim napadom naj se uredi obstoječa jama v severozapadnem kotu vasi Koroška Bela. Potrebni načrti za ureditev zaklonišč morajo biti predloženi banovinskemu odboru za zaščito civilnega prebivalstva pred napadi iz zraka v pregled in odobritev.

Za park naj se uredi zaščitni pas okoli Spodnjih Borovelj in svet ob obeh bregovih potoka Javornika in Bele. Sečnjo obstoječih dreves v teh delih je takoj preprečiti.

Obstoječe pokopališče je radi bližnje šole in obdajajočega ožjega gradbenega okoliša takoj opustiti. Za pokopališče pride v poštev le parcela št. 378 ali 388 k. o. Koroška Bela na levem bregu Save (Na Dobravi). Na tem mestu ima pokopališče potrebno lepo prirodno lego, zlasti pa ne bo moglo nikdar ovirati razvoja obeh naselij. Dostopno je od obeh naselij približno enako daleč. Svet je prodnat.

Obstoječi gozdovi v neposrednem dotiku z regulacijskim ozemljem se morajo ohraniti in po možnosti povečati s pogozdovanjem. Nameravani odkop hriba Straže po KID je dovoliti le pod posebnimi pogoji, s katerimi bo zavarovan estetski javni interes. Odkop je obložiti z rušo.

Za kopalnice in igrišče je najprimernejši prostor z ozirom na centralno in zavarovalno lego v javnem parku ob Javorniku, in sicer v kolenu pri železniškem viaduktu. Ker pa je ta prostor predviden od KID za razširitev tovarne, odnosno preložitve železnice, naj se h gradnji kopalnice na tem mestu pristopi le v primeru, da se KID iz-

javi, da ne reflektira na razširitev obratov v tej smeri. V nasprotnem primeru se določi za kopalnice prostor ob vznožju Hrastnika. Ta prostor je proti severu zavarovan z gozdom.

5. Radi izrazito industrijskega značaja kraja Javornik se določa za Javornik le gradnja v redkem in srednjem naselju. Na Koroški Beli v starem delu vasi ima kraj popolnoma značaj kmetijskega naselja, radi česar se morejo hlevi in druga kmetijska poslopja sicer dopuščati, toda pod posebnimi higienskimi in arhitektonskimi predpisi, ki se bodo za vsak primer posebej določili. Novi del Koroške Bele pa je zazidati v redkem sistemu.

6. Na Javorniku je ohraniti Zoisov grad, ki ga je spraviti z regulacijskim načrtom kolikor mogoče do arhitektonske veljave, toda v zvezi in upoštevanju razvoja industrije. Na Koroški Beli predstavlja arhitektonsko dominantno kraja radi svoje vzvišene lege cerkev, kar je v regulacijskem načrtu upoštevati.

7. **Mesta za javne zgradbe.** V občini so potrebne naslednje javne zgradbe: šola, občinski dom s pošto, javno knjižnico, čitalnico in hranilnico, občinska ubožnica in sirotišnica, delavski dom s prenočišči in skupno ljudsko kuhinjo, delavska kolonija, bolnica, gasilski dom, kopalnice, klavnica, pokopališče in dr.

a) Za šolo se določa prostor poleg obstoječega šolskega poslopja;

b) občinski dom naj se postavi na Javorniku, in sicer na križišču, kjer se pri-

ključni banovinska cesta na novo državno cesto;

c) v občinsko ubožnico naj se preuredi stari občinski dom;

č) Delavski dom naj se postavi na Javorniku v bližini občinskih delavskih hišic in parka;

d) delavska kolonija naj se postavi na Javorniku v Spodnjih Borovljah, tako da se bo regulacijski načrt v tem delu čimprej realiziral;

e) najprikladnejši prostor za bolnico je iz estetskih in zdravstvenih ozirih na Javorniku, in sicer v Zgornjih Borovljah. Zlasti so prikladne parcele št. 203, 204, 205, 206, 207 in 208 k. o. Javornik;

f) Gasilski dom. Gasilsko društvo prosi, da se dom zgradi na mestu obstoječega gasilskega doma. Svojo prošnjo za postavitev gasilskega doma na Koroški Beli utemeljuje gasilska četa z motivacijo, da prebiva večina gasilcev na Koroški Beli, da je vas Koroška Bela stara, zgrajena večinoma v lesenih konstrukcijah in zelo strnjeno ter zaradi tega požaru bolj izpostavljena kot Javornik in ima tovarna svoje lastne gasilne naprave.

Iz praktičnih in prometno-tehničnih razlogov ugotovi komisija, da je za gasilski dom najprikladnejši prostor v težišču gradbenih okolišev, to je, naselja Koroška Bela in Javornik ter tovarne. Zaradi tega naj se dom postavi nekje ob obstoječi državni cesti med potokoma Bela in Javornikom;

g) za kopalnice in pokopališče so bili določeni prostori pod točko 4. zapisnika;

h) klavnica naj se zgradi na desnem ali levem bregu potoka Javornika radi smrdljivih odpadnih voda čim bliže Savi;

i) za sejmišče naj se določi prostor nekje ob stari državni cesti med potokoma Belo in Javornikom.

8. Javne komunikacije. Obstoječa državna cesta, ki poteka z mnogimi ovinki skozi naselje Javornik, preseka tovarniško območje ter vodi tik mimo šole, se opusti, odnosno preloži v južno smer glasom že napravljenega načrta cestne uprave.

Železnica, ki ovira razširitev tovarne, v severozapadnem oglu in jugu, naj se pomakne bližje k novi projektirani državni cesti. S tem bodo odpravljeni tudi obstoječi ovinki državne železnice.

Novo ceste v naselju naj se po možnosti projektirajo tako, da bodo obstoječe komunikacije in objekti ohranjeni v čim večji meri. Pri napravi regulacijskega načrta je polagati pažnjo na priključek banovinske ceste na državno cesto. Za eventualni bodoči zračni promet naj se rezervira primeren prostor v premeru 1000 m izven regulacijskega območja kot takega. Ta prostor naj bo pod gradbeno zaporo za druge gradbene namene.

K točki 4. zapisnika glede razširitve industrije pripominja zastopnik KID, da je treba rezervirati za razširitev tovarniške obrata tudi z jeseniške strani ozemlje med Savo in državno cesto, ki se bo pridobilo z nasipavanjem. Ustvariti se mora zveza med tovarno na Jesenicah in na Javorniku eventualno z nadvozom čez državno cesto v širitvijo tovarne je treba z regulacijskim načrtom določiti prostor za novo postajno poslopje. Poslopje naj bo nekje na Belškem polju v določenem širšem gradbenem okolišju.

Sreski sanitetni referent pripominja, da odpadne vode iz tovarne v sedanjem stanju onesnažujejo potok Javornik in Savo. V letu 1937 se je pričel izvajati pravilnik o nadzorstvu nad odtočnimi vodami, vsled česar je KID v sporazumu s Higien-skim zavodom pričela proučevati način čiščenja teh voda. Zastopnik KID pripominja, da se vršijo že tozadavna pripravljala dela ter da bo v doglednem času izvršen načrt za čiščenje omenjenih voda. Zastopniki občine prosijo, da se radi nezdržnosti stanja izvedbo čiščenja čimprej realizira.

Zastopnik KID prosi, da se z regulacijskim načrtom ohrani možnost preložitve poti z desnega na levi breg javorniškega potoka.

PETNAJSTLETNI NAČRT JAVNIH DEL V OBČINI

Šola

Zaradi hitrega naraščanja prebivalstva v občini v letih 1931 do 1936 in v zvezi s tem vedno večjega števila šoloobveznih otrok stara šola ni več ustrezala. V stari šoli je bilo 5 učilnic in stanovanje za upravitelja ter šolskega služitelja. Zaradi takega stanja je pouk potekal tudi še v prvi enorazredni stari šoli na Koroški Beli, ki je bila zgrajena leta 1850. Glede na tako stanje in na pričakovani razvoj kakor tudi zaradi potrebe, da se rešijo še druga vprašanja s področja šolstva, je občinski odbor odstopil od zamisli prejšnjega odbora, da zgradi samo prizidek k stari šoli, za kar so bili že pripravljene načrti. Taka rešitev bi bila samo začasna ter bi že čez nekaj let občina stala pred istim problemom. Zato se je občinski odbor odločil, da zgradi novo šolo. Izdelali smo nov program, ki je predvideval poleg gradnje nove šole še adaptacijo in nadzidavo stare ter prizidek trakta za učiteljska stanovanja. Po dograditvi po tem programu bi imeli 17 učilnic, risalnice, kuhinjo za gospodinjstvo šole, telovadnico s prosvetno dvorano z odrom, 4 kabinete, 3 trisobna in 1 dvosobno stanovanje, 3 samske sobe s skupnim dnevnim prostorom in kopalnico ter oddelek za prhe (šolska kopalnica). Po izvedbi tega programa smo nameravali ustanoviti meščansko šolo, otroški vrtec, ki ga v občini ni bilo in so morali naši otroci hoditi v vrtec na Savo, ter gospodinjstvo šole.

Težave so bile z načrti. Po zakonu jih je morala priskrbeti banska uprava, ki pa nam ni bila naklonjena! Zato smo se neuradno dogovorili z gradbenim strokovnjakom banske uprave ing. Čulkom, ki je bil določen za tehnično izvedenco za našo občino, da nam bo priskrbel načrte za novo šolo. Poleg tega nam je zagotovil, da bo banska uprava potrdila načrte kakor tudi licitacijo za oddajo del pri gradnji. Za to uslugo smo Čulku obljubili 10.000 din nagrade. S tem smo hoteli obiti težave, na katere smo računali pri banski upravi.

Prva licitacija za oddajo del pri gradnji šole je bila 25. junija 1938 in ni uspela zaradi bojkota podjetnikov, čeprav je v tem času dela primanjkovalo. Druga licitacija, ki je bila 16. julija 1938, je uspela. Poleg tega smo še dosegli pri zidarjih delih 7,2 odstotka, pri tesarskih pa 2,2 odstotka popusta na ceno po uradnem proračunu. S pogodbo smo si zagotovili, da se morajo zaposliti domači delavci, da bodo orodje dobavljali in popravljali po možnosti domači obrtniki, da se bodo spoštovali mezdni pogoji za delavce po kolektivni pogodbi stavbnih del delavcev in da bodo dela končana v 150 dneh, to je, do novembra 1938.

Celotni stroški za gradnjo šole so bili predvideni na 2 milijona din, prvo fazo del pa smo oddali za 832.077,25 din.

Po predvidevanju bi nova šola stala z vsemi preureditvami od 1.800.000 do 2 milijona dinarjev. Nameravali smo jo graditi v treh etapah. Prva je obsegala zgraditev nove šole v surovem stanju do strehe, za kar smo predvidevali okrog 918.000 din stroškov. Ta sredstva smo imeli že zagotovljena v posebnem skladu in vloženi pri banki 822.000 din, 200.000 din pa smo predvidevali v tekočem proračunu. Za pomoč smo se obrnili na banovinski šolski sklad, pa nam sploh niso odgovorili. Prosili smo tudi KID, ki pa je pomoč odklonila. Zato smo se odločili za posojilo in se obrnili na SUZOR v Zagrebu. Prvotno smo mislili prositi le za 400.000 din, ker pa so bili pogoji zelo ugodni, smo zaprosili za milijon dinarjev. Rok plačila je bil deset let in šest odstotna obrestna mera. Ker pa smo imeli hipotekarno kritje samo vrednosti 400.000

dinarjev, smo se ponovno obrnili na KID, da nam pomaga vsaj z garancijo, da se obrnemo za kredit na Kreditni zavod v Ljubljani. Ta zavod je bil pod vplivom KID, odločujočo vlogo pa je imel bančni spekulant in predsednik upravnega odbora KID Avgust Praprotnik. Zavod je sicer bil za to, toda posojilo bi dobili pod znatno težjimi pogoji. Zahtevali so 7,5, oziroma osem odstotne obresti, za kritje pa bi se morali vezati pri KID z občinskimi davščinami. Posojilo v višini 400.000 din smo zato najeli pri SUZOR, za ostala sredstva pa smo se dogovorili s krajevno Bratovsko skladnico na Jesenicah, da nam da posojilo iz svojega posebnega pokrajinskega sklada. Tudi ona je zahtevala, da zastavimo za kritje posojila občinske davščine. Ta pogoji smo sprejeli, saj je bila v upravi Bratovske skladnice polovica delegatov iz vrst delavcev in to večinoma naših ljudi in se nam ni bilo treba preveč bati, da bi nas s to hipoteko držali za vrat in nam onemogočili naše delo. Takoj po zgraditvi šole bi imeli sami dovolj kritja za celotno posojilo, zato smo računali, da bomo po dveh letih posojilo Bratovski skladnici lahko vrnili in vzeli še ostalo pri SUZOR (Središki urad zdrav. osiguranja radnika). S temi posojili in z lastnimi viri smo si zagotovili nemoten potek gradnje šole.

Z gradnjo šole smo začeli konec avgusta 1938, prva faza, to je, zgraditev šolskega poslopja in stanovanjskega trakta v surovem stanju, pa je bila končana v začetku decembra 1939.

Pokopališče, ki so ga v letu 1912 povečali za 164 grobov, je imelo v tem času 1872 kvadr. metrov površine ali prostora za 717 grobov po 2,5 kvadr. metra. Praznega prostora je bilo le še za 219 grobov. V zadnjih devetih letih (1928–1937) je umrlo povprečno 43 ljudi na leto. Poleg tega osnovnega razloga, ki je terjal novo pokopališče, je občinski odbor upošteval še naslednje:

1. Prenatranost grobov je onemogočala vsako bolj etetsko ureditev in v zvezi s tem odkup grobov.

2. Pokopališče na tem prostoru ni bilo primerno, ker leži blizu šole in stanovanjskega naselja, zlasti pa zato, ker ima to zemljišče idealno lego za stanovanjsko gradnjo. Zaradi tega ne bi bilo prav, da se tedanje pokopališče še razširja.

3. Pokopališče ni imelo kapele in so morali nositi umrle mimo pokopališča po strmem klancu v cerkev. Po regulacijskem načrtu naj bi bilo novo pokopališče na Belškem polju ob Savi, kot je to predlagala anketna komisija. Pokopališče naj bi obsegalo okrog 6500 kvad. metrov zemljišča, da bi bilo prostora za 1000 grobov po 5 kvad. metrov.

Postavili naj bi kapelo in mrtvašnico s secirnim prostorom ter napeljali tudi vodovod in elektriko. Bili smo mnenja, da pokopališče na tem prostoru ne bi oviralo bodočega razvoja občine. Kdo bi si bil takrat mogel predstavljati, da bodo nekoč na tem prostoru stali novi obrati železarne.

Letno kopalnišče smo nameravali graditi ob potoku Javornik pod Konjičem ali pa na jugovzhodnem delu vasi Koroška Bela, kar je potrdila tudi anketna komisija za regulacijski načrt. Zaradi odpadnih voda iz železarne, Sava ni primerna za kopaenje. Edino javno letno kopalnišče (Čufarjevo) na Jesenicah pa je bilo premanjano, neprimereno in preveč oddaljeno za prebivalce našega območja. Zato je občinski odbor menil, da je za oddih občanov potrebno zgraditi kopalnišče, ki bo v poletju dostopno vsem. Prostor pod Konjičem pri potoku Javornik leži v kotlini, zavarovan proti vetrovom in obrnjen proti jugovzhodu ter nekako v sredini takratne občine. Vodo bi kopalnišče dobivalo iz potoka Javornik deloma po ceveh, deloma pa po odprtem toku, kjer bi se že nekoliko ogrela. Iz potoka pa bi jo odvajali nad Trebežem, da bi bila čista.

(Nadaljevanje na 6. strani)

Na tem prostoru bi prišlo kopališče v počtev le tedaj, ko ne bi KID širila svojih obratov v to smer. Zaradi tega smo predvidevali še drugo varianto na jugovzhodni strani vasi Koroška Bela.

V ubožnico in sirotišnico naj bi preuredili takratni dotrajani občinski dom na Koroški Beli. Prostori v občinskem domu niso mogli več zadovoljevati potrebam občine za njeno uradovanje. Menili pa smo, da bi bili primerni za ubožnico. Hiša stoji na samem, na sončnem prostoru in je za varovana proti vetrovom. Nameravali smo odkupiti še nekaj zemljišča proti potoku Belščici in ga preurediti v park in v zalegnadni vrt za potrebe ubožnice.

V tem času je bilo 20 ubožcev in sirot, ki so prejemali redno mesečno podporo, dva občana pa sta bila drugje v ubožnici in za ta dva je občina plačevala mesečno vzdrževalnino. Povprečno je izdala občina 4000 din rednih in 1000 din izrednih podpor za ubožce. Več nujnim primerom pa je občina morala odkloniti pomoč, ker ni imela, oziroma ji nadzorna oblast ni odobrila potrebnih sredstev. Glede na obstoječe razmere, predvsem pa glede na slabo zaščito delovnega človeka, je občina računala, da je tak dom za ubožce in sirote nujno potreben, ter ga je nameravala v kratkem tudi urediti. Preureditev občinskega doma v ubožnico bi po takratnih računih stala okrog 100.000 din. Nekaj sredstev je občina v ta namen že imela. Letno bi moralo biti po občinskem proračunu kakih 20.000 din več, da bi lahko dom redno posloval. S tem bi se proračun ubožnega sklada povečal od 70.000 na okrog 90.000 do 100.000 dinarjev letno.

S stanovanjsko kolonijo je nameraval občinski odbor ublažiti težke stanovanjske razmere delavcev. V občini je bilo v tem času 577 stanovanj, od teh 338 enosobnih, 201 dvosobnih in 38 štiri- in večsobnih stanovanj. Večina teh stanovanj je bila zelo slaba in brez najnujnejših sanitarij. Sem niso šteta stanovanja, ki so bila last KID. Povprečno je prišlo na eno sobo 3,5 osebe. Ker so pa imeli stanovanja s tremi in več sobami le premožnejši ljudje z majhnimi družinami, so stvarno prišle na sobo več kot 4 osebe. Mnogo jih je bilo, ki so ležali po kletnih in podstrešnih luknjah, drvarnicah ipd... Nič boljše niso bile razmere delavcev v stanovanjih, ki so bila last KID. V oktobru 1935 je na zahtevo delavskih strokovnih organizacij posebna komisija pregledala stanovanja KID na območju občine Jesenice in Koroška Bela. Ugotovila je, da je bilo 114 stanovanj z več kot štirimi osebami v eni sobi. Takrat so zastopniki delavstva zahtevali, da mora tovarna vzporedno z razširjanjem obratov graditi tudi stanovanja, KID za to ni imela posluha. Tistim delavcem, ki so se odločili, da sami gradijo svoja stanovanja, je dala nekaj kredita, da je s tem delavce podredila svoji volji. Hiše so gradili delavci sami ali s pomočjo kredita KID ali s pomočjo svojcev. Le redki so bili tisti, ki so lahko gradili z lastnimi sredstvi. V teh razmerah ni bilo nič čudnega, da mnogo tako zgrajenih hiš ni ustrezalo osnovnim zahtevam normalnega stanovanja. Zaradi tega se je občina odločila, da začne z gradnjo delavske stanovanjske kolonije, v prvi fazi bi zgradila 50 stanovanj. Občinski odbor je v ta namen nameraval pred KID postaviti zahtevo, da mu odobri en milijon dinarjev brezobrestnega posojila, saj je šlo za njene delavce.

Občinski dom naj bi se gradil med zadnjimi. Po prvotni zamisli naj bi stal nekje pri Sokolskem domu na Koroški Beli. Po posvetovanju s strokovnjaki pa je bil določen prostor med trgovino Treven in gostilno Leskovar, to je, na kraju, kjer se odcepi državna cesta proti Savi.

Po programu bi občinski dom obsegal potrebne prostore za občinsko upravo s sejno dvorano, občinsko javno knjižnico in

čitalnico, občinsko hranilnico in posojilnico, pošto in prostore za delavske in obrtniške strokovne organizacije.

Kot smo že omenili, bi ta dom gradili pozneje. Po dograditvi nove šole smo nameravali občinske urade začasno preseliti v staro šolo, občinski dom pa bi se lahko takoj uredil v občinsko ubožnico.

Gasilski dom je že odslužil in ni več ustrezal potrebam, saj je bil zgrajen v leseni izvedbi že leta 1898. Občina je dajala gasilcem letno okroglo 10.000 din podpore. Pripravljena pa je bila prispevati še več, da bi se čimprej zgradil nov gasilski dom, toda s pogojem, da bo stal na takem kraju, kjer bo lahko enako služil celi občini. Pred štiri-desetimi leti, ko je bil postavljen prvi dom, so stale na Javorniku le redke hiše in tudi ni bilo vodovoda. Zato je razumljivo, da so postavili dom v vasi Koroška Bela. Po izgradnji Javornika pa to mesto funkcionalno ni več ustrezalo. Toda gasilci so bili večina s Koroške Bele in zato so vztrajali, da mora novi dom stati na starem mestu. Predlogu občine pa so nasprotovali zlasti iz političnih razlogov. Večina članov gasilske čete je bila pod močnim vplivom cerkve preko te pa JRZ, zato so se podrejali njeni politiki. Prišlo je do spora med gasilci in občino, ker je občina odklonila gradbeno dovoljenje, da se postavi novi dom na starem mestu. Na pritožbe gasilcev je sresko načelstvo razveljavilo odločbo občine o zavrnitvi, upravno sodišče v Celju pa je dalo prav občini. Zanimivo je, da so strokovni izvedenci sreza in banske uprave v tem pogledu zastopali na anketni komisiji za regulacijski načrt stališče občine. Toda politični motivi so bili važnejši od stvarnih potreb. Zaslepljeni gasilci so na tihem pripravili novo leseno ogrodje in ga brez gradbenega dovoljenja v eni noči zamenjali s starim. Občina tako ni imela pravega gasilskega doma in je ostala pri takem, kot ga je imela leta 1898.

Občinski vodovod je občina začela graditi že leta 1930 in je v tem času dajal vodo vasi Koroška Bela in skoraj celotnemu naselju Javornik. Poleg njega je obstajal še manjši vodovod na Javorniku, katerega solastnika sta bila občina in KID. Ta vodovod je bil star in je razpadal ter ga je bilo potrebno obnoviti. Zaradi tega vodovoda je prišlo do spora z nekaterimi posestniki, ki so zahtevali lastninsko pravico. Tožbo so gnali do državnega sveta, a so jo izgubili.

Z vodo je bilo treba preskrbeti še severozahodni del Javornika nad železnico, ki je bil brez vodovoda in je bil namenjen za gradnjo stanovanj.

Na Potokih je bilo nekaj manjših zasebnih vodovodov, nekateri izviri pa so bili okuženi. Zato je bilo potrebno tudi tu zgraditi nov vodovod. Izvir za ta vodovod je 350 m nad vasjo. Načrti so bili že v delu. Ves vodovod pa bi bil po proračunu veljal približno 180.000 din. Računali smo, da bomo začeli z deli konec 1939. ali v začetku 1940. leta.

Kanalizacije ni bilo skoro v vsem Javorniku. Na Koroški Beli, Potokih in od Save do bolnice pri Senočetih je bila kanalizacija v glavnem že izvršena. Zato je načrt predvideval izvedbo kanalizacije v osrednjem delu Javornika in deloma še na Koroški Beli.

Občinska klavnica je bila potrebna, ker občina v zasebnih klavnicah ni mogla zakolov dovolj nadzorovati, predvsem pa zato, ker te klavnice niso ustrezale higijensko-zdravstvenim predpisom in niso zagotavljale zdravega mesa. Klavnica naj bi stala ob potoku Javornik proti reki Savi.

Po načrtu je bilo predvideno, da bi v Javorniskem Rovtu zgradili okrevališče - dom za oddih in počitek. V zvezi s tem in zaradi boljše povezave s prebivalci v Rovtah, posebno pa zaradi razvoja turizma, se je občinski odbor ukvarjal z mislijo, da zgradi novo cesto v Javorniški Rovt. Takoj pa se je občina lotila rekonstrukcije tedanje poti in jo tudi v celoti izvedla.

Most čez Savo na Borovljah naj bi napravila banovina, saj je stal na banovinski cesti. Toda od leta 1926, ko je Sava odnesla stari most, je bil to le še volilni adut. V volilni propagandi pred občinskimi volitvami 1936 je JRZ trdila, da so že zagotovljena sredstva v višini dveh milijonov din. Ob neki intervenciji februarja 1937 je ban Natlačen izjavil, da bo v tem letu v banovinskem proračunu 500.000 din za ta most. V okrajnem cestnem skladu je bilo v ta namen na razpolago 300.000 din. V bednostni sklad, ki je bil namenjen za taka in podobna javna dela, sta občini Jesenice in Koroška Bela plačevali letno nad milijon din, nazaj pa nismo dobili skoro nič.

Občinski odbor je izkoristil vsako priložnost, da je postavil vprašanje mostu na dnevni red. Neposredno prizadeti občani so zbirali podpise za vlogo na banksko upravo, da se zgradi most. Občina je izdelala obširno spomenico, v kateri je navedla vrsto argumentov o nujnosti tega mostu. Da bi svojo zahtevo bolje podprli, smo 10. novembra 1938 ugotavljali promet pešcev in vozil na tem mestu. Od 5. ure zjutraj do 23. ure zvečer je šlo preko brvi 957 pešcev, naokoli skozi Jesenice pa 35 vozil. Regulacijski načrt je določal, naj bi stal most

Nekateri člani občinskega odbora z gradbenimi delavci pred novo šolo. Spredaj sede od leve proti desni: Ignac Kralj, ing. Stane Oswald, Vencelj Perko, izvajalca gradbenih del ing. Kalc in Borc. V drugi vrsti stoje obč. odbornika Anton Gerdej in Franc Sirc, zadnji z očali pa je član šolskega odbora Anton Čop-Jurčkov.

malo niže od sedanjega. Predvidena je bila namreč povezava z banovinsko cesto od Trevena mimo Muleja in na levi strani barake čez Savo proti Studencu. Vse obljube in vsa naša prizadevanja so ostala jalova. Oblast in njene politične stranke niso mogle pozabiti poraza na volitvah, h katerim so prav Javorničani največ prispevali. Zato je moral most čakati na boljše čase.

Bolnica. Krajevni odbor bratovske skladnice na Jesenicah se je že nekaj časa ukvarjal z načrtom za gradnjo nove bolnice. Splošne razmere zdravljenja so tudi v ljubljanski bolnici bile zelo težke. Zato se je tudi občinski odbor pridružil akciji za gradnjo bolnice na področju Jesenic. Naše stališče je temeljilo na resoluciji, ki je bila sprejeta na velikem javnem zborovanju 14. junija 1936 na Jesenicah. Resolucija je obsojala neznosne razmere v ljubljanski bolnici in zahtevala, da se na Jesenicah zgradi krajevna bolnica. V zvezi s tem smo poslali 14. aprila 1937 Markežu, županu občine Jesenice, pismo, v katerem smo predlagali, naj da on kot predstavnik najmočnejše občine pobudo za sklicanje sestanka vseh županov v radovljiškem okraju. Pogovorili bi se o akciji za zgraditev bolnice. Ta sestanek je bil 24. aprila 1937. Navzočih je bilo 12 županov in 2 občinska odbornika. Sreski sanitarni referent dr. Slivnik je podal krajši referat o potrebi in o pogojih take graditve. Na tem sestanku smo predlagali, da se izvoli poseben odbor, ki naj stopi v stik z bratovsko skladnico in ji predlaga zgraditev skupne bolnice. Menili smo, da bi bilo umestnejše zgraditi skupno moderno bolnico, ki bi zadoščala potrebam celega okraja. Tudi opremili bi jo laže s potrebnimi aparati in instrumenti ter laže namestili več zdravnikov specialistov.

Pri tej akciji sta se kmalu pokazali dve tendenci. Ena stran je zahtevala, naj bi bila bolnica nekje blizu Radovljice, delež vsake občine naj bi se določal po davčni moči občine. Bratovska skladnica pa je menila, da bi pri skupni bolnici nastale nepremostljive težave že v sami upravi. Nadalje bi skupna bolnica bistveno vplivala na kakovost zdravstvenih uslug njenim zavarovancem itd. Proti skupni bolnici so poslali posebno izjavo tudi zdravniki bratovske skladnice. Nasprotno pa je zagovarjal skupno bolnico zdravnik dr. Tomaž Furlan. Zaradi takih različnih naziranj, ki so izhajala iz takratnih družbenih razmer, je bil negativni odnos bratovske skladnice do skupne bolnice na videz razumljiv. Objektivno pa je bilo to naziranje ozko in brez prave perspektive. Z ustno anketo, ki jo je organizirala bratovska skladnica 3. maja 1938, je bil načrt o skupni bolnici dokončno pokopan. Za bratovsko skladnico je ostalo odprto le še vprašanje, kje naj bolnica stoji. V začetku je prevladovalo mnenje, naj bi bila na območju občine Koroška Bela. Obstajali sta dve varianti: po prvi naj bi bila zgrajena nad železnico pod gozdom, po drugi pa na Belskem polju. Obe varianti smo upoštevali v programu regulacijskega načrta. Zaradi določenih prednosti je bila bolnica zgrajena v zahodnem delu Jesenic.

Nekateri so menili, naj se kljub samostojni bolnici bratovske skladnice nadaljuje akcija za postavitev okrajne bolnice. S tem pa je bilo teže računati, ker občine, razen Jesenic in Koroške Bele, niso mogle zagotoviti primerne materialne udeležbe, na banksko upravo pa resno tudi nismo mogli računati.

Med župani se je pojavil pesimizem, glede skupne okrajne bolnice, že na sestanku, 12. februarja 1938. Takrat je bil izvoljen ožji odbor, ki je sprejel nalogo, da bo spodbujal vse faktorje za zgraditev okrajne bolnice, sestavljal resolucije in interveniral, kjerkoli bi bilo to potrebno.

Se en sestanek županov je razpravljalo o okrajni bolnici, in sicer 8. septembra 1938 na Bellevueju v Bohinju. Radovljiški župan Resman je v obsirni obrazložitvi pred-

lagal, naj bi občine kupile 7000 kvad. metrov zemljišča pri Lescah v smeri proti Radovljici za ceno 300.000 din. Občina Radovljica bi dala 100.000 din, ostanek pa ostale občine. Na tem zemljišču naj bi potem banska uprava zgradila okrajno bolnico. Toda vanjo nismo imeli zaupanja. Zato sem na sestanku nastopil proti nakupu zemljišča in predlagal, naj se nad tem zemljiščem za zdaj proglasi gradbena zapora. Pri tem sem še omenil, da imamo slabe izkušnje z javorničkim mostom preko Save. Dobivali smo samo obljube, mostu pa še vedno ni. Omenil sem tudi, da nam banska uprava noče odobriti občinskega proračuna in nam s tem onemogoča vsako pomembnejše delo.

Na seji, 5. januarja 1938, je občinski odbor razpravljal o osnovah razvojnega načrta občine. Izvedba programa javnih del bi po naših računih stala okoli 13 milijonov din. Ko bi nam banovina in država pomagali s 25-procentnim prispevkom, smo računali, da bi program realizirali v 15 letih, samo z lastnimi sredstvi pa v 20 letih. Predvidevali smo, da bo občina letno zbrala okoli 600.000 din za to delo, ostali dohodki pa bi šli za tekoče potrebe občine. V našem programu nista bila zajeta bolnica in most preko Save. Občinski odbor je program javnih del, razen Rafaela Šoberla, soglasno sprejel. Značilno je, da je Erlah na seji posebej izjavil, da se s programom strinja in da bo glasoval zanj. Tu se vidi, v kakšni stiski so bili opozicijski odborniki. Kot delavcem — občanom jim je bil program všeč, saj se je v njem izražal tudi njihov interes; kot pripadniki režimske protidelaške stranke pa so se podrejali le interesom, ki jih je zastopala JRZ, in so se kot taki bali glasovati za posebne davščine, ki bi bremenile KID.

3. Borba za odobritev proračuna

Pri sestavi proračuna za leto 1938/39 nismo mogli jemati v obzir dejstva, da nam banska uprava ni odobrila proračuna za prejšnje leto in ga nam je diktirala v znatno skrajšanem obsegu. Prav tako nismo upoštevali navodila ministrstva za finance, po katerem naj bo proračun za leto 1938/39 manjši od onega v prejšnjem letu, naj se znižajo plače občinskim uslužbencem ali da naj bo celo kdo od teh odpuščen. Naše stališče pri sestavi proračuna je izhajalo iz perečih potreb občine. Za realizacijo našega programa javnih del smo upoštevali dejstvo, da so bile takratne potrebe posledice razvoja železarske industrije. Ta je v tem času delala za vojne potrebe in nastala je možna konjunktura. Menili smo, naj prav zato KID prispeva glavni delež sredstev. Ob takem stališču pa smo morali računati na njen odpor in na nasprotovanje banske uprave. Toda, če smo hoteli biti dosledni in držati svoje volilne obljube, nismo mogli drugače ravnati. Sestavili smo proračun v skupnem znesku 957.467 din, to je, za 369.248 din več, kot nam ga je odredila banska uprava za prejšnje leto. Poleg zneskov za kritje rednih potreb smo vstavili v proračun 200.000 din za novo šolo, 50.000 din za vodovod na Potokih, 40.000 dinarjev za javno razsvetlavo državne ceste, za otroški vrtec 10.000 din (začasno bi delal v privatni hiši) in še več drugih postavk. S proračunom smo predvideli 27-odstotno povečanje plač občinskim uslužbencem in plačilo celotnega zneska za socialno zavarovanje, kakor tudi 25.000 din za zdravstvo in pomoč revnim šolarjem.

Pri dohodkih smo predvideli 65 odstotkov občinskih doklad na 693.000 din neposrednih davkov, kar bi nam dalo 450.450 dinarjev dohodkov. Pri neposrednih davkih smo vzeli za 68.593 din nižjo osnovo, kot pa jo je izkazala davčna uprava. Trošarinna na alkoholne pijače naj bi dala 174.400 din, na uvoz mesa v občino in na zakol živine pa 16.650 din. Kot prejšnje leto smo tudi v tem letu vnesli v proračun trošarino na električni tok in premog, ki ju troši indu-

strija. Iz te trošarine smo predvidevali dohodek v višini 232.400 din. S tem proračunom pa smo znižali vodarino od prejšnje pavšalne letne tarife 96 din na 20 din za družino in od 72 din na 10 din za samce. Vodarino smo smatrali kot socialno zdravstveno vprašanje, zato smo tarifo znižali.

Seja občinskega odbora, ki je ta proračun obravnavala, je potekala na dveh sestankih in je bila zelo burna. Nam je bilo mnogo do tega, da bi pri proračunu dobili čim večje soglasje vsega občinskega odbora. Tako bi bil naš položaj do nadzorne oblasti in KID močnejši. Odborniki JRZ so nasprotovali raznim postavkam, čeprav ne vedno v medsebojnem soglasju. Za določene stvari so pa le glasovali, če niso hoteli še bolj oslabilo že tako slabih pozicij med občani. Tako so vsi glasovali za povečanje plač občinskim uslužbencem in s tem bili proti navodilu finančnega ministrstva. Glasovali pa so proti povečanju nagrade županu, čeprav sem bil takrat brez zaposlitve, ker me je KID vrgla na cesto, in čeprav sem skoro ves čas žrtvoval delu na občini. Vsi naši odborniki in dva člana opozicije so izglasovali predlagano nagrado za županovo delo. Ob nasprotovanju večine odbornikov JRZ sem izjavil, da se nisem dal voliti zato, da bi iskal osebnih koristi, ampak zato, da bi delal za blaginjo vseh občanov. Zato sem povišanje nagrade odklonil. Z mojo odklonitvijo pa večina odbornikov ni soglašala. Ta moja demonstracija je zelo neprijetno delovala zlasti na odbornika Valentina in Antona Smoleja, ki sta bila tudi sindikalna funkcionarja JSZ, sedaj pa glavna nasprotnika pravične nagrade za opravljeno delo. Odborniki JRZ so zahtevali, da se črta uvedba takse za gozdne posestnike, ki je bila namenjena za plačilo stroškov gozdnega čuvaja. Prej se je ta plačeval iz lovnine. Ta pa se je izločitvijo gozdov agrarne skupnosti iz občinskega lovišča znatno znižala. Zahtevali so tudi večjo dotacijo za gasilski dom.

Po prvem sestanku proračunske seje, 16. januarja 1938, so se odborniki JRZ sestali z župnikom Žbontarjem in kaplanom Duhovnikom v združni gostilni. Govorili so o tem, kakšno taktiko naj zavzamejo na prihodnjem sestanku proračunske seje. V nadaljevanju občinske seje smo mi predlagali opoziciji, da smo pripravljene pristati na njene zahteve, če bodo glasovali za ostale postavke proračuna. Oni pa so to odklonili in izjavili, da tudi na prvem sestanku niso bili za druge postavke proračuna, katerim sicer niso izrečno nasprotovali, župan pa je ugotovil, da so soglasno sprejeti. Ti odborniki so glasovali proti trošarini na električni tok in premog ne le iz političnih razlogov, temveč tudi zato, ker se niso upali zameriti KID. Čutilo se je, da so bili v času med prvim in drugim sestankom te seje odborniki JRZ pod močnim pritiskom agentov KID (Kuhar) in JRZ (Žbontar, Duhovnik); tudi odbornik JNS Jože Svetlin je izjavil, da ni za trošarino na elektriko in premog.

Občinski proračun je bil sprejet z večino glasov naših odbornikov in takšen, kot ga je predložila občinska uprava. Proti proračunu je bila tudi KID in se je pritožila na sresko načelstvo. O tej pritožbi smo izvedeli šele sredi leta, ker je KID ni poslala preko občine, kar bi bila sicer morala storiti.

»Pritožba KID

Zaznali smo, da je občinski odbor občine Koroška Bela za proračunsko leto 1938/39 sklenil uvesti posebno občinsko trošarino od premoga in od električne energije, in sicer na tak način, da bi zlasti obratovanje podjetja na Javorniku bilo močno obremenjeno s to trošarino.

Ker občinski odbor niti ni napravil poizkusa, da bi se o taki občinski davščini poprej z našim podjetjem sporazumel in ker je izven dvoma, da so davščine, ki se

v obliki trošarin od pogonskih sredstev nalagajo industrijskim podjetjem, gospodarsko škodljive produkcijske davščine, proti katerim so legitimirana interesna zastopstva industrije na pristojnih mestih že opetovano izrazila najtehtnejše pomisleke, vlagamo to pritožbo na naslovno sresko načelstvo kot nadzorstveno oblastvo proti uvedbi označene davščine v občini Koroška Bela in prosimo, da se proračun imenovane občine za proračunsko leto 1938/39 s tako davščino ne odobri.

Če pa naslovno sresko načelstvo o odobritvi proračuna ne bi samo odločalo, prosimo, da se ta naša pritožba predloži kraljevski banski upravi dravske banovine.

p. n. Kranjska industrijska družba
Karol Noot s.r. Dr. Obersnel s.r. »
Jesenice, dne 14. februarja 1938

Med drugimi je proti takim davščinam nastopil v razpravi o finančnem zakonu za leto 1938/39 v parlamentu v Beogradu poslanec JNS radovljiskega sreza Ivan Mohorič.

Nova in stara šola na Koroški Beli

Banska uprava je s svojo odločbo št. II št. 4259/1, z dne 19. februarja 1938, proračun zavrnila in zavrnitev utemeljila z naslednjimi razlogi:

1. Da je občina vzela davčno osnovo neposrednih davkov, ki podležejo avtonomnim dokladam, le v višini 643.000, namesto 761.593,48 din, kot je izkazala davčna uprava v Radovljici.

2. Da je občina prekomerno zvišala proračun za 382.883 din.

3. Da je občina uvedla novo občinsko trošarino na električni tok in premog, ki je nezakonita in nepotrebna.

4. Da je povečala nagrado županu, dasiravno nima odobrenega zadevnega statuta.

5. Da je predvidela kredit 25.000 din za zdravstvo in podporo revnim šolarjem, ki pa ni utemeljen in je videti nepotreben (podčrtal pisec).

Proti odločbi banske uprave se je občinski odbor pritožil na ministrstvo financ. Razloge v odločbi banske uprave pa smo izpodbijali z naslednjimi dejstvi:

1. Davčna uprava v Radovljici je navedla v svojem izkazu 613.871 dinarjev družbenega davka za občino Koroška Bela, Dravska finančna direkcija v Ljubljani pa s svojo odločbo, z dne 2. februarja 1938, številka 392/7-III-2.X.1938 le 351.557 din. Na podlagi tega in na podlagi moje osebne intervencije je davčna uprava popravila svoj prvotni izkaz neposrednih davkov od 761.593,48 na 499.279,48 din, to je, še pod znesek, kot pa smo ga mi postavili v proračunu. Tako velik znesek neposrednih davkov je izkazala verjetno z namenom, da

se občina zavede v svojih predvidevanjih in bi med letom prišla v finančne težave.

2. Iz popravljenega zneska davčne uprave je bilo razvidno, da se davčna osnova v primerjavi s prejšnjim letom ni povečala in se tudi proračun v primerjavi z lanskim, kakor ga je sprejel občinski odbor, ni bistveno zvišal. Proračun za leto 1937/38, ki ga je diktirala banska uprava, pa seveda ni mogel rabiti za primerjavo.

3. Uvedba novih trošarin ni bila nezakonita, saj je banska uprava take trošarine že odobrila v proračunih občin Litija, Kranj in Jesenice.

Uvedbo teh davšin smo utemeljili s potrebami in razvojem občine, ki pa jih je povzročil prav razvoj železarne KID.

4. Ker se je banska uprava protivila povečanju nagrade za župana, češ da še ni zadevnega statuta, smo dokazali, da ga ji je občina predložila v odobritev že 17. marca 1937, to je, pred enim letom in ga še ni odobrila.

5. Da so sredstva za zdravstvo in pomoč revnim šolarjem potrebna in utemeljena, res ni bilo treba navajati še kakšnih

posebnih argumentov. To postavko v proračunu je predlagal tudi Podmladek jadranske straže. Ko smo o tej zadevi obvestili banovinski odbor RK in ga prosili za intervencijo na banski upravi, so tam namerno rekli, da ni nobenega razloga, da ta postavka ne bi bila odobrena.

Ministrstvo financ je našo pritožbo zavrnilo. Proti njegovi odločbi smo vložili tožbo na drž. svet v Beogradu. Ta je razsodbo št. 28067/38 z dne 3. novembra 1938 tožbo kot neumestno tudi zavrnil.

Z razsodbo državnega sveta smo izčrpali vsa pravna sredstva in po tej poti nismo imeli nobene možnosti več, da uveljavimo našo zakonito pravico. Vsa nasprotovanja odbornikov JRZ, KID, banske uprave in državnega sveta so tako močno prizadela naše delo in prizadevanja za blaginjo občanov in napredek občine.

Tako odkrito sovražen, nezakonit, nehuman in nesocialen odnos do reševanja precehih občinskih problemov so začeli obsojati tudi mnogi občani, ki niso sicer bili naši privrženci in so bili pod njihovim političnim vplivom. Upiralo se jim je to nasprotovanje, zaradi česar nismo mogli začeti reševati zelo precehih problemov, kot npr., zagotovitev sredstev za šolo, za zdravstvo in pomoč revnim šolarjem, za vodovod, za kanalizacijo in za druge življenjske potrebe. Glavni strankarski argument, da nam morajo nasprotovati zato, ker so nas smatrali za komuniste, ni mogel prepričati občanov, da je ta postopek pravičen. Prav zato so naše pozicije postajale močnejše in naši politični nasprotniki so bili prisiljeni, da so začeli popuščati s svojim pritiskom. Banska uprava je na pritisk javnosti že

v teku leta odobrila posamezne postavke našega proračunskega predloga. Čeprav prepozno za letovanje otrok, je proti koncu leta 1938 odobrila tudi postavko 20.000 din za zdravstvo in pomoč revnim šolarjem, za katero je prej trdila, da je nepotrebna in neutemeljena.

Proti koncu leta 1938 smo že začeli s pripravami za sestavo proračuna za leto 1939/40. S tem delom smo začeli že, ko še državni svet ni razsodil o naši tožbi zaradi odobritve proračuna za tekoče leto. Ker nismo tudi sedaj odstopili od naše davčne politike in od programa del, smo sklenili v klubu naših odbornikov, da stopimo v neposreden stik s KID zaradi razgovora o trošarini na električni tok in premog. Predlog smo podpirali na pritožbo KID proti uvedbi tehtrošarin v tekočem proračunu. KID je namreč očitala v pritožbi, da občinski odbor ni poizkusil, da bi se bil o tem poprej sporazumel s podjetjem. Nace Kralj je bil proti predlogu, češ da imamo po zakonu pravico uvajati take davščine. Bil je prepričan, da bo tako razsodil tudi državni svet. Po burni razpravi o tem vprašanju je klub soglasno sklenil – le Kralj je bil proti – da se pogovorimo s KID. Na naš prisrčni predlog je KID poslala na razgovor svojega eksperta za finance dr. Tušarja. Občino sem zastopal jaz. KID je načelno pristala na uvedbo teh trošarin, toda le s pogojem, da se to določi v pavšalnem znesku, ne pa po enoti mere in da bomo znižali občinske doklade. Pristal sem na uvedbo pavšalne trošarine, ker je že samo načelno priznanje potrebe po tej trošarini pomenilo našo zmago. Zahteval sem, da mora biti pavšalna vsota višja, kot je predlog proračuna. KID je pristala na 360.000 din letno, jaz sem pa dal zagotovilo, da bo občina znižala občinske doklade na 40 odstotkov, kar je bilo v skladu z našim programom. Občinski je ta sporazum soglasno odobril tudi z glasovi opozicije. O doseženem sporazumu smo obvestili bansko upravo in ponovno predlagali, da potrdi naš proračun za leto 1938/39. Tako je odpadel že tretji razlog, zaradi katerih je banska uprava zavrnila proračun. Izmisli si je nov razlog, češ da mora sedaj čakati na razsodbo državnega sveta na našo pritožbo. Takoj za tem pa smo dobili negativen odgovor iz Beograda. Zato je banska uprava na naš ponovni predlog 2. januarja 1939 potrdila proračun za 1938/39. leto. S tem, da je končno le morala odobriti proračun, je naš občinski odbor dosegel še eno pomembno zmago.

Zakaj je KID pristala na tak sporazum in s tem pripomogla k odobritvi proračuna? Prvič zato, ker je naraščalo ogorčenje in nezadovoljstvo občanov, v glavnem delavcev KID, zaradi oviranja občine pri njenem delu. Drugi razlog pa je bila po našem mnenju negotovost KID v razsodbi državnega sveta. Ko bi bil ta razsodil nam v prid, bi bila KID bolj obremenjena, kot se je obvezala s sporazumom. Ko pa bi se bili mi pogajali s KID mesec dni pozneje, do sporazuma verjetno ne bi bilo prišlo. Po razsodbi pa KID ni mogla več nazaj, čeprav ji je bilo pozneje žal, da je šla v sporazum.

Od državnega sveta smo kmalu po sporazumu dobili obvestilo, da je naša tožba zavrtnjena.

Da bi imeli točne podatke o davčni osnovi za sestavo proračuna za leto 1938/39, sem šel na davčno upravo v Radovljici in prosil za vpogled v davčne vire. Na davčni upravi v Radovljici so bili nekateri uradniki naši simpatizerji, ki so nam pomagali, če so le mogli. Med temi je bil Nace Sterlekar, s katerim smo imeli stalno zvezo in nas je tudi obveščal o zadevah, ki so bile za nas koristne. Ti so mi dali na razpolago potrebne podatke. Na podlagi dobljenih podatkov smo ugotovili, da je naši občini odreden manjši odstotek osnove družbenega davka, kot nam je pripadal. Družbeni davek, ki ga je takrat plačevala KID, je bil glavni vir neposrednih davkov

v občini. Saj je ta pomenil preko 78 odstotkov vseh neposrednih davkov občine. Celotni družbeni davek, ki ga je plačevala KID, se je kot osnova delil: 20 odstotkov na sedež družbe, v tem primeru na mestno občino Ljubljano, 80 odstotkov pa se je delilo na občine, kjer so stali njeni obrati, v sorazmerju z vrednostjo proizvodnje. Ključ te delitve je KID sporočila davčni upravi, ne da bi bile imele občine (vsaj Koroška Bela) na vpogled to delitev. Po tem ključu je bil določen odstotek družbenega davka:

občini Jesenice 71 odstotkov, občini Koroška Bela 28 odstotkov, občini Gorje 0,5 odstotka, (Rahelič)?? 0,5 odstotka, skupno 100 odstotkov.

Na podlagi podatkov davčne uprave sem ugotovil, da je KID prištevala cevarno in druge objekte, ki so stali na območju naše občine, k občini Jesenice. Meja med našo in jeseniško občino je tekla ob gostilni Markez na Savi.

Od KID smo zahtevali, da uskladi ključ o delitvi davčne osnove s stvarnim stanjem. Ko sem to našo zahtevo osebno sporočil finančnemu ekspertu dr. Tušarju, je ta nervozno reagiral in dejal:

«Vi pa res niste nikoli zadovoljni. Komaj smo uredili vprašanje trošarine, že prihajate z drugim. Nam je žal, da smo šli z vami v pogajanja.»

Ob tem sem si mislil: tudi nam bi bilo žal sporazuma, ko bi bil državni svet razsodil v prid občine.

Razmerje v delitvi osnov družbenega davka so potem uskladili z dejanskim stanjem, tako da je občina Jesenice participirala s 63 odstotki, mi pa s 36 odstotki osnove družbenega davka. S tem smo povečali velik del tistega občinskega dohodka, ki smo ga zmanjšali s splošnim znižanjem občinskih doklad na 40 odstotkov. Z znižanjem doklad smo razbremenili šibkejšega davkoplavevalca. Z novo razdelitvijo osnov družbenega davka pa se je povečal dohodek na občinskih dokladah v breme KID ter v minus občine Jesenice, ki je pred tem imela neupravičeno višjo davčno osnovo in to na škodo naše občine.

Z rešitvijo teh vprašanj smo opravili eno od važnih nalog našega programa.

Da bi videli, kako je bila občina davčno obremenjena, navajam nekaj podatkov:

V letu 1938/39 je bilo v občini plačanih 917.317 din neposrednih davkov in to:

zemljarina	15.923
zgradarina	102.009
pridobnine	35.030
rentnine	1.592
družbenega davka	718.855
uslužbenskega davka	43.908

V banovinski bednostni fond je občina plačala skupno z občino Jesenice v letih 1937, 1938 in 1939 preko milijon dinarjev; iz tega fonda pa je dobila le osem tisoč. V istem razdobju je občina Koroška Bela plačala v banovinski šolski fond 592.997 dinarjev, dobila pa je nazaj 165.800 dinarjev. V banovinski in okrajni cestni sklad je občina prispevala 673.000 din, dobila pa je le 4000 din. Banovina je bila dolžna skrbeti le za 650 m cest v naši občini in za most čez Savo na Borovljah, občina pa je imela 12.350 m cest.

4. Prizadevanja in ovire za napredek šolstva

Občinski odbor in krajevni šolski odbor sta si prizadevala, da se poleg gradnje nove šole zagotovijo tudi drugi pogoji za vsestranski napredek šole. Da bi omogočili čim boljšo povezavo med šolo in domom, smo nameravali ustanoviti društvo Šola in dom. Zato je šolski odbor sklenil, da bo organiziral redne roditeljske sestanke, na katerih bi starši in učitelji obravnavali vprašanje pouka in vzgoje otrok. Na teh sestankih naj bi učitelji imeli tudi razna vzgojna predavanja. Dogovorili smo se, da bo prvi sestanek že januarja 1937. Upravitelj šole naj bi imel

uvodno predavanje o vzgojnih problemih in o odnosu šole in doma. Šolski upravitelj je bil Smolik, ki je bil zaradi boleznih nespo-soben za vodstvo take šole in kot tak bolj orodje kot pa zavesten politični pristaš JRZ. Bil je pod popolnim vplivom svoje žene, fanatične tercijalke, in kaplana Antona Duhovnika, zagriženega klerofa-šista.

Za ta roditeljski sestanek je bilo veliko zanimanje. Razred, v katerem je bil sestanek, je bil nabitno poln in to predvsem ženamater. Prisotni so bili tudi člani šolskega odbora in učitelji, razen upravitelja Smo-lika, za katerega so javili, da je bolan. Že samo dejstvo, da so na ta sestanek prišli zastopnik policijskega komisarja in dva policijska stražnika v uniformi, nam je dalo pojasnilo o Smolikovi »bolezni«. Očitno je bilo, da so sestanku hoteli dati političen pomen. In res, namesto »bolnega« upravi-telja se je za katedrom pojavil kot predse-dujoči in predavatelj kaplan Anton Du-hovnik. Temu sem kot predsednik krajevne šolskega odbora ugovarjal in zahteval, da sestanek vodi tisti, ki po zakonu nadomešča upravitelja, to je, najstarejša učna moč na šoli. To je bil učitelj Oton Skender. Po tem burnem začetku je na naš protest zastopnik policijskega komisarja odredil, da prevzame vodstvo sestanka učitelj Skender. Predavanje je imel kaplan Duhovnik. V njem je razlagal, da sta prvo bog in cerkev, hvalil je fašistični kooperativni sistem, govoril, naj se delavstvo najprej bori za dušni mir in šele potem za kruh, in obsojal ljudsko frontovsko gibanje v Franciji. Navzoči so že med predavanjem z opazkami protestirali proti taki zlorabi roditeljskega sestanka. To je bila očitna provokacija. Zdaj nam je bilo jasno, zakaj je na sestanku policija. Kaplanu smo dali primeren odgovor, žene pa so mu z ogorče-njem očitale, kako si upa tako govoriti, ko so vendar vsakomur znane težke socialne razmere delavcev. Očitale so mu tudi nje-gov provokatorski nastop pri zadnji stav-binski stavki. Tako se je končal prvi in s tem tudi zadnji roditeljski sestanek brez doseženega smotra. Čez 14 dni smo dobili banovo odločbo z naslednjo navedbo:

«Ker roditeljski sestanki v občini Koroška Bela ne služijo svojemu namenu, se do nadaljnega prepovedo.» To »nadaljnje« je trajalo ves čas našega mandata.

S kaplanom Duhovnikom je prišel šolski odbor takoj po prevzemu poslov v spo-pad. Duhovnik se je v šoli obnašal zelo oblastno. Upravitelj je na njegovo zahtevo v predlog šolskega proračuna vnesel sred-stva za 50 šolskih maš. Za vsako šolsko mašo je dobil honorar. Šolski odbor je so-glasno sklenil, razen šolskega upravitelja, da prizna samo šest maš, kolikor je bilo državnih proslav. Duhovnik je predložil šolskemu odboru račun za izplačilo 237 ka-tehetskih ur. Nam se je zdelo to sila veliko, zato mu honorarja nismo hoteli izplačati, dokler ne preverimo resnično opravljenih ur. Takoj nato nam je popravil račun na 219 ur. Sumili smo, da število opravljenih katehetskih ur še vedno ni natančno, zato smo zahtevali, da se nam predložijo šolski tedniki, kamor so sproti zapisovale opravl-jene ure. Upravitelj Smolik se je izgovar-jal, da nam ne more dati tednikov, da ne more v razred, da so tla namazana, katedri zaklenjeni, učitelji pa na dopustu.

Kaplan je imel tudi do otrok nehuman odnos. Enega učenca je za kazen zaprl za tri ure v stranišče. Da bi v bodoče prepre-čili njegove »vzgojne metode«, smo ga poklicali na zagovor. Svojo politično nestrpnost je Duhovnik izpričeval v šoli in to ne samo med učitelji, marveč tudi med učenci. Govoril je o španski državljanski vojni, bil proti republikanski vladi in trdil, da bo Franco zmagal.

Tudi policija se je začela neposredno mešati v šolo. Na njeno zahtevo je upra-vitelj v letu 1939 zasliševal učence, ki so se sami ali njihovi starši udeleževali v delav-

skem kulturno prosvetnem društvu Ena-kost. Policija je zbiralala te podatke, da bi lahko našla oporo za ponoven razpust dru-štva, ker je prvi razpust Enakosti na našo pritožbo državni svet razveljavil. Tako za-sliševanje je vršil tudi ravnatelj meščanske šole na Jesenicah. Proti temu postopanju in proti vmešavanju društvenih stvari v šolo smo protestirali pri ravnatelju in za-htevali, da to takoj preneha, kar je tudi storil. O tem smo obvestili tudi sreskega šolskega nadzornika in zahtevali, da se uvede proti krivcem disciplinski postopek.

Zasedba učiteljskih mest je bila nepo-polna, učitelje so zaradi političnih razlogov premeščali, kakor se je oblastnikom zaho-telo. Tako je bil še pred začetkom šolskega leta 1937/38 prestavljen po »službeni« (beri: politični) potrebi Andrej Žvan v Že-mavljav v Mursko Sobotu. To mesto je ostalo eno leto nezasedeno.

Na šoli Javorniški Rovt tri mesece ni bilo pouka, ker niso imeli učitelja. Zaradi takega stanja so na šoli Koroška Bela poučevali le glavne predmete, medtem ko so ostale opuščali. Nekateri razredi niso imeli pouka po en dan v tednu. Občina je bila pripravljena sama plačevati manjkajoče učne moči, da bi pouk lahko nemoteno potekal. Oblast pa tega ni odobrila. V tem času je bilo v vsej Sloveniji 300 nezasede-nih učiteljskih mest pri 500 brezposelnih učiteljih. Učitelj, ki ni bil politični pristaš režima, je težko dobil službo, če pa jo je že imel, je bil v stalni nevarnosti, da bo pre-stavljen na slabše mesto, še posebno, če je samostojno mislil in se ravnal po svoji vesti in po svojem prepričanju. Tak je bil na Koroški Beli tudi Oton Skender.

Na pismeno intervencijo proti napred-no usmerjenim učiteljem v radovljiskem okraju, ki jo je napravil predsednik sre-skega odbora JRZ dr. Albin Šmajd, je ban Natlačan odgovoril s svojim pismom z dne 26. septembra 1940 pod točko tri:

»S Koroške Bele je predlagan za preme-stitvev po službeni potrebi kot nadštevilen učitelj Oton Skender, in sicer skupaj z ženo Ano, ki je na Jesenicah nadštevila. Oba sta predlagana v Sv. Bolfenk v Slovenskih goricah.« Skender je moral plačati davek za svoje prepričanje in sodelovanje z nami.

Na enorazrednico v Javorniškem Rovtu so pošiljali predvsem učitelje, ki niso bili režimu preveč pri srcu. V letu 1937 je bila tu Tilka Kordiš — zelo prizadevna učite-ljica, ki se je poleg pouka brigala tudi za ostalo prosvetno delo. Z njeno pomočjo in s sodelovanjem krajevnega odbora smo napravili na podstrežju šole malo dvorano. Tu so igrali razne igre, tamburaški zbor pa je imel vaje. Delo učiteljice Kordiševe pod pokroviteljstvom našega občinskega od-bora pa ni bilo vseh našim nasprotnikom in zato je bila prestavljena. Po njenem od-hodu tu nekaj časa ni bilo pouka.

Tilka Kordiš, poročena Pejnovič, se je med okupacijo takoj vključila v delo OF. Med vojno so ji ubili moža, umrla pa sta ji tudi otroka — dvojčka, ki sta se ji rodila v italijanskem zaporu. Po kapitulaciji Ita-lije je učila na partizanski šoli v Podpreski. Bila je organizatorica mitingov in proslav. Delala je v vseh organizacijah.

S prvim februarjem 1938 je prišla na šolo učiteljica dnevničarka Jožefa Žugič. Ker ni bila pristaš takratnega režima, je dobila službo šele po nešteti intervencijah zaradi njenega socialnega stanja. Iz bed-nostnega fonda je bila nastavljena septem-bra 1936 in Javorniški Rovt je bilo že njeno peto službeno mesto v 15 mesecih službo-vanja. Ob nastopu službe v Javorniškem Rovtu se je javila pri sreskem načelniku dr. Vrečarju. Ta jo je med drugim opozoril, naj se pazi pred županom, ker je komunist. Na njeno pripombo: »Kaj pa bom jaz imela z njim?« ji je odgovoril: »O, pa boste imeli!« In res se je tako zgodilo, postala je

naša sodelavka, pozneje pa moja žena. Kako prav je imel sreski načelnik!

Tudi Žugičeva se je poleg pouka lotila ostalega prosvetnega dela, pri katerem smo ji pomagali. Zaradi zvez z nami je bila čez 7 mesecev ponovno premeščena. Kljub prošnji, ki so jo podpisali in poslali na bana in na prosvetni oddelek banske uprave vsi člani krajevnega šolskega odbora in starši šoloobveznih otrok, so jo premestili.

Z odlokom z dne 19. maja 1938 opr. IV No 10203/1 je banska uprava odredila ukinitve treh oddelkov na osnovni šoli Koroška Bela. Na Jesenicah je ukinila tri oddelke, na Bledu pa štiri. Kot razlog za ta ukrep je banovina navedla, da je v posameznih oddelkih premajhno število otrok, ker to ne sme biti manjše od 50 otrok. To je bilo v odkritem nasprotju z zakonom, ki je določal, da oddelek z enim razredom praviloma ne more imeti nad 50, v višjih razredih pa nad 40 otrok. Ukinitve treh oddelkov bi bila zelo prizadela šola, zlasti še, ker so stare učilnice lahko sprejele največ 42 otrok, ukinjene oddelke pa je obiskovalo v 2. oddelku 55 otrok, v 3. oddelku 63 otrok in v 1. razredu višje ljudske šole 50 otrok. To je pomenilo, da bi bilo glede na kapaciteto učilnice izpadlo od pouka v 2. oddelku 13, v 3. oddelku 21 in v 1. oddelku 8 otrok, skupno 42 otrok.

Namen banovinskega odloka je bil v tem, da z ukinitvijo oddelkov ukinejo nekatera službena mesta in se tako na lep način znebiga nezaželenih učiteljev.

Ta odlok je zelo razburil občane: mi pa smo organizirali širšo akcijo za preklic odloka. Krajevni šolski odbor se je pritožil na ministrstvo prosvete, občina pa je o položaju pisala ministru Mihu Kreku. Radovljiskemu županu Resmanu pa sem predlagal sestanek županov iz okraja, da bi skupno nastopili proti taki prosvetni politiki banovine. Do sestanka županov ni prišlo. Dobili pa smo zelo hitro odgovor šefa kabineta ministra Kreka z naslednjim obvestilom:

»... da su sva tri odeljenja državne narodne škole u Koroškoj Beli sreza radovljičkog, koja su bila zatvorena odlukom Kraljevske banske uprave u Ljubljani, ponovo otvorena.« Ustrašili so se naše akcije, ki je dobila močan politični pomen.

Banska uprava ni imela razumevanja tudi za druge šolske potrebe. Krajevni šolski odbor in občinski odbor sta se morala neprestano boriti za vsako stvar posebej. Tako nam je banska uprava stalno zniževala ali celo brisala določene postavke v proračunih. Zaradi težkega stanja nekaterih delavskih družin je bilo precej otrok zelo slabo preskrbljenih. Tem je občina nabavila obleko, obutev ali perilo. Vsako leto je obdarila okoli 80 otrok, bila pa bi jih še več, ko banska uprava ne bi bila zniževala sredstev.

Občina je težila za tem, da vsi šolarji brezplačno dobijo knjige in zvezke, vendar pa zaradi ovir tega nismo mogli nuditi vsem otrokom. Posebno skrb smo posvečali tudi zdravstvu šolarjev. V ta namen smo vnesli vsako leto v proračun primeren znesek. Četudi so to priporočali celo sresko načelstvo in razne humanitarne organizacije, je banska uprava te postavke črtala. V znak protesta so žene pripravile spomenico za bana in začele nabirati podpise staršev. Iz dveh tretjin Javornika so že nabrale 468 podpisov, ko je posegla vmes policija. Ženam, ki so pobirale podpise, je zagrozila, da bodo najstrože kaznovane, njihovi možje pa odpuščeni iz tovarne. Nadaljnje pobiranje podpisov ni bilo več mogoče. Občina je 18. avgusta 1937 poslala spomenico z zbranimi podpisi banu. Na to spomenico je odgovoril sreski načelnik dr. Vrečar z dne 25. septembra 1937 p. št. 1218!

»Kraljevska banska uprava iz kreditnih razlogov ne more ugoditi (podčrtal pis.) prošnji, ker so zadevne postavke banovinskega proračuna izčrpane.«

Občinski proračun in spomenica nista predvidevala, da sredstva za banovina, ampak le, da jih odobri v občinskem proračunu. Upravičenost sredstev za zdravstvo otrok sta podprla s svojo izjavo tudi zdravnik dr. Tomaž Furlan in dr. Milan Čeh.

Delavske žene Frančiško Trtnik, Mici Pukel in Marijo Smolej, ki so zbirale podpise, je policijski komisariat na Jesenicah kaznoval s po 150 din, oziroma z ustrežno zaporno kaznijo. To kazen je banska uprava pozneje na njihovo pritožbo razveljavila.

Kot smo že ugotovili, je banska uprava proti koncu leta 1938 le odobrila proračunsko postavko 20.000 din za zdravje in podporo šolarjev, za naslednje leto pa 25.000 dinarjev. To nam je omogočilo, da smo v letu 1939 organizirali prvo večjo šolsko kolonijo na morju in v Javorniskem Rovtu. Predhodno so vse šoloobvezne otroke pregledali trije zdravniki bratovske skladnice. Na podlagi zdravniškega mnenja smo poslali 55 otrok na morje v Bakar, 32 otrok pa v Javorniški Rovt. Kolonijo v Bakru sem vodil sam, seveda s pomočjo drugih. Trajala je od 19. julija do 9. avgusta 1939. Kolonijo v Javorniskem Rovtu pa je vodila učiteljica Marija Banko. Leto prej pa je manjšo skupino otrok imel v Splitu učitelj Oton Skender.

Po razrešitvi našega občinskega odbora v letu 1940 je tudi začasna, »od oblasti postavljena uprava« organizirala letovanje otrok in to samo v Javorniskem Rovtu. Glavno besedo pri tem so imeli kaplan in celo trop ljubljanskih študentov – semenišnikov, ki so bili v koloniji na občinske stroške in so dobili za to še nagrade. V tej koloniji so imeli vsak dan mašo z obhajilom. Zajtrk so imeli otroci šele po 9. uri. V šoli, kjer je bila kolonija, je skupaj spalo v mali šolski sobi 28 oseb, odraslih in otrok v 13 posteljah. Na podstrešju pa je bil trikrat večji prostor preurejen v kapelo. Otroke so vodile po komandi pol fašistične organizacije slovenskih fantov.

Za kolonijo je bilo v proračunu 25.000 dinarjev, poleg tega je banovina odobrila, da so k tej vsoti pridali še preostanek iz prejšnjega leta, to je, 12.676,75 din, skupaj 37.676,75 din. Iz sejnih zapisnikov ni razvidno, kakšni so bili kriteriji za izbiro otrok, kdo je kolonijo vodil in jo nadzoroval. V zapisniku 3. septembra 1940 je samo suhoparno zapisano: »Soglasno se sklene, da se izplačajo nagrade nadzorstvu in pomočnicam pri koloniji v Rovtah.« Tako so delali z denarjem in otroki!

Konec leta 1939 je prosvetni oddelek banske uprave končno pristal, da organiziramo 6-mesečni gospodinjski tečaj, in nam nakazal 8.000 din za kritje materialnih stroškov. Za vodstvo tečaja sta bili poslani iz Ljubljane Mara Rupena in Tatjana Zemljčič, učiteljici za gospodinjstvo. Tečajnik je bilo okrog 24. Ker v šoli ni bilo prostora, je naše delavsko kulturno prosvetno društvo Enakost na Javorniku dalo na razpolago za tečaj svoj prostor pri Konjiču. Nabaviti smo morali štedilnik, posodo in drug inventar. Ker smo kmalu spoznali, da sta obe učiteljici napredno usmerjeni, smo se z njima tesneje povezali in na njihju politično vplivali. Mara Rupena je bila takrat aktivna delavka v organizaciji kmečkih fantov in deklet. Ta organizacija je bila pod močnim vplivom KP. Zemljčičeva pa je bila članica Sokola, zaradi česar jo je bil JRZ režim že prej nastavljal v nekem odročnem kraju v Bosni.

Pri pouku ročnih del na tečaju je običajno ena od učiteljic brala leposlovne knjige. Dogovorili smo se, da se bosta pri tem posluževali predvsem knjig z napredno socialno tendenco kot, npr., »Matere« Gorkega in slično. Tako smo prenašali naša

napredna gledanja na tečajnice. Kmalu po začetku je prišel na inšpekcijo tečaja sreski šolski nadzornik Grad. Ko je opazil na steni poleg kraljeve slike tudi sliko Marxa in ugotovil, da v učilnici ni boga, kot je bilo takrat predpisano za šole, je zahteval od Zemljčičeve, da odstrani Marxovo sliko in obesi na steno križ. Ker je bila učilnica v društvenem prostoru Enakosti in to brezplačno, seveda društvo ni pustilo odstraniti slike in je o tem obvestilo učiteljico Zemljčičevo zaradi njenega kritja. Tako so potem viseli na steni Marx, kralj Peter II. in bog. Da bi pri učenkah dobil »bog« tudi bolj konkretno veljavo, je župnik Zbontar zahteval od učiteljic, da gredo tečajnice k velikonočni spovedi in obhajilu.

Poleg dnevnega tečaja smo po dogovoru z omenjenima učiteljicama organizirali krajši večerni gospodinjski tečaj za žene-gospodinje. V tem tečaju je bilo 12 predavanj, udeležilo pa se ga je do 120 žena.

Obe učiteljici sta se kmalu tesneje povezali z nami, zlasti Mara Rupena. Mara je po Kraljevi in moji aretaciji februarja 1940 že sodelovala v ilegalnih akcijah, ki jih je organizirala Partija. Hodila je v Ljubljano po letake, te trosila po terenu, zaradi česar je bila 26. februarja 1940 aretirana. Istega dne pa sta policajca Henrik Jesih in Rudolf Robič napravila hišno preiskavo na njenem stanovanju.

5. Občinska uprava in personalna politika

Borba za občinsko zaposlitev Franja Federla, borca in odpuščenega delavca

Občina je ob prevzemu občinske uprave imela dva administrativna uslužbenca (tajnik in administrator), občinskega slugo (kurirja), gozdnega čuvaja, mesoglednika in dva cestarja, skupno 7 uslužbencev. Mesoglednik je bil zaposlen s skrajšanim delovnim časom, gozdni čuvaj pa je po potrebi opravljal še kako pomožno delo na občini (pobiranje vodarine in slično). Tajnik, oziroma delovodja, kot je bil takrat njegov uradni naziv, ni bil naš politični somišljenik in je bil zlasti v začetku naše dobe na občini v tesnih stikih s kaplanom Duhovnikom. Sumili smo, da je kaplana informiral o raznih občinskih zadevah, o čemer je prišlo celo do razprav in kritik na sejah občinskega odbora. Kaplan pa je o tej kritiki pisal v listu »Na mejah«. Bolj odkrita nasprotnika naše večine na občini sta bila pomožna administratorka, vdova bivšega tajnika Amalija Žabkar in občinski sluga Jože Smolej. Ta je kmalu po našem prihodu umrl. Tako smo imeli možnost, da nastavimo našega človeka. Ker je občinski sluga dnevno raznašal občinsko pošto, pozive, obvestila in drugo po teritoriju vse občine, je bilo to mesto zelo primerno tudi za politično delo. V marcu 1936 je bil odpuščen iz tovarne Franjo Federle z utemeljitvijo, da je ponoči v službi spal, v resnici pa zato, ker je bil eden vplivnejših revolucionarnih tovarišev in znan komunist na Jesenicah. Na seji občinskega odbora, dne 28. januarja 1937, smo sklenili, da za občinskega slugo postavimo Franja Federla. Proti tej nastavitvi so bili odborniki JRZ in en naš odbornik, ker je želel, da to mesto dobi njegov brat. Kaplan Duhovnik je v listu »Na mejah« napisal, da smo nastavili »domačina iz Boke Kotorske«. Federle je bil pred prihodom na Jesenice strojnik v vojni mornarici v Boki Kotorski. Ko je sreski načelnik dr. Vrečar zvedel za ta naš sklep, me je poklical v Radovljico in mi omenil, da ni primerno, da Federla postavimo na to mesto. Predlagal je, da sklep občinskega odbora umaknemo. Ker tega nismo storili, je sreski načelnik s svojo odločbo z dne 12. februarja 1937 opr. številka 1930/1 zadržal sklep občinskega odbora. Po paragrafu a) 125 obč. zakona je sreski načelnik kot nadzorni organ občine imel

pravico, da zadrži sklep občinskega odbora, če ta ni bil v skladu z zakonom. Svoj sklep je utemeljeval s pavšalno trditvijo, da »z ozirom na informacije, s katerimi razpolaga sresko načelstvo, sme smatrati, da vedenje in udeleževanje imenovanega Franja Federla v političnem oziru ni tako, da bi mogel imenovanemu glede na predpis členu 9 uredbe o občinskih uslužbenih postati in ostati občinski uslužbenec.« Občinski odbor je na seji, 2. marca 1937, sklenil, da se ne more pokoravati odločbi sreskega načelstva, ker ta o političnem zadržanju Federla ni navedel nobenega konkretnega nezakonitega dejanja, ter se je zato proti odločbi pritožil na bana. Ker ban ni ugodil naši pritožbi, je le-to po uradni dolžnosti odstopil v reševanje upravnemu sodišču v Celju. To je s svojo odločbo R 11/37-3 z dne 9. marca 1937 naši pritožbi ugodilo ter odločbo sreskega načelnika razveljavilo. Sodišče je svojo odločitev med drugim utemeljilo takole:

»Po členu 9 uredbe o občinskih uslužbenih iz leta 1936 občinski uslužbenec ne more postati in ne ostati oseba, ki širi načela zoper obstoječo državno obliko in načela protipravne izpremembe državnega reda. Ta odločba velja in se smiselno mora uporabiti na vse občinske uslužbence, ne glede na pravni in dejanski značaj njih namestitve. Po navedeni odločbi pa je izključen od občinske službe le oni, kateremu so dejanja, šteta v tej odločbi, dokazana (podčrtal pis.).

V našem primeru pa niti iz podatkov v spisih ni razvidno, da bi bilo Francu Federlu dokazano kakšno dejanje označene vrste. Tudi ni razvidno, da bi bilo proti imenovanemu v teku kazenskega postopanja radi suma kaznivih dejanj, kakršne ima v mislih ta odločba.«

Dvanajstega maja 1937 je sreski načelnik pod opr. št. 77/25 izdal nov odlok in v smislu paragrafa 45 finančnega zakona za 1937/38 ter ugotovitve, ki jih navaja v odloku, naročil občinskemu odboru, naj sklepa o odpustu Franja Federla. V odloku navaja naslednje razloge:

»Italijanske oblasti so pri aretaciji Lehmann Stefanije, matere osumljenca, našle komunistične letake, komunističen znak in pismo njenega moža, naslovljenega na Franja Federla, v katerem mu omenja, naj še nadalje gleda na to, da pridobi čimveč ljudi za odhod v Španijo, kjer bi se borili na strani komunistov. Komunistične letake in pismo je hotela Lehmann Stefanija na Jesenicah izročiti sinu Federlu, vendar te namere ni mogla izvršiti, ker se je Federle nahajal isti dan zadržan na policijskem komisaratu na Jesenicah, o čemer da pričča pismo, ki ga je pisal dne 9. aprila 1937 na Hrast Rozalijo v Kobariid.«

Nadalje je v odloku navajal, da je Federle znan komunist in da je zbiral prostovoljce za komunistično Španijo.

Tu je bila očitno po sredi provokacija, ker pravnih dokazov niso imeli, le domnevali so, da je Federle komunist. Bil je preveč nevaren na takem delovnem mestu, na katerem bi bil z lahkoto opravljal komunistično propagando. Prvi poizkus njegove odstranitve se zaradi pomanjkanja dokazov ni posrečil, zato so zdaj prišli z »dokazi«, za lase privlečenimi in skritimi za italijansko policijo.

Občinski odbor se proti odloku sreskega načelnika ni pritožil, ker je menil, da o krivdi in nekrivdi lahko odloča le sodišče, in se bo zato ravnal le po njegovi odločitvi. Zato je občinski odbor na svoji seji, 19. maja 1935, sklenil naslednje:

1. da naj sresko načelstvo predloži ves dokazni material državnemu pravdnistvu v Ljubljani ali pa državnemu sodišču za zaščito države v Beogradu v svrhu kazenskega postopanja proti Federlu.

2. da občina sama v svrhu razbremenitve kazenske krivde dostavi državnemu tožiteljstvu v Ljubljani ves tozadevni spis s predlogom, da posluje v smislu čl. 2. za-

kona o zaščiti javne varnosti in reda v državi.«

V spremnem dopisu, s katerim smo poslali sklep sreskemu načelstvu, smo pripomnili, da mi ne vemo, katera je komunistična Španija, pač pa vemo to, da je naša vlada akreditirana pri madridski vladi.

Pred tem pa smo iz formalnih razlogov »zasišali« Federla o trditvah sreskega načelnika. Zaradi dokumentarnosti citiraram zapisnik o tem »zasišanju«:

»Zapisnik, pisan v pisarni občine Koroška Bela, dne 15. maja 1937, o zasišanju Franja Federla, občinskega sluga, radi odloka okrajnega glavarstva, z dne 12. t. m. št. 77/24 Pov., ki izpove sledeče:

Moja Mati Lehmann Stefanija ni odpotovala v Beljak, temveč je bila izgnana dne 17. februarja 1937 in to brez izročitve izgonskega odloka v Italijo, kjer so jo pa italijanske obmejne oblasti, kakor sem pozneje izvedel, aretirale takoj po prestopu meje, češ, da je pred leti utihotapila neko blago čez mejo. Čez tri tedne je bila izgnana tudi iz Italije preko Trbiža v Avstrijo, vendar so ji pred izgonom zagotovili, da se čez nekaj časa zopet vrne.

Zato se je res čez nekaj dni vrnila v Italijo, kjer je pa bila na meji ponovno aretirana, zakaj pa ne vem.

Moj očim Fric Lehmann, ki se nahaja po njegovem zadnjem pismu, ki sem ga še prejel, v bližini Pariza v službi v neki tovarni, sploh ni mogel vedeti, kje se mudi moja mati, niti ni ona mogla vedeti, kje se nahaja moj očim, in je zaradi tega izključeno, da bi se mogla dopisovati.

Očitke, ki se iznašajo proti meni, odločno zavračam in mislim, da bi moralo okrajno načelstvo izročiti stvar sodišču, če smatra dokazila resna. Sodišču sem vsaki čas na razpolago.

Prečitano in podpisano.«

Ker je bilo očitno, da pri tej zadevi ne gre samo za Federla, marveč za namen, da nas tako daleč izzovejo, da bi mi napravili kakšno večjo napako in s tem dali povod za razrešitev celotnega odbora, zlasti še, ker smo na vsakem koraku čutili to, kar je Kuhar napisal v svojem poročilu o volitvah, namreč, da je treba najti zvezo s centralo, zato smo bili zelo previdni. Zato tudi naše »zasišanje« Federla in naša prijava državnemu pravdnistvu. Ker je bil pritisk vedno večji, smo na seji občinskega odbora, 6. julija 1937, iz previdnosti sklenili, da Franjo Federle ne bo toliko časa opravljal službe občinskega služitelja, dokler ne bo sodno postopanje proti njemu končano. Tak sklep smo napravili zato, da paraliziramo odlok banske uprave z dne 4. julija 1937, opr. št. II/2 No 354/6, s katerim je ta odločila, da se Franjo Federle odpusti iz občinske službe. Odlok banske uprave je navajal iste razloge kot odlok sreskega načelnika.

Isti dan, ko je bil Federle razrešen službe, je policija napravila pri meni doma in na občini preiskavo.

Med tem časom je bil Federle že aretiran in v preiskovalnem zaporu. Po treh mesecih je bil izpuščen iz zapora, ker je bilo s sodno odločbo okrožnega sodišča kazensko postopanje ustavljeno. O tem nas je sodišče dne 6. decembra 1937 pod znakom vpisa V. B. KZP 896/37-43 posebej obvestilo. Na podlagi tega smo dne 18. decembra 1937, št. 2613, predlagali banski upravi, da obnovi upravni postopek zoper Federla, kar se pa ni zgodilo.

Občani iz Javorniškega Rovta so zahtevali, da se tudi njim dostavlja pošta v vas. Do takrat so jo morali sami sprejemati na pošti na Javorniku. Ker pošta tega ni hotela urediti, smo na občini sklenili, da bo pošto dostavljala občina trikrat tedensko po svojem človeku. Kakor hitro je bilo odločeno, da bo to Federle, je poštna uprava takoj odredila, da bo ona pošto dostavljala v Javorniški Rovt.

Zaradi tega so šaljivci predlagali, naj Federle začne graditi most čez Savo, potem bo banska uprava takoj začela s to gradnjo.

Franjo Federle je bil eden vodilnih komunistov, dober organizator, izredno bister in načitan, v tem času pa je bil tudi stvarni urednik našega lista »Naš kovinar«, katerega je med opravljanjem svoje službe tudi razpečeval po občini. Zato tak pritisk, da se ga onemogoči! Njegov očim Fritz Lehmann, komunist in pesnik, je bil zaposlen na ministrstvu v Berlinu, po prihodu Hitlerja na oblast pa je pobegnil z ženo Stefanijo v Jugoslavijo. Od tu je odšel v Španijo, od koder pa se ni vrnil.

Po Federlovi aretaciji je občinski odbor sprejel za občinskega slugo prav tako odpuščenega tovarniškega delavca, zvestega delavskega borca in komunističnega delavca Joža Finžgarja.

Za preddelavca pri stalnih občinskih delih je postal Miha Vizjak, ki je bil zaradi naprednih nazorov in borbenega duha kmalu sprejet v KP.

Zaradi gradnje šole in zato, da bi v bodoče zagotovili bolj smotro izgradnjo občine ter imeli lastno strokovno nadzorstvo, je občinski odbor sklenil, da za stalno namesti na občini gradbenega strokovnjaka. Ker med občani ni bilo primerne osebe, sem se obrnil za pomoč na naše tovariše komuniste v Ljubljani. Svetovali so mi dva, in sicer gradbenega tehnika, med vojno ubitega narodnega heroja Oskarja Kovačiča in Staneta Oswaldja, ing. geodeta, ki je ravno v tem času opravljal geodetske posnetke za izdelavo regulacijskega načrta občine. Oba sta bila že znana partijska delavca. Občinski odbor se je odločil za Oswaldja.

Po odhodu občinskega tajnika k vojakom leta 1939, ki je bil strokovno vešč in discipliniran delavec in ob tem času že bolj nevtralen kot pa še pod vplivom naših nasprotnikov, smo postavili za občinskega tajnika strokovno zelo sposobnega in organiziranega komunističnega delavca Adolfa Jakla iz Dobrunj pri Ljubljani. Vsi omenjeni, razen Oswaldja, živ v narodnoosvobodilni vojni žrtvovali življenje.

Oswald je bil po vojni v dahavskem procesu obsojen na smrt, ker pa so pozneje ugotovili, da on in drugi tovariši s tega procesa niso bili krivi dejanj, zaradi katerih so bili obsojeni, so jih rehabilitirali.

Iz povedanega lahko ugotovimo, da smo kljub ostremu nasprotovanju le uspeli pomladiti občinsko osebo s strokovno sposobnimi in politično progresivno usmerjenimi ljudmi.

Na občini smo imeli konec leta grupo petih članov KP. Vsi so bili na položajih, ki so jim omogočali dnevni stik z občani: župan, tajnik, inženir, delovodja in občinski sluga. Pa tudi drugi stalni in občasni uslužbenci, razen Zabarjeve, so bili že bolj pod našim vplivom. Tako smo občinsko administracijo, kljub neprestanemu pritisku, trdno držali v svojih rokah, pa tudi njihov odnos do občanov je bil primeren.

Odvzem mobilizacijskega materiala

Po našem prevzemu občine je sresko načelstvo odvzelo mobilizacijski material in nekaj pušk, kar sta do takrat imela na skrbi župan in tajnik. V marcu 1937 pa smo dobili od sreskega načelstva dopis naslednje vsebine:

»Sresko načelstvo v Radovljici, 15. marca 1937

Str. Pov. Broj 5

Predmet: Hranjenje mobilizacijskega materiala

Občina Koroška Bela

V Smislu odloka komande Ljubljanskega vojnega okruha Str. Pov. Broj 328 od 22. februarja 1937 ter odloka kraljevske banske uprave v Ljubljani II/2 No 417/4 od 10. marca 1937 se ima mobilizacijski material do nadaljnega hraniti pri tukajšnjem sreskem načelstvu.

(Nadaljevanje na 12. strani)

Vse akte mobilizacijskega značaja podpisuje samo delovodja Anton Bidovec, a v primeru, da bi bilo kakih ovir v izvrševanju prej navedenih poslov, naj predloži poročilo tukajšnjemu uradu.

Za vojaške posle, ki niso v zvezi z mobilizacijskim materialom, odgovarja tudi predsednik (župan, op. pis.), katere akte sopodpisuje.

Ker je mobilizacijski referat sedaj opravljal vojni referent sreskega načelstva v Radovljici, je ta moral enkrat do dvakrat na mesec potovati na Koroško Belo zaradi razgovorov z občinskimi organi in zaradi zbiranja potrebnih podatkov. Za potovanje je ta zahteval, da mu občina plačuje potne stroške in dnevnice. Temu smo se uprli in vztrajali, da te stroške nosi sresko načelstvo, oziroma tisti, ki je odredil, da mobilizacijski referat opravlja sresko načelstvo. Proti temu stališču je nastopil sreski načelnik dr. Vrečar s svojo odločbo z dne 18. decembra 1937, Pov. št. 914/2, s katero je občini naložil, da ona nosi potne stroške vojnega referenta. Mi smo se seveda proti tej odločbi pritožili na bansko upravo, seveda brez kakega posebnega upanja, ker nam je bilo stališče te, kakor smo videli zgoraj, že znano.

DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE 11. 11. 1938

Naša volilna enota za izvolitev poslanca v državni zbor je obsegala območje okraja Radovljica. Kandidirali so trije kandidati. Kandidatura je bila mogoča samo na vsedržavni kandidadni listi. JRZ listo je predstavljal dr. Milan Stojadinović,

listo združene opozicije dr. Vladko Maček, listo Zbora pa je predstavljal Ljotič. V naši volilni enoti je bil na JRZ listi kandidat dr. Albin Šmajd, na Mačkovi listi sta kandidirala dva, in sicer iz vrst nacionalistov župan in gostilničar iz Lesc Pavel Olip, iz vrst ljudsko frontovskega gibanja pa odvetnik z Jesenic dr. Aleš Stanovnik, njegov namestnik Vencelj Perko. Ljotič ni imel kandidata. Stanovniku in meni niso dovolili organizirati volilnih sestankov. Kamorkoli sva prišla v družbo z našimi pristaši, so se povsod pojavili orožniki in nama preprečili razgovore z volilci. Dr. Stanovniku so očitali, da kandidira skupaj s komunistom Perkom. Tako ga je napadel pred cerkvijo v Bohinjski Bistrici župnik s Koprivnika Anton Dodič. Ko sem ga za to tožil, je svojo trditev preklical. Ker nismo smeli govoriti, smo se dr. Stanovnik, dr. Štampihar in jaz slikali z zavezanimi usti, te slike pa so naši ljudje delili po terenu. Policija me je za to denarno kaznovala. Ker nismo mogli propagirati med podeželani na sestankih in zaradi pritiskov, tudi volilni rezultati tam niso bili boljši. Ker opis volitev za celotno volilno enoto presega okvir namena sestavka, navajam, zaradi primerjave naše moči v občini, podatke le za območje občine. V občini smo imeli dve volišči. Volišče v osnovni šoli, kjer so volili prebivalci naselja Javornik, volišče v občinskem uradu pa je zajemalo vasi Koroška Bela, Javorniški Rovt in Potoke. Osnovno strukturo prebivalcev sem opisal že pri občinskih volitvah za leto 1936 in tega sedaj ne navajam. Volilne rezultate pa nam kažeta naslednji razpredelnici.

Tabelarni pregled volitev 11. 11. 1938

Volišče osnovna šola (Javornik)

Soc. struktura	št. volilcev			oddanih glasov za			
	vseh	volilo	ni volilo	dr. Stanovnik	Olip	dr. Šmajd	Ljotič
delavci	846	632	214	321	169	131	11
uradniki in nameščenci	59	34	25	—	10	24	—
obrtniki in trgovci	47	23	24	13	4	6	—
kmetje	6	4	2	2	—	2	—
vseh Javornik	958	693	265	336	183	163	—

Voljšče občinski dom (Koroška Bela)

delavci	295	227	68	102	37	88	—
uradniki in namešč.	30	21	9	—	2	19	—
obrtn. in trgovci	18	3	15	1	1	1	—
kmetje	42	34	8	4	2	28	—
vseh Kotroror. Bela	385	285	100	107	42	136	—
vseh Javornik	958	693	265	336	183	163	11
skupno občina	1343	978	365	443	225	299	11

Primerjava rezultatov volitev iz leta 1938 z občinskimi volitvami leta 1936

	vseh volilcev	volilo	ni volilo	LSD	JNS	JRZ	Lj. zbor
državno zbornice volitve 1938	1343	978	365	443	225	299	11
občin. vol. 1936	1167	938	229	427	113	398	—
razlika v številu	+176	+40	+136	+16	+112	-99	—
in procentih	+15	+4,2	+59	+3,7	+99,2	-24,5	—
odstotno razmerje glasov	100	72,8	27,2	45,2	23,2	30,5	1,1

Če primerjamo rezultate v razpredelnici z rezultati občinskih volitev iz leta 1936, dobimo naslednjo sliko: Število je bilo večje v letu 1938 za 176 volilcev (15%), volilo je 40 volilcev več (4,2), število onih, ki niso volili, se je povečalo za 136 volilcev (59%), našo listo je volilo 16 volilcev več (3,7), za nacionaliste je volilo 112 več (99%), JRZ je dobila 99 (24,5%) glasov

manj kot v letu 1936. Številke nam pričajo o strahotnem porazu režimske stranke, kateri ves teror in volilne mahinacije niso pomagale. Leta 1936 je bila volilna abstinenca 20%, leta 1938 pa 27,2%. Če od 365 volilcev odštejemo polovico onih, ki niso volili zaradi bolezni ali drugih zadržkov, lahko trdimo, da bi velik del druge polovice volil nas, ko bi bile normalne politične

Franjo Federle, bорец za delavske pravice, ki je bil zaradi političnega delovanja pri KID odpuščen in dobil zaposlitev na občini Koroška Bela

razmere. Pristaši in simpatizerji JRZ, pa tudi pristaši nacionalistov prav gotovo ne bi ostali doma. Računali smo, da so porastu glasov za nacionaliste pomagali glasovi onih naših volilcev, ki se ob takratnih težkih okoliščinah niso upali glasovati za nas, proti režimu pa so le nastopili s tem, da so volili Olipa, katerega so ljudje spoštovali in ga cenili kot človeka. Ker so bili na Koroški Beli krščanski socialisti pod izredno močnim vplivom JRZ, je le malo število teh glasovalo za našo listo. Zato smo ugotovljali, da sedaj niso glasovali za listo JRZ predvsem tisti volilci iz vrst socialistov in nacionalistov, ki so v letu 1936 pod pritiskom in iz strahu glasovali za njih. Napovedi Avgusta Kuharja iz leta 1936 se, kot vidimo, niso uresničile.

Za državnozbornice volitve, 11. novembra 1938, je dal sreski načelnik občini nalog, da imenuje potrebno število zapisničarjev, stražarjev za volišča in kurirje. To smo naredili, dan pred volitvami pa smo imeli z njimi sestanek in jim dali potrebna navodila. Na dan volitev sta predsednika volilnih odborov obeh volišč dr. Zupan in Onič postavila svoje, iz vrst JRZ izbrane zapisničarje, stražarje in kurirje, od občine pripravljene ljudi pa sta odslavila. Na voliščih so bile izobešene štiri kandidadne liste. Predsednika sta kandidadno listo JRZ izobesila na vidno mesto, ostale pa bolj v ozadje, našo pa tako, da se ni videlo ime kandidata. Poleg tega so na hodnik obesili propagandni material za JRZ, na volišče v šoli pa je prišel oborožen orožnik. Proti temu smo ostro protestirali, orožnik se je umaknil, propagandni material na hodniku so odstranili, z gospodarskega poslopja ob volišču pa sem ga osebno potrgal. Po volitvah so zahtevali, da občina plača zapisničarjem in drugim honorar. Odklonili smo to z razlago, da so državne volitve stvar višjih oblasti, občina pa le pomaga; odklonili smo pa tudi zato, ker sta predsednika samovoljno imenovala svoje ljudi. Ker nismo hoteli plačati, je sreski načelnik 11. maja 1939 izdal določbo, s katero je naložil, da moramo plačati delo in nagrado. Tako je za zapisničarja Ažmana določil za delo 47, za nagrado pa 100 din. Občinski odbor plačila ni izvršil, proti načelnikovemu odloku se je pa pritožil.

SPOPAD ZA SLOVENSKO BESEDO

Občina je v svoji poslovni dobi sprejela poleg letnih proračunov tri temeljne akte za urejanje njenih odnosov, in sicer: pravilnik občinskih uslužbencev, pravilnik o na-

gradi župana in članov občinske uprave ter pravilnik o oskrbi občine z vodo. Tega je občina sprejemala samostojno, medtem ko sta bila prva dva podvržena banovi odobritvi. Oba pravilnika je občina dobila že v osnutku od banovine z nalogo, da ju uskladi s formalnimi pogoji svojega dela. Občinski odbor je, ne glede na navodila, oba pravilnika uskladi s svojimi potrebami in gledanji, ne da bi se bil povsem držal navodil banske uprave. Poleg nekaj vsebine smo spremenili nekatere nazive, za katere smo menili, glede na tradicijo in naš politični odnos do takratne državne ureditve, ki ni priznavala narodne enakopravnosti, da so politično utemeljene.

Spremenili smo, npr. nazive: namesto statut — pravilnik, namesto predsednik občine — župan, namesto delovodja — tajnik itd.

Pravilnik občinskih uslužbencev nam je banovina trikrat vrnila v popravek. Četrtič pa ga je s svojim odlokom 25. oktobra 1937, opr. št. II No 4869/5, odobrila, s tem da je samovoljno spremenila trinajst paragrafov, ne da bi bila za to imela zakonito pravico. Črtala je seveda vse slovenske izraze.

Prav tako ban ni odobril pravilnika o nagradi župana in članov občinske uprave in je svoj odlok z dne 15. decembra 1938 II št. 30918/1 prvenstveno opiral na nezakonito uporabo slovenskih izrazov v našem predlogu pravilnika.

Proti temu odloku smo se pritožili na ministrstvo notranjih zadev v Beogradu, čeprav nam je bilo že vnaprej jasno, da s pritožbo ne bomo uspeli. Smisel teh naših pritožb je bil bolj v svojevrstni demonstraciji občine proti raznarodovalni politiki vladajočega režima. Značilno za banov postopek je bilo tudi to, da je občini Jesenice že pred tem odobril omenjene pravilnike z enakimi slovenskimi izrazi, ki jih je občinski odbor sprejel na predlog dr. Aleša Stanovnika in dr. Iva Štepiharja. V takem dvoičnem banovem postopanju je zakon izgubil vsako veljavo.

AKTIVNOST OBČINE NA ŠIRŠEM DRUŽBENEM PODROČJU

Občina brani pravice delavcev

Ob času, ko smo prišli na občino, je KID odpovedala kolektivno pogodbo in predlagala novo. Ta je močno krnila takratne pravice delavstva in predvidevala znatno znižanje mezd. Da bi se KID izognila neposrednemu pritisku delavstva, je prenesla pogajanja o novi pogodbi v Ljubljano. Položaj je bil težak, KID pa je bila v svojih namerah nepopustljiva. Ob tem dogajanju ni mogla biti občina nezainteresirana, saj je šlo za osnovne življenjske interese večine njenih občanov — delavcev v tovarni. Zato je občinski odbor o tej zadevi razpravljal in podprl upravičene zahteve delavstva in njegovih sindikalnih organizacij. Jeseniškemu županu Markežu sem poslal pismo in mu predlagal, da skliče posvet županov občin Jesenice, Koroška Bela, Breznica, Gorje in Dovje — Mojstrana. Na tem posvetu bi sprejeli ustrezne sklepe za obrambo pravic prizadetega delavstva. Enak predlog so poslali Markežu 23. januarja 1937 tudi občinski odborniki SDL Jesenic. Predlagani sestanek je bil dne 31. januarja na Jesenicah. Sprejeli smo naslednja sklepa:

»1. Z izrednim zanimanjem sledimo pogajanjem za sklenitev nove kolektivne pogodbe med delavstvom in KID ter poudarjamo, da je gospodarski interes vseh prizadetih občin, da pride čimprej do sklenitve teka kolektivne pogodbe, ki ne bo okrnila interesov prizadetega delavstva. Potrebno je, da z novo kolektivno pogodbo ne bodo ogroženi življenjski interesi delovnih slojev in da ne bo nova kolektivna pogodba napravila prepada med sedanjimi in bodočimi dohodki delavcev. V interesu mirnega sožitja delavcev in KID je, da se njihovi

sedanji dohodki ne krajšajo, ker se s tem odvzame delavstvu njegova kupna moč, od katere je odvisno gospodarsko življenje v prizadetih občinah in veselje, s katerim žrtvujejo svoje moči podjetju KID.

2. Kot zakoniti zastopniki občinskih uprav izjavljamo, da se obrnemo na g. bana s prošnjo, naj podpre upravičene težnje vseh delavcev, zaposlenih v KID, in naj skuša v spredaj opisanem pravcu doseči, da pride čimprej do sklenitve take kolektivne pogodbe.

Prav tako se z deputacijo obrnemo na predsednika upravnega odbora KID g. Praprotnika, da neposredno pri njem podpremo zahteve in stališča delavcev, ki so zastopani po vseh delavskih strokovnih organizacijah.

Mnenja smo, da gre pri sklepanju kolektivne pogodbe za tako važna in življenjska vprašanja ne samo delavstva vseh prizadetih občin, marveč vsega prebivalstva gorenjskega kota, da moramo poudariti, da je potrebna sloga in edinost vseh strokovnih organizacij delavstva ter občinskih odborov kot zakonitih predstavnikov samoupravnih korporacij.

Sklepi so pomenili znatno pomoč delavstvu KID, niso pa imeli potrebne odločnosti in ostrine. Na tej seji sem bil edini predstavnik delavcev in opozicijski župan, vsi ostali župani pa so bili bolj na strani KID kot pa delavstva.

Četrtega februarja smo bili župani omenjenih občin pri banu Dravske banovine dr. Natlačenu in pri predsedniku upravnega odbora KID Avgustu Praprotniku. Pri banu smo bili le krajši čas. Obljubil nam je, da bo pač napravil, kar se bo dalo. Mene je povsem ignoriral. V razgovoru je rekel Antonu Slivniku — županu iz Gorj:

»A vi ste najmlajši župan v Sloveniji.«

Dejansko pa sem bil jaz mlajši, star sem bil takrat 30 let. Izkoristil sem priliko in ga vprašal, kaj je z mostom čez Savo na Javorniku. Rekel je, da je v tem letu 500.000 dinarjev v banovinskem proračunu.

Drugače pa je bilo pri Praprotniku. V dvehurnem razgovoru je prisotne župane prepričeval, kako je nova pogodba potrebna, kaj je KID napravila za razvoj tovarne in da delavski predstavniki nimajo razumevanja za napore KID. V glavnem je polemiziral z menoj. Saj sem jaz kot delavski zaupnik in sindikalni funkcionar najbolje poznal bistvo spora in tako najlaže branil pravice delavcev. Posebno ostro me je napadel zaradi govora, ki sem ga imel 17. januarja na javnem zborovanju v Delavskem domu pri Jelenu. Delavcem sem tam razlagal, kaj bomo izgubili s pogodbo, ki nam jo vsiljuje KID. Čeprav je trdil, da so bile moje navedbe, ki sem jih branil tudi sedaj s konkretnimi podatki, netočne in tendenciozne, je končno tudi sam priznal, da bodo zaslužki delavcev z novo pogodbo manjši za 11 odstotkov. Ko smo se poslavljali, mi je še pri odprtih vratih rekel:

»Gospod Perko, vi ste naš delavec in bomo z vami o tem še posebej govorili.«

Bilo mi je jasno, kakšen razgovor me čaka s KID. Saj smo že 28. decembra 1936 (Ignac Kralj, Čelesnik in jaz) dobili od ravnateljstva KID pismo, v katerem nam grozi, da bo KID prekinila z nami delovno razmerje, če ne spremenimo svojega odnosa do nje. Tega odnosa pa nismo mogli spremeniti, če smo hoteli dosledno braniti interese in pravice delavcev.

Praprotnik je bil prepričan, da sem mu jaz pripeljal župane, zato je bil še bolj nerazpoložen proti meni. To sem kmalu občutil. Ban Natlačen je odzvel mandat delavskega zaupnika Ignacu Kralju, Francu Ravniku, Viktorju Stražišarju, Jožetu Čelesniku in meni, KID pa nas je odpustila. Po dobrih dveh tednih za tem, ko mi je Praprotnik zagrozil, sem se znašel na cesti.

Občinski odbor na Koroški Beli je tudi ob drugih težavah, oziroma potrebah nastopil v zaščito delavcev pri KID. Tako je

Otroci s Koroške Bele na letovanju v Bakru

na seji, 6. 7. 1937, razpravljaj in sklepal o poročilu in predlogu Ignaca Kralja »o ukrepih in varstvu telesne in življenjske zaščite občanov in sploh njenih prebivalcev sosednih občin na ozemlju občine Koroška Bela.« V svojem poročilu je Kralj navajal neznosne razmere v obratih KID na Javorniku, češ da so posamezne naprave, proge in peči nepravilno postavljene in izvedene brez posebne zaščite delavcev in da je v obratih uveden surov priganjaški sistem ter da je zaradi tega prihajalo do čestih nesreč in onesveščenj delavcev. Med burno razpravo je tudi eden naših odbornikov izrazil pomislek o uspešnosti predlaganih ukrepov. Občinski odbor je nato sklenil (14 glasov za, 4 odborniki so se glasovanja vzdržali), da se poročilo predloži organom nadzorne oblasti, da ustrezno začno odpravljati tako stanje.

Na podlagi tega poročila je sresko načelstvo zaprosilo policijskega komisarja na Jesenicah, da preveri Kraljevo poročilo. Komisar je po izvršeni nalogi v svojem poročilu sreskemu načelstvu z dne 7. 8. 1937 No 2734/2 med drugim poročal tudi tole:

»Delo v valjarni je zelo naporno, in sicer največ zaradi hude vročine in pomanjkanja prostora. Delo v tem obratu je akordno in v nobenem primeru med delavstvom se ni ugotovilo, da bi tam vladalo kako priganjanje, da bi s tem kdo trpel na zdravju ali celo, da bi obstojala zaradi pomanjkanja naprav v tem obratu — nevarnost za življenje zaposlenih delavcev. Zaslüşalo se je tudi Jakoba Jagodica, ki je pred enim mesecem res onemogel med delom, okrog 17. ure, da ni več mogel delati naprej zaradi prehude vročine. Mož je star 55 let in dela že 30 let nepretrgoma v tem obratu. Sam je izjavil, da ga nikdo ni preganjal in da mu je prišlo slabo zaradi vročine in ker se že pred delom ni dobro počutil. Takih primerov se je že mnogo dogodilo, ker so sploh na dnevnem redu v najhujši vročini. Jagodic se ni onesvestil, temveč onemogel pred vročino in ga je na njegovem mestu zamenjal drugi delavec. Albert Kamnikar z Javornika št. 47 že dela tudi preko 30 let nepretrgoma v tem obratu. Imenovan pa se je 28. junija t. l. med delom onesvestil in je bil glavni vzrok ta, da se je na težki progi, kjer se žaga žareče železo, od hude vročine vžgalo olje, in je vdihaval ta dim, ker je bila ta dan pomanjkljiva ventilacija. Kamnikarja so odnesli in je na njegovo mesto stopil drugi delavec. Tudi ta je sam izjavil, da o preganjanju ni govora, pač pa je vzrok v tem, da sta težka in srednja proga preblizu skupaj, kar ustvarja neznosno vročino, zlasti kadar se žaga žareče železo. Ta nedostatek pa je podjetje pripravljeno odstraniti s tem, da se bode delavstvo ob hudi vročini menjalo na fino in srednjo progo. Drugi v manjši vročini imajo zopet med vsako uro en četrt ure počitka — vsi pa, ki delajo pri tej vro-

(Nadaljevanje na 14. strani)

čini, pa imajo tam vedno na razpolago črno kavo od podjetja KID.

Slučaj Janeza Bizjaka, star 58 let, stanujoč Javornik 25, je lažjega značaja in se kaj takega pripeti večkrat od hude vročine. Istotako Jernej Smolej, št. 6, star 56 let, ki dela v težki proggi v valjarni. Temu je istotako pred enim mesecem prišlo slabo med delom, ker se ni dobro počutil v želodcu. Sam je izjavil, da je šel že s slabim zdravjem na delo, tam pa je pil še nekaj vode, kar je toliko učinkovalo, da je moral preje zapustiti delo. Nihče ni primoran, da mora vztrajati na mestu, kjer bi ne mogel vzdržati. Večkrat se zgodi, da eden ali drugi ne more vzdržati, bodisi zaradi hude vročine ali preneglega obratovanja pri stroju in zaprosi za zameno, kar se mu brez nadaljnjega ugodi.

Slučaj Franca Sirca je pa utemeljen z njegovim arogantnim nastopom napram mojstru in celo napram obratnemu vodji. Dogodil se je tudi že primer, da je eden ali drugi zastal pri stroju, na kar je bil od mojstra opozorjen, da se mora stroj primerno izrabiti. V takih primerih pa dobi mojster za odgovor: plačajte nas kot poprej in bomo tudi delali kot poprej, brez da bi kdo padel ali onemogel.

Iz tega se jasno vidi, da so Kraljevi očitki in navedbe prav gotovo namenoma inscinirane razen enega primera, katerega je navedel, in sicer od gotovih ljudi, ki stremijo za splošni preokret v podjetju KID. Kralj sam je znan že od stavke od leta 1935 kot zelo prefrigan podžigalec na ljudi, da bi jih čimbolj pridobil na svojo stran. Kralj je sploh nujno sumljiv, da vrši komunistično propagando med delavstvom, vendar pa je njegovo delovanje zelo previdno, da ga še do danes ni bilo mogoče izročiti sodišču. Kralj je stalno na poti ter hodi včasih ves dan od hiše do hiše, obljublja ljudem razne ugodnosti, da jih s tem pridobi. Kralj je bil pred par meseci odpuščen iz tovarne. Navedbe njegovega referata so povsem golo maščevanje in trditve brez tehtne podlage. Kajti Kralj je vse naprave v tem obratu že poprej videl in kot bivši obratni zaupnik nikdar ni prišel s tozadevnim predlogom. Referat Kralja jasno kaže, da napeljava vodo na svoj mlin, ker se tako odločno poteguje za vpeljavo kontrole v obratih, da bi se potegnili za varstvo svojih občanov, ki bi bili mnogo bolj srečni, če bi Kralja sploh ne bilo na Koroški Beli. Za varstvo občanov, delavcev v tovarni, so najboljši jamstvo in varuhi obratni mojstri, ki so od mladih let v tovarni po posameznih obratih. Ti poznajo razmere v tovarni in so prvi, ki bi gledali,

da se zdravju škodljivi nedostatki odpravijo in jih bode podjetje tudi upoštevalo. Kralj je sicer pridobil nekaj delavcev, da bi indirektno podpirali njegovo akcijo, vendar pa tudi od teh nihče ne more opisati kakega nasilja ali preganjanja v obratih KID od strani mojstrov ali višjih funkcionarjev.

Iz poročila policije je razvidno, da je na vsak način želela »dobiti« take informacije, ki bi bile čimbolj ugodne za KID, in obratno, da diskreditira Kralja in preko njega ves občinski odbor. Nič ni čudnega, da zaslisani neposredno po vsiljeni kolektivni pogodbi in razrešitvi in odpustu delavskih zaupnikov in drugih revolucionarnih delavcev, po Federlovem zaporu in moji aretaciji na policiji niso drugače govorili. Zato so bile take občinske intervencije tembolj potrebne.

Občinski odbor pa je izražal solidarnost z bojem delavcev tudi iz drugih krajev. Ko je v septembru 1938 stakalo 270 delavcev v kamnolomu v Ribnici na Pohorju, smo na naši seji, 10. septembra 1938, razpravljali, kako bi jim pomagali. Stavka je trajala že šest tednov, 475 otrok pa je stradalo, podjetje pa ni hotelo slišati o upravičenih zahtevah. Na seji smo sprejeli tri sklepe:

1. da prispevamo za gladujoče otroke

40 400 din,

2. da organiziramo poseben odbor za pomoč stavkajočim in

3. da jim pošljemo solidarnostno izjavo in s tem nudimo moralno pomoč.

Odbornik JRZ in dolgoletni sindikalni funkcionar Valentin Smolej je bil proti solidarnostni izjavi, zato sem mu odgovoril, da ne proslavljamo oseb, temveč dejanja. Če se kdo bori proti nevzdržnim socialnim krivicam, je dolžnost vseh socialno čutečih, da mu pomagajo. Se posebno pa je dolžan to storiti naš delavski občinski odbor.

Odbor je sklep o denarni podpori soglasno sprejel, za solidarnostno izjavo je bilo 15 odbornikov, trije pa so se glasovanja vzdržali. Nadalje je sklenil občinski odbor, da bo kril del stroškov za pravdo razrešenih in odpuščenih zaupnikov proti KID in banovini, ki sta jo vodila Viktor Stražišar in Jože Celesnik.

Se o nekaterih naših akcijah na sestankih županov.

V zvezi s težkimi delavskimi razmerami sem še pred sklepanjem v občinskem odboru predlagal na sestanku županov, ki je bil 24. aprila v Radovljici, sprejem treh resolucij, med njimi resolucijo, ki je obsojala postopanje zoper delavstvo in delavske predstavnike. Resolucija se je glasila:

»Župani radovljiškega okraja obsojamo način postopanja zoper delavstvo in delavske predstavnike, ki ga v zadnjem času izvajajo podjetniki v tem okraju. Zlasti grajamo:

a) da se delavstvo pretirano telesno izrablja,

b) da se istočasno znižujejo delavski zasluzki, brez ozira na naraščanje draginje,

c) da se ne izpolnjuje higienske in varnostne dolžnosti in obveze s strani podjetnikov,

č) da mora delavstvo s številnimi družinami prebivati v zdravstveno in moralno škodljivih ter človeka nevrednih stanovanjih,

d) da se s takim ravnanjem pospešuje splošna obubužanost in beda ter nalagajo občinam nezmogljivi izdatki za preskrbo ubožcev.

Zato zahtevamo, da pristojne oblasti takoj onemogočijo podjetnikom to nezakonito ravnanje tako, da poskrbijo za izvajanje vseh določil delavske varstvene zakonodaje in da ne oklevajo z uporabo prisilnih sredstev proti kršiteljem.»

V razpravi so se proti resoluciji pojavili pomisleki, češ da bi jo bilo potrebno dokumentirati s konkretnimi primeri, vendar ni bil nihče načelno proti resoluciji, bila pa je nekaterim ta zadeva zelo neprijetna in so te razmere dobro poznali.

Ker o predloženih resolucijah nismo posebej glasovali in ker smo ostali dve resoluciji na enak način smatrali za sprejeti, sem upravičeno domneval, da je bila tudi ta sprejeta. Zato smo vse tri resolucije objavili v »Našem kovinarju« dne 29. maja 1937, št. 12. Na to objavo pa je radovljiški župan poslal naslednji:

»Popravek

V št. 12, leto I. z dne 29. maja 1937, ste na strani 3 priobčili sestavek: »Sestanek županov radovljiškega okraja.« Ker gotove trditve ne odgovarjajo resnici, prosim kot predsednik županov radovljiškega okraja, da resnici na ljubo priobčite ta-le popravek:

Na sestanku županov radovljiškega okraja dne 24. aprila 1937 niso vsi župani odobrili v celoti predlogov župana s Koroške Bele in se zedinili na resolucije, ki ste jih objavili.

Res je, da sta bili sprejeti resoluciji št. 1 (o rabi slovenskih izrazov) in št. 2 (o modernizaciji državne ceste), dočim je bila tretja resolucija (o postopanju zoper delavce in delavske predstavnike) le predložena, ne pa sprejeta, ker je bil sklep, da

mora priti predložitelj resolucije s konkretnimi navedbami in dokazi o poedinem primeru. Teh ni predložil, zato je bila resolucija št. 3 odklonjena.

Objava tega popravka naj se izvrši po predpisih tiskovnega zakona.

Beležim z izrazi odličnega spoštovanja Resman I. r.»

K popravku pa je uredništvo »Naš kovinar« napisalo v svoj list 16. julija 1937, št. 15, še naslednje »pojasnilo«.

»Radi priobčujemo ta popravek — ne le zaradi tiskovnega zakona.

Radi tudi obžalujemo našo zmoto, ki je v tem, da smo bili prepričani, da je bila resolucija št. 3 prav tako sprejeta, kakor št. 1 in 2. Prepričani pa smo bili zategadelj, ker se nam je naravno in samo ob sebi razumljivo zdelo, da sprejmejo župani, ki so bili izvoljeni predvsem z glasovi delovnih stanov, tudi resolucijo št. 3. Čudno se nam le zdi, da niso vsi župani radovljiškega okraja že dne 24. aprila 1937 odobrili v celoti predlogov župana s Koroške Bele, marveč celo sklenili in zahtevali, da mora predlagatelj resolucije priti s konkretnimi navedbami in dokazi o poedinem primeru.

Ali ni tak konkretne dokaz bil kar župan s Koroške Bele sam, ki je bil delavski zaupnik? Ali ne pišemo v našem »Kovinarju« od številke do številke, kolikor smemo, teh dokazov in ali ne navajamo konkretnih primerov? Ali župani nič ne govore s svojimi občani, ki so delavci iz resolucije št. 3? Ali niso celo neodvisna sodišča potrdila te resolucije, čeprav je bila odklonjena? Ali župani sami, ki so tudi zato postavljeni, nič ne vidijo krivic, ki se gode nad delovnim ljudstvom, temveč jim jih je treba še posebej dokazovati? Ali pa morda le videti in slišati ne smejo in tudi sklepate ne, kakor jim narekuje srce in pravičnost?

Tudi če župani resolucije št. 3 niso sprejeli, ni nič manj resnična in bridka. Zanesemo se pa, da bomo imeli še kdaj priliko poročati, da je bila resolucija št. 3 vendarle na sestanku županov radovljiškega okraja soglasno sprejeta.

Stvari pač zore, čeprav se komu zdi, da prepočasi. Je pač treba potrpeti — saj smo tega vajeni.

Takrat pa pač ne bo treba v gozdu iskati dreves in zahtevati konkretnih navedb in dokazov o »poedinem primeru«. Resolucija tudi ni imela v mislih poedinih primerov, obsoja namreč sistem. Terjala je od županov, naj se izrečejo načelno, ali so za ta ali za oni breg, ali so za delovno ljudstvo in njegovo pravico ali niso.

Ta odgovor bi bili župani že mogli dati, če so bili zanj vprašani. To tembolj, ker pridejo časi, ko bodo župani spet spraševali delovno ljudstvo, če je zanje in z njimi!«

Menim, da ni potreben kak drug komentar.

Ostali dve resoluciji, ki sta bili sprejeti, sta se glasili:

»1. Župani radovljiškega okraja sklenemo, da bomo v poslovanju uporabljali samo prave slovenske domače izraze.

2. Državna cesta na področju radovljiškega okraja naj se čimpreje modernizira, asfaltira ali tlakuje:

a) ker je cesta v obmejnem kraju ob državah, ki že imajo najmodernejše urejene ceste;

b) ker je radovljiški okraj izrazito tujsko prometni okraj in je ta cesta skrajno obtežena z osebnim in tovrnim avtomobilskim prometom;

c) ker zahteva to tudi zdravje gosto naseljenega prebivalstva ob tej cesti;

č) ker zahteva to zdravje okoličanov, ki so zaposleni v industriji in ki kolesarijo dnevno v velikih množicah na delo ali domov;

d) ker je taka cesta varčevanje narodne imovine.

Zato sklenemo župani, naj pristojni činitelji izvedejo gornjo zahtevo okraja. Če bi se pa zaradi obsega to delo utegnulo

zavleči, naj se izvrši postopoma, pri čemer naj pride najprej na vrsto del ceste od Hrušice do Potokov, ker veljajo spredaj navedeni razlogi za ta del ceste v najvišji meri.

Četrtega decembra 1937 je sreski načelnik Vrečar sklical sestanek županov, da se pogovorimo o finančnem poslovanju občin. Ko smo s tem končali, je Vrečar odšel, župani pa smo se še pogovorili o naših (občinskih) skupnih zadevah. Pripravljen sem bil, da predlagam zadevo, o kateri je na predlog naših odbornikov v liste SDL že sklepal občinski odbor Jesenace, da se namreč 29. oktober proglasi za slovenski narodni in državni praznik. Prijavil sem se k besedi in v izvajanju omenil, da premalo upoštevamo domače slovenske tradicije, da bi morali poleg jugoslovanske zavesti bolj negovati tudi slovensko narodno zavest. Predlagal sem resolucijo, s katero se naj župani zavežejo, da bodo predlagali svojim občinskim odborom, naj sprejmejo sklep, da se 29. oktober proglasi za slovenski narodni in državni praznik. Tega dne je bila leta 1918 imenovana prva slovenska vlada. Po krajši razpravi so župani sprejeli moj predlog.

Ta sklep je bil prekršek proti tedanji državni ureditvi. Sreski načelnik je s svojim aktom z dne 14. decembra 1937, št. 12263/1, poslal naslednji dopis:

»Vsem občanom!

Na sestanku predsednikov občine v Radovljici dne 4. decembra 1937 je bilo sklenjeno, naj občine razpravljajo in sklepajo o resoluciji glede praznovanja 29. oktobra kot slovenskega narodnega praznika. Ta resolucija naj bi se predložila predsedniku občine Radovljica, ki bi jih predložil županski zvezi v Ljubljani.

Ker pa spadajo v delokrog občine v smislu paragrafa 94 zakona o občinah samo posli, ki se tičejo interesov občinske zajednice in se nanašajo na gospodarski, kulturni in socialni napredek v občini, ne pa tudi posli in vprašanja (zlasti pa ne politična vprašanja), ki zadevajo širše zajednice, moram vse občine opozoriti, da je sklepanje o uvedbi slovenskega narodnega praznika na dan 29. oktobra po občinskih odborih nedopustno in da bom moral vse take sklepe v smislu paragrafa 125 zakona o občinah zadržati radi prekoračenja delokroga občine.

Sreski načelnik dr. Vrečar s. r. e.

Na naši občini smo razpravljali o predlogu že 20. oktobra in ga sprejeli z vsemi odborniki naše večine, medtem ko so si odborniki JRZ in JNS pridržali pravico zavzeti svoje stališče na prihodnji seji. Na naslednji seji, 16. januarja 1938, je Valentin Smolej v imenu JRZ odbornikov povedal, da so proti temu prazniku iz dveh razlogov: prvič zato, ker je dal župan ob smrti predsednika Češkoslovaške T. G. Masaryka izobesiti zastavo na pol droga, medtem ko tega ni storil ob smrti nadškofa dr. Bonaventure Jegliča; drugič pa zato, ker da imamo že dovolj drugih praznikov. Na prvi očitek sem dal občinskemu odboru takole pojasnilo:

»Občina bi morala za pokojnim Jegličem izobesiti žalno zastavo, če bi bile normalne politične razmere. Toda njegova smrt se je namenoma izrabljala v politično-demonstrativne namene režima, ki z vsemi silami nasprotuje občini pri njenem socialnem, gospodarskem in kulturnem delu in ki vodi brezobzirno protidelavsko politiko. Da pa smo izobesili zastavo za pokojnim Masarykom, smo s tem dali priznanje velikemu borcu za demokracijo in svobodo svojega in ostalih slovanskih narodov. Bil je to eden redkih mož, ki ni imel samo lepe besede, ampak je besede spremenil v trajna dejanja.«

Odbornik JNS Jože Svetina je izjavil, da prizna samo jugoslovanski narod in je zato proti oklicu 29. oktobra za slovenski narodni in državni praznik.

Na manj razumevanja so naleteli naši predlogi, ki sem jih izrekel na sestanku županov, 8. septembra, v Bellevueju v Bohinjju. Pri slučajnostih sem med drugim omenil, da oblasti ne nastopajo proti hitlerjevski propagandi pri nas. Protestiral sem tudi proti postopanju policije na Jesenicah.

V tem času je bila hitlerjevska propaganda močna in petokolonaši so kar javno manifestirali svojo privrženost Hitlerju z nošenjem belih nogavic, klobukov z zelenimi trakovi in z drugimi znaki. Poleg tega so se pojavili nalepki s kljukastim križem in z napisom »rabi slovenski nacionalsocialistični pozdrav«. Predlagal sem, da sprejmemo poseben sklep za odločen odpor proti tem pojavom. Banski svetnik Ivan Jan iz Podhoma je na moj predlog odgovoril:

»Nekateri nosijo bele nogavice, drugi pa rdeče kravate.«

S tem je hotel reči, da smo komunisti taki kot hitlerjanci. Predsedujoči je po razpravi priporočal, »da občine na to pazijo in vsak pojav prijavijo oblastem, ki bodo potem že gledale, da se taka protinarodna in protidržavna propaganda zatre.« Kako je oblast zatirala take pojave, je pokazala z nešteti ukrepi proti našim zavednim patriotom in tudi s pristopom naše vlade k trojnemu paktu Rim - Berlin - Tokio.

Glede postopka policije sem povedal enega izmed številnih primerov, ki je bil po svojem načinu najbolj grob in nečloveški. Ob občinskem cerkvenem prazniku, 20. avgusta 1937, je bila na Koroški Beli gasilska veselica. Na tej so bili tudi nekateri gradbeni delavci. Ker so v razgovoru z nekimi našimi nasprotniki zagovarjali naš občinski odbor in naše funkcionarje ter pri tem vzklikali »živijo naš župan, živijo Perko«, sta dva prisotna policajca aretirala tri delavce Jožeta Mežnaršiča, Jožeta Leskovška in Roberta Borštnika in jih odpeljala v zapor. Tam sta jih tako neusmiljeno pretepla s pendreki, da so bili vsi v podplutbah. Ti tovariši so se taki slikali in šli na zdravniški pregled. Zdravnik dr. Bergelj je pretepepe pregledal in v zdravniško spričevalo napisal:

»Udarci, ki izvirajo iz podolgovatega predmeta, kot je pendrek, pričajo o sadištičnem značaju pretepača.«

Slike in zdravniško spričevalo sem predložil županom kot dokaz svojih trditev. Predlagal sem, da sprejmemo resolucijo in jo kot protest pošljemo notranjemu ministru, banu in drugim. Če pa predloženi dokazi še niso dovolj, naj se izmed navzočih izvoli ožji odbor, ki bi stvar proučil in sestal pritožbo, oziroma resolucijo. Pred-

sedujoči je moj predlog odklonil, češ da ta točka ni bila na dnevnem redu niti ni v kaki direktni zvezi z občinskimi posli; prizadeti pa imajo sami možnost, da kršitelje zakona ovadijo sodišču. Pretepeni so že pred tem s pravno pomočjo dr. Štempiharja ovadili policijske organe državnemu pravdništvu. Ker pred sodiščem niso mogli dokazati, da so dobili poškodbe na policiji, se je tožba obrnila proti njim, češ da so klevetali organe oblasti, in so bili zaradi tega sodno kaznovani.

O poročilu, ki so ga poslali občini prizadeti delavci o pretepanju policije, je občinski odbor razpravljal na svoji seji, 10. septembra 1937. Po burni razpravi je sklenil, da o tem obvesti okrožno sodišče, bana Natlačena in notranjega ministra Korošca. Slednji je prav pred tem dogodkom govoril na kongresu »Pax Romane« na Bledu, da ni res, kar pišejo zunanji časopisi, da se nečloveško pretepa v jugoslovanskih zaporih. Zahtevali smo, da se proti policijskim organom uvede disciplinski postopek. JRZ odbornika Erlah in Valentin Smolej sta izjavila, da sta načelno za ta sklep, da pa ne bosta glasovala zanj, ker prizadeti delavci niso naši občani, čeprav so bili pretepeni na teritoriju občine. Za sklep je glasovala naša večina, štirje odborniki opozicije pa so se glasovanja vzdržali.

Na sestanku županske zveze Slovenije

V zvezi z volitvami senatorjev, ki so bile razpisane za 6. februar 1938, je načelnik županske zveze sklical dan pred volitvami sestanek županov iz vse Slovenije. Senatorje so med drugim volili tudi župani. Sestanek je bil v Frančiškanski dvorani, sedanjem mestnem gledališču. Glavna referenta sta bila dr. Kukman in Lesar, oba višja uradnika banske uprave. Govorila sta o raznih problemih občine. Jaz sem sedel zadaj med samimi nepoznanimi župani. Nisem imel namena razpravljati o referatih, pač pa sem postavil nekaj provokativnih vprašanj, med drugim tudi tole:

1. Ali občina lahko v svojem uradnem poslovanju uporablja pristne, stare slovenske izraze kot župan ipd.?

2. Ali občina lahko uvede trošarino na električni tok in premog, ki se uporablja v industrijske namene, posebno, če je industrija sposobna to plačevati in če je ravno ona s svojim razvojem povzročila številne občinske potrebe?

3. Ali lahko občina vnese v svoj proračun sredstva za knjige in zvezke šolar-

(Nadaljevanje na 16. strani)

Ker niso smeli govoriti na volilnih sestankih, so se dr. Štempihar, Perko in dr. Stanounik (od leve proti desni) v protest takole slikali.

(Nadaljevanje s 15. strani)

jem, za zdravstvo in pomoč revnim šolarjem, če je gospodarsko dovolj močna?

Kdor ni vedel, za kaj gre, je pomislil, zakaj taka vprašanja. Saj je vendar samo po sebi umevno, da občina to lahko stori, če ima to možnost. V tem smislu so tudi padale opazke na moja vprašanja. Tisti, ki so tako mislili, so se kmalu prepričali, da to le ni tako. Na stavljenja vprašanja je odgovoril dr. Kukman ter začel:

»Gospod župan ima gotovo v mislih občino Koroško Belo, ko je stavil ta vprašanja.«

Na vsa moja vprašanja je odgovoril negativno. Mnogo županov ga je začudeno poslušalo.

Za senatorja je kandidiral samo kandidat JRZ dr. Franc Schaubach, bivši veliki župan in odvetnik v Mariboru. Zato se voliteve nisem udeležil.

Predlog, da predsednik Češkoslovaške republike postane častni občan občine

V občini Koroška Bela je bil 8. avgusta 1933 imenovan za častnega občana dr. Matěj Potočník. Rodil se je leta 1872. Ta častni naslov mu je občinski odbor priznal zaradi zaslug, ki jih je napravil občanom. Takoj po prvi svetovni vojni je s svojim vplivom uspel priskrbeti 1 milijon kron za obnovo vasi Koroška Bela, ki so jo Italijani avgusta 1917 z bombardiranjem skoro v celoti požgali. Takrat je pogorela tudi cerkev.

Drugo uslugo je storil s tem, da je s svojim prizadevanjem pri določanju meje med Avstrijo na Jugoslavijo dosegel, da je bila planina Svečica v celoti priznana nam, mejni kamni pa so bili postavljeni tik ob robu karavanskih previsov.

V letu 1938 je banovinski odbor JRZ poslal vsem občinam v Sloveniji okrožnico s priporočilom, da izvolijo za častnega občana dr. Antona Korošca, notranjega ministra, zaradi njegovih zaslug za slovenski narod. Kot ves jugoslovanski proletariat in drugi napredni ljudje smo videli Koroščeve »zasluge« v pokolu na Zaloški cesti in v nešteti drugih protidelaških in protiljudskih dejanjih. Usluge, ki jih je on takrat delal, so bile usluge najbolj reakcionarnim silam, ki jim je tudi on pripadal. Ta okrožnica pa je pospešila dozorev neke druge naše ideje. Nameravali smo izvoliti dr. Edvarda Beneša, predsednika Češkoslovaške republike, za častnega občana naše občine, ker smo s tem hoteli izraziti naša najgloblja čustva do češkoslovaškega naroda v njegovi težki borbi proti agresiji Hitlerjeve Nemčije. V Češkoslovaški smo videli na takratni stopnji našega boja primer demokracije in svobode, v dr. Benešu pa nosilca teh idej. Ta stvar pa ni bila tako enostavna. Postavitev tega vprašanja na dnevni red občinskega odbora bi bil lahko kdo smatral na eni strani kot napad občine na Korošca, na drugi pa kot poseganje občine v širše politično področje, kar bi oblast izkoristila za razpust občinskega odbora. Zato smo se dogovorili za taktiko in pred sklepanjem o tej stvari postopali tako, da je sreski načelnik še pred sklepanjem zvedel za našo namero. Ko bi menil, da s takim sklepom presegamo naš delokrog, bi nas moral na to pravočasno prej opozoriti.

Na seji občinskega odbora, 14. septembra 1938, smo ta Giorgionjev predlog sprejeli kot posebno točko dnevnega reda za eno prihodnjih sej. Mene pa je odbor zadolžil, da stopim v stik s češkoslovaškim konzulom v Ljubljani. Že naslednji dan sem se obrnil na konzula ing. Stanislava Minovskega in ga obvestil o naši nameri ter ga prosil za sporočilo, če se s tem strinja. Konzul mi je v svojem pismu z dne 17. septembra, Číslo: 3933/1938, sporočil naslednje:

»Spoštovani gospod župan!

Prisrčno se vam in vsem vašim sodelavcem zahvaljujem za simpatije, ki jih gojite

za Češkoslovaško republiko in njenega predsednika Dra. Ed. Beneša.

Zalibog ne morem vam odgovoriti na vprašanje, postavljeno v vašem dopisu z dne 15. septembra t. l., ker tozadevno izjavo lahko bi dala edino Kancler presidenta republiky v Prage, za kar je tudi samo ona kompetentna.

Prosim, da sprejmete izraze mojega globokega spoštovanja

Konzul:
Minovski s. r.«

Na to pismo sem ponovno prosil konzula, da se on v našem imenu obrne na predsednikovo pisarno v Prago, kar je tudi storil.

Ta naša akcija je po pripovedovanju dr. Aleša Stanovnika napravila na banski upravi precej nervoze. Takole je Stanovniku izjavil dr. Čermak, visok uradnik bavovine:

»Če prepovemo občini imenovanje dr. Beneša za častnega občana, lahko nastane diplomatski spor, ker je bila Jugoslavija skupaj s Češkoslovaško v mali antanti, če pa to pustimo, pomeni to blamažo za dr. Korošca.«

Kakega opozorila o tej zadevi s strani nadzorne oblasti nismo prejeli.

Medtem se je tragedija Češkoslovaške bližala svojemu vrhuncu. Dr. Beneš je 5. oktobra 1938 odstopil. Zato nismo mogli pričakovati odgovora na naš predlog. Konzulu Minovskemu smo izrazili našo prizadetost nad usodo češkoslovaškega naroda. Na to našo izjavo solidarnosti sem prejel od konzula naslednje pismo:

»Velespoštovani gospod župan,

Podpisani konzul Češkoslovaške republike, se Vam zahvaljujem za izjavo, s katero ste na tako lep način manifestirali svoje simpatije in ljubezen do Češkoslovaške republike.

Vse, kar sem v onih usodnih trenutkih doživljal med slovenskim narodom, mi ostane neovrgljiv dokaz, da ni bila bolest Vas vseh nič manjša kakor naša lastna. Tega ne bomo nikoli pozabili.

Naša država je sedaj manjša, naša vera v bodočnost pa ostane stalno čvrsta in bolj kot kdajkoli prej smo pripravljeni z vztrajnim delom zagotoviti Češkoslovaški republiki v bodoči Evropi mesto, ki ji po pravici gre.

Izrazi bratskih simpatij Slovencev in vse Jugoslavije nam bodo pri našem delu v veliko oporo in pomoč.

Prosim Vas, da obenem z izrazom moje hvaležnosti, sprejmete tudi zagotovilo mojega najodličnejšega spoštovanja

Konzul:
Minovski s. r.«

NARODNI OBRAMBNI ODBOR

Mednarodni položaj se je z agresivnimi akcijami fašistične Italije in Hitlerjeve Nemčije vedno huje zaostroval. Po priključitvi Avstrije nacistični Nemčiji je bila Jugoslavija, zlasti pa Slovenija, vedno bolj pod pritiskom teh sil. Nevarnost, na katero je komunistična partija stalno opozarjala, zlasti pa dokumenti ustanovnega kongresa KP Slovenije na Čebinah, je sedaj stala ob naših mejah in že stegovala svoje kremplje proti naši zemlji. Kot sem že omenil, je hitlerjevska propaganda poudarjala, kako dobro živijo delavci v Nemčiji, pri nas pa da množica brezposelnih životari v revščini. Izzivalno nastopanje hitlerjancev z zunanjimi simboli (nošenje belih nogavic, zelenih trakov na klobukih ipd.), njihova nemotena propaganda ter psihološke posledice, ki so nastale s priključitvijo Avstrije in Češkoslovaške, vse to je demobiliziralo naše ljudi. Zato je partija pozvala, da se formirajo narodni obrambni odbori. Ob tem smo razpravljali tudi na seji občinskega odbora, 15. aprila 1939. Ugotavljali smo, da se v zvezi s svetovnimi dogodki

Ignacij Kralj, član občinske uprave na Koroški Beli in glavni zaupnik v tovarni na Javorniku

Anton Noč, namestnik župana v občini Koroška Bela

Edi Giorgioni je bil najmlajši občinski odbornik in agilen kulturni delavec

širijo vznemirljive vesti, da bomo kmalu zasedeni, da se na naših mejah zbirajo tuje čete itd. Poudarili smo, da smo dolžni, da to psihološko razpoloženje zatremo in nastopimo proti tuji propagandi. Predlagal sem, da osnujemo narodno obrambni odbor občine z naslednjimi nalozami:

1. da pobija propagando,
2. da dviga narodno zavest in odpravi vsa nasprotja, ki rušijo narodno enotnost,
3. da izvrši potrebno intervencijo za odobritev kreditov za nujna javna dela v občini, pri katerih bi se zaposlili brezposelni delavci. Narodno obrambni odbor naj bi sestavljali predstavniki vseh organizacij v občini (strokovne, kulturne, humanitarne, gospodarske, gasilci in drugi). Organizacijo tega odbora bi izvedel pripravljajni odbor, katerega naj sestavljajo predstavniki vseh treh klubov občinskih odbornikov. V razpravi so vsi navzoči odborniki podprli potrebo in nujnost formiranja tega odbora. Od JRZ so bili na tej seji Eriah, Ravnik in Anton Smolej. Slednji je izjavil, da se strinja z osnovanjem tega odbora, in poudaril, da bi te morale organizirati vse občine, zlasti pa je dolžna na tem polju delati državna oblast. Sprejeli smo sklep, da se organizira narodno obrambni odbor.

Klub SDL je delegiral v pripravljajni odbor Vencija Perka, za namestnika Edvarda Giorgionija, za klub JNS sta bila Jože Svetlin in namestnik Matevž Kalan, medtem ko so odborniki JRZ izjavili, da bodo naknadno imenovali svojega predstavnika. Glavnih nosilcev JRZ politike (Rafael Šoberl in Valentin Smolej) na tej seji ni bilo.

Prva seja narodno obrambnega odbora je bila sklicana za 13. maja. Udeležba je bila zelo slaba. Zato smo podali le kratko informacijo in se dogovorili, da pripravljajni odbor pripravi program dela. Ta je svojo nalogo opravil na seji 17. maja in predlog poslal vsem organizacijam. Na dan 3. junija sem sklical ponovno sejo obrambnega odbora. Na sestanek so prišli le predstavniki delavsko kulturnega društva Enakost, Sokola in učiteljsva. Predstavniki sindikalnih in gospodarskih organizacij ni bilo. Naš sindikat SMRJ in naše socialistične združene organizacije niso delegirale nikogar v odbor verjetno zato, ker so bili v tem času na čelu teh organizacij skrajni desničarji in oportunistični socialdemokrati, ki so nasprotovali naši politični aktivnosti. JRZ, oziroma katoliške organizacije (JSZ, KPD, gasilci in drugi) pa so sodelovanje direktno odklonile in niso delegirale svojih predstavnikov v pripravljajni odbor, kakor so obljubile na seji občinskega odbora 15. aprila.

Naloz obrambnega odbora so bile v nasprotju s politikoj JRZ in njeno vlado, ki je tedaj že drvela v objem sil »osi« in po njihovem vzoru še ostreje preganjala napredno usmerjene državljane. Zato so verjetno prijeli svoje odbornike, ki so na občinski seji, 15. aprila, glasovali za ta odbor. Odbornik Anton Smolej, ki je na tej seji bil za to, je na seji občinskega odbora, 1. julija, pojasnjeval, da sodelovanje odklanjajo zato, ker v to akcijo nimajo zaupanja in ker so tako storili tudi na univerzi. Valentin Smolej je dodal, da imajo preveč drugega dela, da delo obrambnega odbora nima nobene možnosti in zato njihova organizacija ni prišla na sejo. Odgovorili smo, da samo obžalujemo njihov odnos do tako usodnih vprašanj in da bo mogoče že bližnja bodočnost pokazala, kako potrebni bi bili taki odbori in kako napačno je mnenje, da se ne da ničesar storiti.

7. Obveščanje občanov o delu na občini in oblike dela v klubu odbornikov

Obveščanje občanov o delu na občini

Seje občinskega odbora so imele običajno kar precej poslušalcev, saj so bile

večinoma zelo živahne in tudi burne, kar je še bolj zbuvalo zanimanje pri občanah. Pisali smo tudi v glasilo »Naš kovinar«. Vsega seveda nismo mogli napisati, nekaj zaradi cenzure, pa tudi zaradi prostora. Zato smo se odločili, da bomo podali poročilo našega dela v prvem letu na sestankih občanov. Vedeli pa smo, da nam bo oblast delala težave. Sestanke za Javornik in Koroško Belo je nadzoroval policijski komisariat na Jesenicah; za Potoke in Javorniški Rovt pa sreski načelnik. Najprej smo nameravali organizirati sestanke občanov, ki naj bi jih sklical v imenu kluba odbornikov SDL Ignac Kralj. Teh sestankov nam oblast ni dovolila. Nato smo se dogovorili, da bo sestanke skliceval občinski odbor. Ta je na seji, 5. marca 1938, sprejel samo načelni sklep, da bo občina prirejela za občane obveščevalne večere. Te bi sklicevala po potrebi. Na seji, 21. marca, pa smo sklenili, da bo prvi tak sestanek na Potokih z naslednjim dnevnim redom:

- »1. Pomen »Rdečega križa« in »Protituberkulozne lige« in v zvezi s tem dolžnosti socialnega dela občine,
2. občinska gospodarska vprašanja,
3. kulturne in prosvetne nalozе občanov.«

Morda malo čuden dnevni red, za takratne politične razmere pa je bil name-noma tako sestavljen, da ne bi bila nadzorna oblast preveč pozorna.

O sklepih zadnjih dveh sej je bilo sresko načelstvo obveščeno z zapisniki sej, ki jih je redno dobivalo. Poleg tega smo načelstvo tri dni pred sestankom še posebej obvestili. Sresko načelstvo je z odločbo dne 1. aprila 1938, št. 4862/1, sestanek na podlagi paragrafa 25 zakona o društvih, shodih in posvetih prepovedalo, češ da je spričo tedanjih razmer v občini Koroška Bela pričakovati, da bo sestanek izrabljen za nedovoljeno politično propagando.

Našo pritožbo z dne 26. aprila 1938, št. 929, je banska uprava zavrnila z istimi razlogi, kot jih je navedlo sresko načelstvo, in še s tem, ker pritožba »predstavlja poizkus, da bi se obrezuspešila tukajšnja odločba z dne 3. februarja t. l. II št. 825/I, s katero se je potrdilo prvostopno odločbo glede prepovedi podobnih sestankov, prijavljenih po Ignac Kralju«. Zadevo je obravnavalo upravno sodišče v Celju. V razpravi, ki je bila 7. februarja 1939 pred tem sodiščem, sem osebno branil pravico občine, da sklicuje take sestanke.

Upravno sodišče je naši pritožbi ugodilo in odločbo banske uprave razveljavilo z motivacijo, da mora za prepoved navesti konkreten razlog in da samo splošne označbe »obstoječe politične razmere v občini Koroška Bela« ni mogoče smatrati kot dokaz.

Sestankov občanov pa v kljub tej razsodbi še dolgo nismo mogli imeti. Prvi in nemoteni obveščevalni sestanek smo imeli šele leta 1939. Zato smo se posluževali vseh mogočih oblik, ki bi nam omogočile doseči čim širši vpliv na občane. Navedel bom samo en primer, do kakšnih absurdnih situacij je včasih prišlo. Ob koncu leta 1939 je bila mednarodna situacija že tako kritična, da smo z vsjo težo čutili nevarnost vojne in ogroženje naše nacionalne svobode. Ker so nam onemogočili vsako pripravljanje širokih množic za boj proti agresiji in za narodno neodvisnost, smo se domeni-li, da v ta namen izkoristimo rojstni dan kralja Petra II. Občinski odbor je sklenil, da organizira široko proslavo. Pri tem naj bi sodelovale vse organizacije in društva v občini. Zamišljena je bila tudi povorka, ki bi šla skozi Javornik in Koroško Belo, naši pa bi vzklikali razne parole proti vojni in za mir, proti fašizmu in za demokracijo, proti zatiranju in za narodno svobodo ipd. Na Koroški Beli pa bi jaz imel v smislu parol politični govor. Policijski komisar je to proslavo prepovedal. Oblast se je začela bati lastne sence.

Metoda dela odbornikov SDL

Ker so naši nasprotniki budno pazili na vsak naš korak, smo morali biti pri svojem delu zelo previdni. Na sejah kluba smo prešli celoten dnevni red občinske seje, določali smo stališča in predloge ter odbornika, ki bo kaj predlagal, poročal ali branil. Pri tem smo si pustili toliko svobode, da smo tudi na sami seji občinskega odbora upoštevali vsak konstruktiven predlog ali misel. O vseh delikatnejših pravnih stvareh smo se predhodno posvetovali z dr. Štepiharjem in dr. Stanovnikom. Kadar pa nismo bili povsem gotovi, pa smo opreznije pristopili k problemu, kot je bil to primer z Benešem, obveščevalni sestanki, zadeva Federle in drugi. Tako smo se skušali izogniti napakam, ki bi jih bil nasprotnik lahko izkoristil za razpust našega odbora.

Posebno skrb smo posvečali pisanju občinskih zapisnikov. Ker je zapisnik s seji občinskega odbora služil sreskemu načelstvu za kontrolo našega dela, smo morali zelo paziti, kaj in kako je napisano. To skrb sem imel jaz. Pisani so zelo obširno in služijo danes za dobro dokumentacijo.

Odnosi v klubu odbornikov SDL so bili dobri, razen nekaterih nebitvenih nesoglasij. Dva odbornika sta v prvem letu mandatne dobe odstopila. Deloma zato, ker nista mogla razumeti naše politične borbe, ki smo jo bili preko občine, v glavnem pa zaradi pritiska KID in policije. O upravičenosti odstopa omenjenih naših odbornikov je presojal tudi sreski načelnik, čeprav po zakonu za to ni imel pravice. Starejšemu odborniku je odstop potrdil, drugemu pa zavrnil. Ko smo tega odbornika vprašali, zakaj odstopa, je pojasnil, da se zaveda, da ni izpolnjeval obvez, ki jih je sprejel z volilnim programom, in na večini sej ni bil prisoten. Res je bil precej nediscipliniran, velikokrat je neopravičeno izostajal od sej občinskega odbora, redkokdaj se je udeležil klubovih sej, na občini pa tudi ni redno glasoval za stališča kluba. Prav zato so naši politični nasprotniki računali z njim in želeli, da ostane v našem odboru. In res, ostal je in kljub priznanju svoje neaktivnosti ostal še naprej tak ter se zlasti nekaterih sej, ki so obravnavale delikatna vprašanja, ni udeležil.

Delo v klubu je bilo zelo razgibano. Pred obravnavo pomembnejših problemov smo imeli obširne razprave. Okrog dveh tretjin odbornikov je bilo zelo aktivnih. Nosilci dela in akcij smo bili v glavnem Ignac Kralj, Edi Giorgioni, Franc Žumer, Anton Noč, Anton Gerdej in jaz.

Pri našem delu nismo delali med občani nobenih razlik zaradi njihovega političnega prepričanja. Vsakemu smo pomagali uveljavljati njegove pravice ali reševati njegove tegobe. Kolikor bolj so oblasti in drugi nasprotovali našemu delu, toliko trdnejši je postajal naš položaj med občani. To nam je tudi omogočilo, da smo se kljub neštetim provokacijam in poizkusom, da nas vržejo z občine, obdržali 3 leta in 3 mesece. Pa bi bili verjetno še ostali, ko ne bi bila naraščajoča vojna nevarnost do kraja zaostrila notranjih družbenih odnosov.

Napad Hitlerja na Poljsko septembra 1939 in s tem začetek druge svetovne vojne na eni strani in ostri represivni ukrepi oblasti na drugi strani so pospešili polarizacijo sil na tiste, ki se hočejo boriti za domovino in svobodo, ter na tiste, ki so pripravljali izdajstvo lastnega ljudstva. Ta val je zajel tudi nas in režim nas je kmalu po organiziranju koncentracijskih taborišč pognal z občine in postavil na naše mesto poslušne, že preizkušene, njemu predane služabnike.

Nadaljevanje prihodnjic

Kamen črni na belem kamnu

(Piedra negra sobre una piedra blanca)

V Parizu
bom umrl
sred neurja
Že danes
nosim v sebi
tisti dan

V Parizu
bom umrl
nem in sam

Četrtek
bo morda
jesen in burja.

Morda
kot zdaj bo v tednu
dan četrti

Ko trdim to
me po kosteh
mrazi

Nikoli
sam tako
kot zdaj te dni

Kot da
se moja pot
že bliža smrti.

Vallejo
mrtev je
ubili ste ga
čeprav
nikomur
skrivil ni lasu

Vi
urv vrgli ste
mu krog vratu

Četrtki ti
so neme priče
njega

kosti njegove
ulice
bolest
in dež
in zapuščenost
mokrih cest.

In ta
ki brska
na smetišču
za olupki
in ostanki
med smetmi
ne nasitijo
ga verzi
na papirju
o neminljivosti

Mlad zidar
omahne
z odra
ne da použi
svoj zadnji
bi grižljaj
Le kaj
s prenovno
tropike
metafor
počel bi zdaj

Zvit trgovec
kupca opeharil
pri teži
je blaga
Le kaj naj
o četrti dimenziji
se tu čenča

Nekdo gre mimo

(Un hombre pasa)

Nekdo
gre mimo
s kruhom
na ramenih
Kako
naj pišem
o svojem dvojniku

Nekdo
se namesti
na sod
se praska
in izpod
pazduhe
privleče uš
in jo zdrobi
med nohti

Kaj bi
pomagal tu
pogovor
o psihoanalizi

Nekdo drug
mi palico zaril
je v grudi
Naj zdaj
z zdravnikom
modrosti bi
o Sokratu
drobil

Z otrokom
na rokah
prijaha mimo
s protezo
šepajoči invalid
ta hip.

Kaj tu
pomagal bi
André Bretonov
najlepši stih

Nekdo
drhti
premražen
kašlja
pljuva kri
Je v ta obraz
zapsal
svoj dokaz
moj lastni jaz

Bankir
potvoril
je bilanco
in in bil
ob blesk
Kompanjonski
nanj kazali
so obrazi
kot da prišli bi
z gledaliških desk

Z nogó
na hrbtu
parija
na pločniku
prestradan
je zaspal
Naj z njim
razpravljam
kaj Picasso
umetnosti
je v našem času
dal

Nekoč
ihtič
pomika se
k pogrebu
Nekdo
bi rad
v l'academie française
med nesmrtnike
na nebu

Nekdo pa
čisti puško
in na nasilje
meri
Ničvredno
onostranstvo
ni
v njegovi veri

Nekdo
gre mimo
in računa
s prsti
Kako
NE-JAZ
brez krika
onemi
naj v krsti

Nebo in prah

Altura y pelos

Kdo je
brez modre obleke
v omari

Kdo
nima za zajtrk
ne za tramvajsko

Kdo
s čiki nabranimi
pljuča si kviri

Kdo
v listnici bedo
ima himalajsko
Jaz, ki sem rojen
in drugega nič
Jaz, ki sem rojen
in drugega nič.

Kdo
pišem ne piše
semtertja kdaj

Kdo
v glavi ne nosi
nujnih stvari

in —
ne umre
kot je običaj

da se
bilke življenja
do konca drži
Jaz, ki rodil sem se
sam in edin
Jaz, ki rodil sem se
sam in edin

Naj ime
mu je Carlos
ali Drugačekako

Mačka
je mačka
bila je in bo
Ah jaz, ki rodil sem se
sam in edin
Ah, jaz, ki sem rojen bil
in drugega nič
Ah jaz, ki rodil sem se
sam in edin
Ah jaz, ki sem rojen bil
in drugega nič

César Vallejo spada s svojo življenjsko usodo med tiste pesnike, ki jim življenje ni prizanašalo z udarci od rosne mladosti do smrti. Rodil se je leta 1895 v Santiagu de Chuco v Peruju, kjer je preživljal mladost in se prebijal skozi revščino kot priložnostni delavec in potem učitelj, čigar delo takratnim oblastem v Peruju ni bilo po godu, saj je učitelj, pesnik in borec za človeške pravice César Vallejo razkrival nasilje in kapitalistično izkoriščanje in se prizadeval zlasti za osvoboditev peruanskih Indijancev, prvotnih, a najbrž nečloveško izrabljenih in zatiranih prebivalcev njegove domovine. Zaradi tega je bil tudi sam nenehno preganjan. Pri tem se je oblast posluževala v boju proti njemu najbolj podlih podtikanj in ga naposled tudi zaprla in obsodila leta 1923 na dolgoletno ječo pod lažno obtožbo, da je 'požigalec, razbojnik ter hujskač k nemirom in upor proti obstoječi družbi'. Po izpustitvi iz zapora je emigriral v Evropo in živel v največji revščini v Parizu in Madridu, kamor se je preselil po tem, ko je prišel v Španiji na oblast republikanski režim španske ljudske fronte. Na strani tega režima se je potem kot mnogi južno-ameriški pesniki bojeval proti Francu. V teh bojih je tudi težko zbolel in so ga poslali v Pariz, kjer pa ni našel na nobeno pomoč in je leta 1938 dobesedno zaradi gladu tudi umrl. Tako se je uresničila njegova slutnja iz pesmi Piedra negra sobre piedra blanca. Po prepričanju je bil komunist in je v času svojega bivanja v Evropi nekajkrat potoval tudi v Sovjetsko zvezo.

Njegova prva pesniška zbirka Los heraldos negros je izšla leta 1918, Trilce leta 1922, potem pa do leta 1937, ko je izšla njegova španska zbirka Espana, aparata de mi este cálicz, ni v knjižni obliki izšla nobena njegova zbirka. Leto po njegovi smrti (1939), so izšle njegove Poemas humanas, 1942 Antología de César Vallejo in leta 1949 njegove zbrane pesmi Poemas completas.

Tokrat vam pesnika Césarja Valleja predstavljamo s štirimi njegovimi pesmimi in tako nadaljujemo galerijo pesnikov-udeležencev anti-fašističnega boja v Španiji.

M. Kl.

CÉSAR VALLEJO

Devet pošasti

(Los nuevos monstruos)

Narašča
kakor usoda
bolečina
na svetu
z vsakim trenutkom
narašča
z vsako sekundo
za trideset minut
korak
za korakom
in —
bistvo bolečine
je bolečina
še enkrat
in pogoj mučeništva
mesojed
nenasiten
še enkrat
bolečina
in smoter
travnih bilk
najbolj čistih
bolečina
še enkrat
in dar življenja
podvojeno
nas boli.

Nikoli
LJUDJE
ČLOVEŠKE VRSTE

bolečine toliko
bilo ni
v prsih
v gumbnici
v aktovki
v krvnih žilah
v klavnici
v aritmetiki

Nikoli
ljubezni
tako boleče

Nikoli
daljava
divje
ni tako
grabila
in tako
od blizu

Nikoli
in nikdar
ni ogenj
svoje
uničevalske vloge
igral
tako odlično

Nikoli
gospod državni sekretar
za dušebrižje
dušebrižje
tako pohlepno
in morilsko
ni bilo

Nikoli
glavobol
tako ni vlekkel
iz čela
čelo:

še pohištvo
v kotu
našlo
je bolečino
srce

v svojem kotu
bolečino
kuščar
v svojem kotu
bolečino.

Revščina narašča
ljudje
vi, bratje
sestre
hitreje
kakor stroj
hitreje
kot desetkrat

narašča
kot Rousseaujevo
govedo
Z našo brado
narašča
in zlo vre
iz tal, ki jih
še vedno
ne poznamo
v povodenj
v poplavo
v potop

ki prinaša
njegov lastni tok
njegovo blato
njegovih
trdnó oklepajočih
oblakov obok
Trpljenje
vse obrača
in povzroča
vlage navpični pad
na tlak
in ga namaka.

Oko
je očesu
priča
in uho
je uho
v celoti
in to uho
udarja
devetkrat uro
ob uri bliska
in devet krohotov
ob uri žita
in devet
ženskih krikov
ob uri joka
in devet
težkih spevov
ob uri bede
lakote
nasilja
devet udarov
groma
devet udarcev
z bičem.

Bolečina
nas napada
ljudje
vi, bratje
sestre
napada
izza hrbta
napada
z bokov
z omamo
v kinih
h gramofonom
nas pribija
in pušča nas
nemočne
na ležiščih
navpično pada
na naše
vozne listke
na naša pisma
pušča nas
trpeti
in s težo
vseh posledic
zlomi koga
in ga
celo prižene
k nesmiselni molitvi

Nadalje
bolečina
je marsikomu
rojstvo
prihod na svet
a drugemu
odhod
in spet so
ki nikoli
ne ugledajo sveta
in ne umro:
teh je največ!

Do vrha
z žalostjo
me napolnilo
je trpljenje

V meso
se mi zajedlo je
v kosti

ob gledanju na kruh
pribiti na križ
in repo
prepójeno
s krujo
jokajoč čebulo
žito v splošnem
brašno
sol
razžrt
ob gledanju
na vodo v begu
na vino
v črni kroni
trnovi
na blede sneg
o bled tako
na sončni žar
o žgoč tako.

Kako
ljudje
vi, bratje
sestre
naj to
drugače
vam povem:
Ne morem
vzdržati

ne morem dalje
zaradi
tega kota.
te minute
tega kuščarja
te spreobrnitve
te daljave
in te žeje
po žgoči žeji
Gospod državni
sekretar za dušebrižje,
kaj naj storiva?

Jaz zase vem
LJUDJE ČLOVEŠKE VRSTE
to pomeni:
bratje, sestre
VAM JE USOJENO
da spremenite svet.

Tone Tomazin: Na visokem Gorenjskem

MED NEMCI IN MLADINO Z VSEGA SVETA

POTSDAM, ponedeljek, 6. avg. 1973

Ob začetku popótovanja skozi dvorane si je treba nadeti klobočevinaste copáte. Spomnila so me na »valenke«, kakršne so nam dali Rusi, ko smo leta 1944 prišli v Túlo na tankovski tečaj.

V katerikóli vzhodnonemški muzej že kdo stópi, povsod si móra natakni té copáte. Sléhernemu obiskovalcu je očtno, od kód prihájajo. Copáte námreč.

Copáte prihájajo z Vzhóda. Vsi Vzhódni Nemci pokórno drsajo v tih copátah. Sevéda mi je jasno, da samó po muzejih. Drugáče v glávnem ne nósijo tih neródnih klobočevinastih obuvál.

Od sprehóda po parkétu, mármorju, mimo olj, velkih ogledál, rokokójskega pohístva, róčno izdelanih tapét, intárzij v pódu, ki si jih naglédati ne móreš, še lépsih štukatur na strópih in razkóšnih frésk po célih sténah mi je še nájbolj ostál v spómínu zádnji próstor. Urádnó ga niti ne štéjejo k muzeju.

Nekóč pred dávnim časom je živél v Berlinu néki glásbenik. Na svóji violíni je dólga léta trgal strúne v filharmóničnem orkéstru. Nikóli ni prišel do téga, da bi igral prvo violíno. Ko se je naménilo, da je bil že blízu cílja, se je vselej nášel kdo, ki ga je spódnél.

Mož se je sprijaznil s tèm, da bo ostál véčno druga violína. Vendar glásba je pomenila zanj vés svét; družina le še núnjo zló, kámoz príbežís, ko ti kavárna nasadí rogé. Sin ga je utrújal. Žéno je štél za kos pohístva v stanóvanju.

Začél je zbirati glásbene inštruménte. Stáre in prástare, nóve, kómaj šelé znane. Zámbijske, čílske, kitájske, koréjske, mongólske, indíjske, indijánske, slovénске, srbske in čéške, úkrajinske, švicarske, škótske in francóske, črnogórske. Pač oródi, na katéra so národí po všem svétu, po všeh kontinéntih ustvárajali skozi dólga tisočlétja sébi lástno glásbo.

Nazádnje je stóril nájbolj nápačen korák v življénju:

Umril je.

Mogóčna zbirka nájbolj presenetljívih stvari z všega svéta se je znašla v rokáh njegóvega sinú. Kot dóber potómec svójeje redníka mu je sledil po stopínjah. Spróti se je naučil igráti na vsáko stvár, ki je dájala glás od sébe. To je bilá edina móžnost, da si je zagotóvil stik z očétom. Cákal je na njegóvo smrt. Ko je ta nazádnje lé prišla, je začél iskáti próstor, kjer bi láhkó razstávil vés, kar je óče zbrál v življénju.

Dobil ga je v Nóvi palači. Nekákšno sóbo páč, ki ne sódi véč k muzeju. Vseh nékaj sto redníkovih troblí, pískál je správil vánjo. Muzejška zbirka, ki je podobne ni vídeti na svétu.

Ljudje so radóvedno postájali pred nápisom, ki je vábil k oglédu »énkratnega glásbenega gradíva na tèm svétu«. Od hudó dólgega sprehóda je bilá večina njih že nóro trúdna. Samó dva prostóra sta bilá, kámoz bi še rádí zašlé: v neznánsko skrítí bífé in v še bolj skrítí sekret. Pod kóžo sem se jim smejál. Ljúbkí, letéti bóste mórali! Do prvega je dáleč, do drugéga – v ne-skónčnost...

Sédem se nas je vendar odločilo, da smo vstoplí. Odštéli smo tífte pfénige za vstopníno. Mozákar, pred katérim smo se znášli, mi je bil po stárosti enák. Ko nas je zaglédal, je bil strášno vesel. Tístege dné smo bilí pač prvi zméšanci, ki smo se znašli pri njém.

Posédli smo po stolih. Soséda se mi je predstávil:

Ingeburg von Gornbornhorn...

Zméden sem izjecljal, kako mi je po slovénsko imé in kákšen je moj etrusčánsko-slovánski príimek. Žénska, ki se mi je predstávilá, je bilá namreč lépsa kot BB. (To kratico láhko prebéréte, kakor se vam zljubi: Brigitte Bardot, butec butasti, bebec bebasti, bimbo bimbbaum, beséda besédoda, bémnti bóga, baraba barabasta, bingel bongel, Bert Botlar /če ne veste, da se piše Sotlar/, Branka Brankovič in tako napréd. To zadnje je mašilo, ki ga svójim učéncem odločno prepovedújem. Kdor uporábi »ITD.« ali »ITN.«, samo dokáže, da je tàm z njegovim znanjem kónec. Torej z môjim tudi. Vsaj énkrat sem dokázal, da bréz mašíl ne gré.)

Mozákar je začél govoríti, pa ga splòh nisem slíšal. Vsaj njegóvega začétká nè. Jaz bi tedáj nájraje... Pa pustímó to!

Ingeburg von Gornbornhorn je vés čas pazljívo napénjala usésa. Nič drugéga mi ni ostálo, kot da sém jih začél napénjati še sám. Takó sém slíšal zgóbdó, ki sém jo zapisal. Rés po zaslúgi vzhodnonemške plémiške lepótice, ki ji právega iména splòh ne vém.

To je bil nájbolj temeljít pouk o glásbi in glasblíh, kar sem jih v življénju doživél.

Predstávljajte si:

Nékaj stó glasblí iz Culukáfrije, z Groenlánda, iz Montenégra, iz Láponske und aus der Steiermark je pred námi ne-nádóma oživélo. Lastník je vsako stvar príjél v roke, nam povédal, od kód prihája, kako-se-ji-že-réče, kako je stara, iz česa narejéna, potem pa je nánjo zaigral. Zdáj zapískal, zdáj zatróbil, zdáj potégnil méh, ga stísnil, da je láhkó igral na dúde, razstávil švicarski pastírski rog in píhnil vanj, da sem se skoraj podélal v hlače kljub ubráni melodjí, potém je spúščál sápo v áfriške rogóve in záven hitél pripovedóvatí, kjé je kaj domá. Srednjevéška harmónika mu je takó zaigralá, da sém takój pomíslil na Matíčka:

»Zdáj zapójmó, zaigrájmo, éden drugmu ógna dájmó – dóns je môj veselí dán!«

Ko je brénkal na úkrajinske gúsle, je hkrátí trdil, da so na tá inštruménte bili pripéti vsi vzhódni pévci, ki so prepéváli »Slóvo o pólku Igoreve«.

Nájbrz si je míslil, da sedé pred njim navádni cépci. To staro pésem mi je vbíjal v glávo profésor Mirko Mahnič. Ni védel, révez, da sém se že v Rusíji seznánil z njó.

»Novograd – Wolynsk, 25. okt. 1943. Draga moja séstra!

Pred nékaj tédni sém v sončni nedélji zaménjal svoj maketéndarski líter švábskega žganjá za desét úkrajinskih jájc in képo masla. Menjálec je hótél védeti, od kód sem. Pa sem mu povédal: Slovénec, doma iz Mójstrane na Gorénjskem, ki ga je sila časa oblékla v zeléno nemško úniformo. Sprva sva iméla nékaj težáv zarádí zemljepísa, vendar se je hítro znášel in dójél, kdó sém in od kód sem. V náglici je na lístek zapísal svoj naslòv. Skoraj ponížno me je prósil, naj se čimpréd oglásím pri njém.

Tísto nedéljo sém bil zvečér próst. Odprávil sém se tórej in poiskál híšo, kákor je biló zapisano na lístku.

Tríje ljudje živé v njéj v njéj: óče, mati, hčérka, ki pa ji je kómaj dvánajst lét. Vsi so Ukrajinci. Óče je učítelj po poklícú, mati gospodínja, hčérka hodi v šólo.

Imájó pa še énega otróka. Fánta môjih lét. Téga so Nemci posláli v taboríšče blizu Drésdna. Sméjo mu písatí samò na vsake kvátre. Ničesar mu ne mórejo poslátí. Samó to vejó, da je v strášni stíski.

Bi hótél pomagátí? Sevéda jáz.

Némški voják smé písatí kómurkóli, če lé utégne. Smé pošljati pakéte. Némški voják smé dobívatí póšto iz taboríšč. Vojáku v némškem Wermachtu je, če pomíslimo, dovoljeno prav vsé. Celó umréti za firerja und Heimat. Ampak junáško! Immer heimattreu!

To je biló nékaj záme. Kakó bi ne pomágal?!

Zé drugi dan sém poslál písmo, naslédnjega dné pa kar pakét. Mójemu Júriju v Drésdnu se je takój posvetílo, kákšne so zdáj postále náše zvéze.

Zdáj mi Jurij píše, jaz pa odgovárjam. Pošíljam mu pakéte. Spis me je že vprásal, če se igrám z življénjem. V némški jugoslóvánsčini sém mu poskúšal razlóziti, da

Znamenita svetóvna úra z nášim osónčjem zgóraj na Alexu v Vzhódnem Berlinu. V prítlíčnih próstorih hotéla Stadt Berlin se šópíri Intershóp. Trgovína, v katéri túj državlján za zahóodne márke, fránke in dolárje smé kupítí zahodnonemško róbo po zahodnonemških cénah. Sém vséh prebíválcev DDR...

imam brátranca v taborišču blizu Drésdna. Zmignil je z raméni in pokazal hrbet. Tudi med Némci nájdeš še ljudi.

Če se mi le ponúdi čas, jo stisnem k Júrijevim stáršem. Ne móreš si predstavljati, kakó so me veselí, kádar prídem s písmom. Splòh ne vedò, kakó bi me pogostili. Bòršča, ki mi ga pripravlja máti, sem že do grla slit, ampak je dóber. Vsaj bóljši jè kakor špináča iz koprív, s kákršno nam stréžejo v kasarni.

Nášel sem novò dóm. Vzéli so me za svòjega. Postál sem njíhov Jurij. Celò úniforma jih ne móti. Vedò, kdo sèm. Vedò, kako míslim. Žíva véz sem med njími in énim izmed njíh. Tó jih osrečuje. Lahkó si míslíš, kako šele méne!

Oče me je začél učíta úkrajinskega jezika. Málcé samohvále: hítro mi grè v glávo.

Nékaj dní je mímo, kar mi je postávil na mízo »Slòvo o pólku Iгореve«. Pesnítev. Nikóli nísem slíšal zánjo. Začéla sva jo prebírati. Vèrz za vèrzom. Kákšna pokrájina se je odkrfla, kákšna pretéklost, kákšni bojárji in njím pokórna služinčád!

Večér za večérom bèreva z očetom »Slòvo o pólku Iгореve«. Oče mi razlága sléherno besédo, če je docéla ne razúmem.

Učím se in uživam. Zdaj me tudi sosédje že poznájo. Sràm me je, ker nòsim némško úniformo. Toda sínóci me je zajétna žén-ska, ki stanúje blizu mójih nóvih stáršev. povabfla, naj se kák večér zglsim pri njèj. Da ima tudi óna »Slòvo o pólku Iгореve« pa da se tórej lahkó o tēj stvaritvi tudi tám pogovárjamo.

Tísoči in tísoči kilométrov me lóčijo od dóma. Glèj:

Tu, v dáljni Ukrajini, sem nášel noví dóm!

Tèbi in vsèm tvòjim lép pozdráv!« (Pròsto prepísano iz písmá, ki ga hráni moja séstra.)

In tále bógpomagaj túle mi skúša razlóžiti znameníti spév na svòj načín. Od-kimújem z glávo, kar je nazádnje le opázil. Brèz beséd je postávil úkrajinske gúsle na svòje mésto. Končál s predávanjem o »Slòvu«. Hítro me je vprášal, če to réč poznám. Ko sem mu vse skúpaj skúšal pojasníti, je mója soséda Ingeburg von Gornbornhorn pazljivo nágnila glávó, da bi ji já kákšna beséda ne ušla.

Zanfímalo me jè, če človek vé za srbske gúsle. Izkazálo se je, da jih splòh ne móre pokazáti. Tákšna sílna zbirka — pa brèz srbskih gúsle!

Fánt v zrélih létih pred ménoj je bil užáljen. Kakó bi mógel njegóv óče spreglédati ták ínstrument?! Kákšen pa jè splòh razlóček med gúslyami z Ukrajine in tístimi iz Srbije? Na kákšno breknálo so tórej péli Srbi svòje písmi? Filip Višnjič? Kraljevič Marko? Kosovska bitka? Junačke písmo in car Lazar?

Zdaj sem jáz tísti, ki se je znášel v neródnem položáju. Šest párov očí se je zazrlo váme, da o lastnísku zbirke níti ne govórim. Kdó so splòh Srbi? Kákšna je býla vlóga téga národa v evrópski zgodovíni? Zakáj takó pogrèšam srbske gúsle?

Skúšál sem jim na krátko dopovédati, kako so Srbi, Črnógórci, Makedónci, Hrvátje, túpatam pa še Slovénici umírali në le desetlétja, ampak stolétja dólgo, da je Zahòd lahkó živél. Živél brèzskrbno kakor ptič na véji. Ko bi ne bilò srbskih hajdúkov, bi nobèn Friedrich Wilhelm ne mógel povabíti Voltaira v Sansoucci. Ko bi ne bilò srbskih hajdúkov, bi Franz Liszt, Chopin in njúna materínska prijáteljica George Sand nikóli ne mógli dáti svétu tístega, kar smo po njih podédovali. Ko bi ne bilò srbskih hajdúkov, bi se lahkó zgó-dílo, da bi nikóli ne slíšali za Schillerja, za Goetheja, za Heineja, za nášega Presérna, za Mažuraniča in Petra Pétroviča Njégoša, za Bránka Radičeviča ali Vuka Stefanoviča Karadžiča.

Ko bi ne bilò srbskih hajdúkov, bi býla Evrópa za mársikaj prikrájšana. Ko bi ne bilò Srbov, ki so pét stolétij dólgo junáško umírali v bójih s Túrki, ko bi ne bilò Črnógórcév, ki so v svòji domovíni uprizoríli šentjurnéjsko nóč, da so lahkó potèm svobódnó zaživéli, ko bi ne bilò Uskókov, ki so pádali v Vòjni krájini, ko bi ne bilò Slovéncev, ki so odgánjali Osmane s cerkvénih zaklonišč — kaj bi bilo potèm z Evrópo na Zahodu?

Auditórij je spoštljivo mólčál. Lépa soséda se je skloníla k méni:

»Najlépša hvála! Odkrflí ste mi svét, ki ga želím spoznáti. Sprašújem se samó, kakó naj pridem k vámu.«

Rad bi jo povábil, pa níma smísla, ker bi bil domá takó j ógenj v stréhi.

»Vprašájte vèndar! Saj ste Ingeburg von Bornhornhorn. To nékaj že poméni. S plémíškím naslòvom boste pa že prišli k nám.«

»Sie haben keine Ahnung, wie schwer bei uns das geht!« (Pòjma nímate, kakó je to pri nás težkó.)

Prijátelj se je vméšal »Wie alt sind Sie? (Kóliko ste stáři?)

Vzkipél sèm: »Mensch, so eine Frage! (Človek, tákšno vprašánej!)

»Lieber Freund, nach Jugoslawien kann man fahren, wenn man mindestens fuenfundsechzig Jahren hat.« (Drági prijátelj, v Jugoslávijo gremò lahkó šelé tedáj, ko je petínšestdeset lét že za námi.

Ja. Té réč poznám. Dókler Vzhódni Némci níso dovólj stáři, lahkó potújejo samó na Vzhòd. Jugoslávija je zánjo že Zahòd. Zarádí odprtíh méj k nášim sosédóm. Obdržáti hóčejo sléhernega svòjega državljána, ki lahkó še déla, četúdi mu življénjska móč že izparéva. Zatò težkó razúmejo, kakó je nášim ljudém svét odprt.

Ce mí lahkó potújejo v kapitalístíčne držáve, če nam frankístíčna Spánija ni véč zaprtá, če organizíramo izléte v krivo-vérsko Kíno, če se nam je odprla Afrika, z njo vréd Avstrálíja, če lahkó odletímo v Zdrúžene držáve ali pa na Jùg amériškega kontinénta — po vsèh tēj vprašánjih bi rés radí védeli, kóliko je še ostálo pri nás socialízma.

»Kákšnega socialízma? Po čigávem vzórcu«

»Vzórec je le éden. Rúskiè Dá, dá, dá. Ko bi rékli vsaj: »Sovjétski.«

Na njíhovi méji rés visí zavésa. Želézna. Nobéne lúknje se ne dá dobíti v njèj. Do kónca so zaprtá v svój sístém. Cénijo, do zvézd povzdígújejo maršála Títá. Tó pa je túdi vsè. Jugoslávija ostája zánje 'terra incógnita'. Náš samoupravljálski socialízem jim je docéla túj.

Zanfíma jih, kakó živímo, vèndar zma-jújejo z glavámi. Smo páč zgrešli njíhov vzórec.

Recépt. Edína móžnost za novò družbení sístém. Samó tákšen je mógóč, kot ga gradí blók na Vhódu.

Takó ne míslita samó moj prijátelj in njegóva žena. Takó míslíjo milijóni Vzhód-nih Némcev.

In vèndar... In vèndar nam zavídajo náše življénje! Zavídajo nam nášo svobódo. Zavídajo nam vsè tísto, kar mí imámo, pa óni nímajó. Šelé v besédnih dvóbojih z njími se búčku, kakršén sem jáz, lahkó odkrífje, kakó

»svóbodna je náša domovína, pròsto díha vès slovénski ród...«

Fraulein Ingeburg von Hornbornhorn se mójemu prijátelju smehljá.

»Sie haben recht. Trótzdem werde ich versuchen, das Land und die Leute, die dort leben, kennen zu lernen. Hier, mein lieber Freund, meine Visítkarte.« (Imáte práv. Kljub tému bom poskúšala spoznáti dežélo in ljudi, ki tam živé. Tú, prijátelj drági, mója vizítka.) To zádne je letélo náme.

Dvorana v Cecilienhöfu. Za okróglo mízo so mógódniki léta petínštrideset rézali Evrópo, predúvsem pa Némci. Pròstor, ki v Némcih po pravici zhuja gnév in odpòr, Evropéjcu pa daje ráhlo upanje, da bo še nékaj lét živél v miru.

Vzél sèm jo, zmečkál in vrgel v kòš. Cemù bi jo lahkó porábil? Če bi se táká plemeníta lepotíca pojavíla pri méni v híši, si čísto lahkó míslim, kdó bi móral odstópti. Církus v lástnem dómu pa ní zabávna stvár.

Náš glásbenik je izkorístil ta prelúdi-j, da se je lahkó spét vrnil k svòji zbirki. Jadikovánju ní hotélo býti kónca. Nékdó je želél védeti, kaj je muzeálčev óče, ta pé-utrudni zbirálec glásbenih ínstrumentov, poménil v glásbenem življénju. V vprašá-nju je tíčála zlobna óst, ki pa je vprašáni ní razumél. Izjekljal je nékaj zmesánih beséd.

Hítro smo douméli, da se mu o umét-níških doséžkih svòjega spočétnika splòh ne sánja.

Vpraševálec mu je hítro vrnil šílo za og-njflo:

»Ampak, ljúbček, v lásti imáte vèndar le njegóvo življénjsko délo! Živíte od téga, kajné? Verjétnó dóbro? In váše znánje na tēj ínstrumentíh? Ste ga šli iskát na aka-demíjo? Ali je to dédíščína po očétu?«

Starájóci se mladénič je nékaj mrmrál v opravičilo, pa ga nísmo do kónca poslu-šáli. Še z vrh stopníšča, po katérem smo ko-rákali k izhódu, nam je skúšal dopovédati, kakó je vsè naróbe, ker ne dovolé podvojtí vstopníne za njegóvo zbirko. Nòva paláča bi pridobíla na poménu, v družíni pa zavlá-dalo splòšno veselje in visòk stándard.

»Nájbolj neúmno pri vsèm tém je tó, da ima čísto práv.«

Takó je rékla ljúbka nájstnica, ki je po-bírála stopínje za menój.

Vrédnost zbránega gradíva bi bilò naj-brž težkó precentí. Drzáva spoštljivo drží svòje prste próč. Ostálo je privátna lást. Muzej, ki móraš za vstòp vánj plačáti nékaj píénigov, od katéríh živé dédici »nòrega« očéta. Ti pa bi rádí iztísníli iz svòje dédíščíne véč. Desétkrát véč, če bi se dálo.

Z umétnostjo in kultúro se v Vzhódni Némciji denárja ne dá zaslužíti. Posébnó ne z muzéji. Poldružá máрка za vstopníno je nájvíšja méja. Za invalíde samo tretjína od té vsóte. So muzéji, ki jim prihránijo še tá drobíz.

»Für Invaliden — Eintritt frei!« (Za invalíde prost vstòp.)

BESEDO IMA SANČO PANSO

Dovolite, da se predstavim:

Cisto navaden fifi s štirimi nogami. Pasemsko poréklo mi je bilo doslej docéla tuje. Moj nôri Don Kihot, kakor zaradi lépšega pravim gospodarju, mi je sicer zadnjič prebral nekakšen pasemski opis, ampak ob tistem, kar je povédal, so mi od sméha trzala ušesa. Nekakšen dvonožec mu je prinésel sténski koledar, ki ga je dalo natisniti néko alkoholizirano podjéetje. Saj se menda tako réče, če podjéetje pošilja na bajno založeni trg alkoholne steklenice v najmanj litrski usteklenitvi? Réči moram, da se na to stroko našega gospodarstva ne spoznam dovolj. Cisto lahko, da so moja izvajanja in predvidévanja neké napačna. Skratka, sevéda mislim, če se tako vzame, da sem ga neké lahko polómil. Jasno, sevéda, premišljeno natančno, kao naj bi že rékel, če se hočem pravilno izraziti: stvari so téžke. Ob moji pasji produktivnosti se pa sploh soočam z vprašanjem, kako naj jaz, navaden pès, imenovan Sančo Pansa, neké po možnosti odgovorjam za stvari, ki – kako naj bi povédal? – sploh in skratka in neké in bogamuljubim, da ne uporabim cirilice v drugačnih eksponatih, ne prihajajo popolnoma, niti v celoti še manj pa neké po délih v poštev za tisti pasji curek, s katerim vsako jutro slovésno poškropim moje cesarstvo okrog naše hiše.

Torej smo dobili tisti alkoholni sténski koledar. Sést môjih pasjih bratov je na barvnih slikah. Moj Don Kihot mi jih je razkazoval, jaz pa sem jih obljaval vést po vrsti z najlépšim glasom, ki ga zmorem.

»Trap, na svojo sliko lajaš!« se je razburil Don Kihot. Moj Don Kihot je človek. Škoda, da ni pès. Velko laže bi se razuméla. Ampak bom razložil, kako je prišlo do téga, da on ni človek – da je pès, nè, da ni pès, da je on človek... Skratka, neké se mi je pravzaprav, kot se tému réče, če vse prav premislimo, morda malce zmešalo. Skratka: Don Kihot je človek in jaz sem pès. In prosim, da končno Jože Hudeček in Toni Tršar in Podvita Jogornikova – spet sem dvignil taco na narobnem voglu – Jovita Podgornikova prenehajo s svojim čenčanjem po televiziji. Navsezadnje bom še zgubil smisel za lép slovénski jezik. Téga pa so me učili že od mladih nog. Téle naše kulturne diagonale so me skratka neké docéla spravile iz že popolnoma utirjenega tira. Z mojo pasjo pametjo sem ob živahnih, razgibanih, jezikovno neverjétno zanimivih pogovorih o slovénski kulturi prišel neké na psa.

Če lajam na Hudečka, se Don Kihot zjezi. Pravi, da dvéh pametnih ljudi hkrati ne more poslušati.

»Kdor je pameten, odnéha!« To, pravi, je pregovor. Vtisnil sem si ga v spomin. Televizije pustim govoriti, sam pa utihnem.

Drugače mi gré dobro. Vsak dan dvakrat sem do grla sit dobrot. Slišim gospodarico, ki kar naprej ponavlja:

»Če je že žival pri hiši, ne smé biti lačna!«

»Živali« ji neké niti ne zamérim, čeprav sem skratka sevéda, kakor se tému réče, v določenih okoliščinah pravi pès, celo docéla in po nekatérah vidikih rahlo pasemsko obarvan. Ob večérah me naša Ančka krmi za posledek neké celo s kéksi. To pa je skratka hrana, ki sem sevéda, mislim, če naj že tako réčem, dejansko nanjo čisto nôr.

Moj vitez se je tako zaljubil vame, da dnéve in noči prebijem v njegovi knjižnici. On neké bére, skratka piše, dejansko dekla-

mira, jaz pa, da se tako izrazim, lepo v miru drémljem na takoimenovanem svojem kavču. Potém pa dejansko pridejo trenutki, ko me neké pokliče in mi kratkomalo začné brati iz debélih ali drobnih knjig. Na to sem se, če naj povem svoje mišljenje, že tako navadil, da nekatére stvari, ki jih moram poslušati kar naprèj, znam takorekoč že na pamet. Pod določenimi pogoji bi lahko trdil, da sem se – kad mi majka né da jaja! – v naših vsesplošnih stabilizacijskih prizadévanjih razvil v razmeroma literarno izobraženega psa, k čemur so sevéda pripomogle razmére, ki me silijo k razčišéevanju nastalih razmére.

»Poslušaj,« pravi Don Kihot, »kaj je zapisal Zupan.«

»V vsakem človeku je suženj in samosilnik, zatirani in zatiralec; in samo trdo déjstvo, da vsi ne moremo biti zatiralci, nas deli v bolj ali manj zatirane, v véčje in manjše zatiralce.«

Po mojem mnenju v naši hiši ni med ljudmi, kolikor jih poznam, sevéda gledé na svoje dolgolétne izkušnje z njimi in pa z ozirom na to, da se držé doma bolj malo, kajti – to moram pridobiti še posebej in na to bralce iz čisto določenih razlogov opozarjam! – vsak dan odhajajo na délo, iz katérega črpa potem jaz, Sančo Pansa, adekvatno kvôto za pljuča in odpadke pri mesarju, katerih se potém, ustrezno prekuhanih in posebéj pripravljenih za moj želodec, ki ne prenese téžke hrane, dvakrat na dan nažrem, nobénih zatiralecev. Na koga potém neké leti ta Zupanov citat? Dejansko name? Sem pa skratka, če dovolite, da povem svoje mišljenje, zadnja živa stvar pri hiši, ki bi v skrajni posledici svojega ravnanja lahko koga še zatiral! Mislim, sevéda, zatiral kot navaden štirinožni pès.

Zato take kvelibristične dialékte odločno zavračam, kajti moja pasja pamet mi forsira, da letijo name. Moj Don Kihot se sicer uzurpira, kadar z laježem najavim svoj protokol, vendar vztrajam malodane pri konceptu, da se je treba okupaciji upréti.

Potém mi diktira zopet Zupana:

»Vsako sožitje temelji na vzgoji za sožitje. Vsaka vzgoja je vrsta šikan. Najbolj ljudje šikanirajo dvé vrsti soljudi (v šolah, kasarnah, v bolnicah, v jetnišnicah, v službah): tiste, ki so pod normalo, in tiste, ki so nad normalo.«

Stvar sama kot taka bi bila po sébi čisto jasna, ko bi ta sumljivi elemént ne trčil ob pojme, ki niso dovolj razčišéeni. Semtertja me globokoumna ekspanzivnost zgornje misli tako preterese, da neké zaspim. Skratka, se pravi, če se vse natančno premisli, premišljujem. Gledé na splet različnih okoliščin bi bilo nujno potrébno posvetiti posebno pozornost déjstvu, kam v resnici, ki jo je sevéda tréba pravilno osvetliti iz vséh zornih kotov, spadam. Med tiste – opravičujem se, ker bom to zapisal, vendar bistrim spoznanjem se neké v čisto faktografskih eksemplarjih le ne da kar tako izovinkariti – ki so neké pod normalo, ali sodim, mislim, v nadnormalno skupino.

Zdaj pa vas prosim, da mi kot fifiju oprostite spodrsljaj:

Takole učéno oblikovanje stavkov z uporabo vséh mašil in tujk je za navadnega psa le prehud napor, pa čeprav se rédno udeležuje večérnih tečajev na televiziji. Tupatam zakinkam, pa mi kaj važnega uide in tako nisem védno na tekočem. Naj mi bo torej dovoljeno, da se do

konca izpraznim v jeziku, ki so me ga učili od mladih nóg. Vém sicer, da je pomanjkljiv, pa si ne morem pomagati. Kar se Sančo Pansa naučí, to Sančo Pansa zna.

Naj vam zaupam, kaj še piše Zupan:

»Vsak pokrèt se bojuje za povécanje članstva, zato mora délati propagando, zato ne smé priznavati déjstev, zato mora pretiravati, skrivati, lagati; zato se mora posluževati donékih fraz. Sovražnik ne smé poznati niti trohe človečnosti. Sovražnik je pošast, zločinec, izméček človeštva. Lastni je junak, svetnik, požrtvovalni in pogumni borec za pravično stvar. Človek z véliko začétnico.«

Priznam, da kot pès brez rodovnika od vséga téga ne razumem dosti. Mojemu Don Kihotu noče iz spomina njegov enkratni boj z mlini na véter. Čutim, vidim, voham, kako ga nekaj vztrajno žrè, pa se še sam žrè zaradi téga. Verjétno misli, da bi se moral žréti tudi jaz.

Saj se mi nazadnje smili, ko mésece dolgo premléva isto stvar. Včasih sva hodila na sprehóde. Vsák dan sva šla v park, kjer sem vesélo dvignil nógo pri sléhernem drevésu, poscal klopi in mize in sem védel, da bom zato ozmérjan. Véndar nikdar preveč réšno. Kjer sem za kakšnim grmom lahko spraznil svoj želodec pa véš čas presérno plésal okrog njéga, ki je nazadnje sédel h kakšni mizi pa odprl knjigo ali dnevnik. Toliko časa sem smrčkal po tistih belih listih, da so platnice zadrélsnile, midva sva pa začéla z igro.

Zdaj čepi v svoji sôbi. Premišljuje. Tuhta. Bére. Piše. Kar napiše, največkrat zmečka in požgè. Velikokrat me zgrabi, da bi razceftral papir, ki ga je zmečkal in vrgel pred kamin, pa pravi, da vsaka svinjarija tudi ni za psa.

Védno mi réče »pès«, kar sem zelo ponosen. Kadar se raznéži, postanem »kuža«. Takrat že vém, da bo spét na vrsti knjiga.

»Zdaj pa poslušaj, Sančo!«

Spét nekaj, kar si moram vtisniti v spomin, da bova potém lahko o stvari govorila. Midva se namreč pogovarjava. Govori Don Kihot, jaz pa poslušam. Včasih kinknem z glavo, kakor da mu pritrjujem, široko zdéhám, kar mu načénja živce, in čakam, kdaj bo néhal. Če dolgovézi, zazdéhám še enkrat in bolj široko. Konec koncev sem navaden pès, ki bi se rad potopil v svoj drémež.

Pa mi ne pusti. Učiti se moram novega citata. Takole je zapisal doktor Francé Koblar:

»V glavnem sem branil pisateljsko čast in svobodo. Téh dvéh stvari pa si ne razlagam tako, da je vse prav, kar pisatelj napiše, ampak da to, kar spoznaš in s poštenim namenom napišeš, najde pošten odmev. O vsaki stvari, tudi o nevarni, se da in se mora pošteno razpravljati. Tudi zmoto je treba lepo popraviti. Pa nas pa je tako, da iščejo najprej, kaj bi se dalo čimbolj krivo razumeti, kaj je obremeniti s krivoverstvom in pohujšanjem – sedaj se pa brani! In tudi če si se opral, še védno nisi čist.«

S svojo pasjo pametjo vas prosim, da mi razložite, kaj se to pravi:

»In tudi če si se opral, še védno nisi čist.«

Méne moja prijétna mlada negovalka vsako soboto stlači v kopalno kad in me okóplje. Koliko krtač, šamponov in podobnega porabi, preden me spusti iz banje!

Potlej mi ostriže brado. Moram reči, da me prav nič ne moti. Moja brada namreč. V tistem pasemskem opisu, ki mi ga je iz alkoholnega sténskega koledarja prebiral Don Kihot, je celo pisalo, da ta brada potrjuje mojo pasmo: némški ptičar.

Če so me torej ostrigli in oprali, mi moja pasja pamet narekuje, da sem čist. Tam pa neki Koblar trdi, da tudi če si se opral, še vedno nisi čist. Kako naj jaz, navaden pès, razumem takšno doktorsko pisanje?

In zopet:

»Moj Sančo Pansa, takole pa govori slovénka pisateljica Nada Gaborovič!«

»Kot je poznopomladanski snég, se pravi kukavičji snég, poslédnji napor zime, da bi se še uveljavila, pa pošlja na Zémljo celé krpe snega, ki jih pobere prvo sonce, tako – upam, bodo vsi nezdravi pojavi prej ali slej skopneli, najsi so se najjavili s še takim truščem in špalirjem kimavcev z lakaji in paži. Umétnost ne nastaja zaradi zunanjih znakov: priznanja, prestola, prvega mésta v loži, hoje nad tlémi...«

Sprašujem vas:

Kaj, imam jaz, pès, imenovan Sančo Pansa, opraviti s kukavičjim snégom? Kaj me briga špalir kimavcev z lakaji, paži? Zadostuje mi družina, ki moram čuvati njén blagor.

Pasjih obiskov mi résda ne manjka. Varun, Médo, Lara, Lordi me pridejo vsak dan poglédat. Potem pa se preganjamo krog hiše, potacamo vrt in grédo, obiščemo soséde in sréčni dirjamo po polju, ki pa ga bodo menda zdaj-zdaj zazidali. Moj Don Kihot méni, da vsi ti pasji bratje sodijo v moj špalir kimavcev in lakajev. Téga jaz, pès, imenovan Sančo Pansa, preprosto ne razumem.

Špalir? Kimavci? Lakaji? Paži? Premlad sem še, da bi se lahko spoznal na zgodovino.

Ljudjé najbrž vestè, kam je vse té nebodijihtréba tréba uvrstiti. V kateri srédnji vék.

Zdaj smo pa tam. V srédnjem véku. Néki francoski kralj je takrat jézno bevs-knil:

»Ljudje so sempatja navadne packe. Za vsako céno hočejo ohraniti svojo veličino. Če ne grè drugače, teptajo hrbte drugih, da bi na ta način ostali védno zgoraj.«

Priznam, da se na packe in francoske kralje ne spoznam. Naš Don Kihot jih méce v isti žakelj. Kako sem sréčen, da sem samo navaden pès, imenovan Sančo Pansa. Don Kihot mi zatrjuje, da so tako rékli najbolj bistremu človeku v poznem srédnjem véku pa da je že zaradi téga rad v moji družbi.

»Lè čemu tako vreščiš? Nazadnje uté-gneš naletéti na hudobnega človeka, ki ti pljune pred noge in poréče: Če svinjo v rilec suneš, pa zakruli.«

Da, da, žé vé: Drnolec. Ta stari kmečki zdražbar. Po svoje ima možakar prav. Kadar jo dobim v smrček, gorjé všem pasjim bratom!

Ni mi pa všéč, da me Don Kihot primérja s svinjo. Ze raje vidim, da mi reče »kuža«.

»Ko bi ga le vrag pobral!«

Sevéda. Tisti véliki dramatik z angleškega otoka. Ne zamerite mi, če si vseh imén ne zapomnim. Pasja pamet je počasna. Še novodobne slovénščine docéla ne obvladam. Kako naj se potem spustim v boj s tujimi jeziki?

»In šel je boj bojvat brez upa zmage.«

Cél Prešérnov Krst znam skorajda na pamet. Ko gréva nabirat régrat, ga moj Don Kihot ponavlja. Tale verz mi zméraj na svoj način razlaga. Črtomir se je spustil v boj, vendar je védel, da zmagati ne more.

Če se že spustim v boj, potém mi je jasno, da bom zmagal.

Tisti Angléžev vrag mi pa le ne grè iz glave. Ne znam si razložiti, kdo je vrag, ampak mislim, da kaj pride človek ne more

biti, če ga je moj vitez poslal z nékom drugim hkrati v tisti konec pasjega telésa, ki bi ga s pravo besédo raje ne poimenoval.

Trpim zaradi téga, ker mojega viteza žalostne postave menda nekdo tepta po hrbtu. Med svojim pasjim drémanjem pre-mišljam: tistega francoskega kralja bi bilo vendarle vrédno ohraniti v spominu.

Dobro. Vragi, packe in francoski kralji so mi tuji. Desétkrat bi pomolil svojo šapo Don Kihotu, ko bi mi z njimi prizanesel.

Ta moj nóri Don Kihot?! Kako naj jaz, po pasemskem opisu némški ptičar, razumem té reči? Zakaj, ljudje, se moram jaz, navaden pès, imenovan Sančo Pansa, ukvarjati s takimi stvarmi? Samo zaradi téga, ker se morate ljudje nenéžno žréti med seboj?

Kar najraje žrém, je kravje vime.

Težko čakam na pomlad. Težko čakam, da bo enkrat téle téžke citatologije konec. Naveličal sem se biti literarni pes, ki mora razen tega obiskovati večérne tečaje na ekranu.

Čakam na sonce, ki naju bo povédlo v park. Čakam na čas, ki bo ubogemu Don Kihotu naklonil mirne ure spanja. Čakam na tisti sréčni čas, ko bo razen nekega srednjevéškega kralja v Franciji še kdo drug vzkliknil, da je prepovedano skakati po hrbtih svojih soljudi.

Čakam na svoje pasje dnéve. Kako se jih veselim! In kako potihem upam, da tedaj mojega žalostnega gospodarja ne bo nihéč véč teptal po hrbtu.

Zdaj ležim na svojem kavču, Don Kihot pa že od ranega jutra čepi za pisalnim strojem. Danes mi s citati prizanaša. Piše, osel srednjevéški! Kot da bi ne védel, kaj ga bo to veljalo:

Od nékod jo bo spét dobil s kolom po glavi!

Saj mu ne privoščim, ker ga imam rad. Ampak ne razumem, kako da mu vse tiste bunke, kar jih je že prenésel, ne spravijo kolésc v réd.

Spraviti ga moram v park. Čisto lahko bi se zgodilo, da bi tam sréčala tisto, kar mu očitno manjka:

Pamet.

Saj niste hudi, če sem vas spoznal z nékaj prebliski, ki mi krožijo po želodcu, kadar drémljem.

Oblajal vas je némški ptičar, sicér navaden fifi, vendar pès, ki dobro pozna svoje imé:

Sančo Pansa

zvésti oproda Don Kihota

pès, ki je v Mojstrani omočil vse vogale

ki se je spajdašil z vsémi psi

(in téh ni malo)

in ki komaj čaka, kdaj bo šél

lahko spét čaka, kdaj bo šél

lahko spét na Grančíšce, pa spo-

toma prevohal vse krtine, ki bo

nalétel nanje

Tole sem torej jaz, pès, imenovan Sančo Pansa. Navaden fifi z bistro slovénko kmečko pametjo. Zamalo se mi zdi, ker so me obsodili na pasmo, ki ji pravijo »némški ptičar«. Nè da bi imél nasploh kaj proti Némcem, toda za ptiče se ne ménim. V njihovem pétju okrog hiše in po parku uživam, kakor ée bi me kdo peljal v filharmonijo.

ANDREJ KOKOT

Osamelost

*Iz dežele dogorelih upov
se selijo jate sanj,
kot ptice nežnih trupov
v kraje zimskih domovanj.*

*Praznino seka vpitje vran,
svetlobo temna zarja pije.
Moreča misel stopa v dan,
mrtvo sonce v slepo okno sije.*

Otožna pomlad

*Kot popotnik
sem postal
na začetku poti
v življenje
in pogledal
na tuje žazi
prek svojih
cvetočih poljan.
O, šel bi nazaj
po pohojeno cvetje,
a moram naprej.
Tiha žalost bo
v meni ostala,
kot letu
otožna pomlad.*

Bodi pesem

*Bodi pesem
nemogočih sanj.
Naj se oveli list
razpne v krilo,
mrtva riba spet drsti
in trdna skala zadrhti.*

*Bodi pesem
mrtvih duš,
postani ples nemira.
Naj zemlja
vztrepetava v svojem tiru.*

*Bodi pesem
novega začetka.
Pokaži svoj nesmrtni dih!*

Šel bom

*Šel bom
na obrežje tihe reke
in uprašal valove
za skrivnost njene globine.
O, ne, ne bom šel tja,
njen molk bi me potegnil za sabo
in ubil moj nemir.*

*Nikamor več ne bom šel.
Tako mora biti!*

Šel bom med rože

*O, šel bi med rože
in mednje položil svoje
trudne roke
in jim zaupal metulje
svojih pisanih misli.
Šel bi med trave
in prisluhnil njihovi
zeleni modrosti.
Šel bi med visoka
drevesa gozdov in pobožal
njihove sprijete roke.
O, šel bi daleč, daleč
in prisluhnil molku noči.*

Krik bolečin

*Ne, ne pustim
te iz sebe.
Prikoval te bom
na steno svojih žil
in z mano te bodo
zagrnili v večnost.*

*Tvoj nemi
krik nikdar ne bo prebil
obzorja rdečih sten.
Zaman buta v čas izbrušnih
čeri, ker višje
kakor moj pomisli štrle v nebo.*

Predlagam, da se povzpnete z mano na vrh Obirja. Ob južnem vznožju te gore se razprostira približno 15 km dolga gorska dolinica Obirsko. Z vrha vidimo vso slovensko Koroško, od Komlja nad Pliberkom, Svinške planine in Pece prek Gur, Celovške kotline, Rožne doline prav do Dobrača in zilijskih gor.

Poglejmo še v smer, od koder smo prišli. Ves ta predel od Pece do Košute je danes občina Železna Kapla – Bela.

V zadnjih sto letih je na tem področju propadlo več kot petdeset kmetij. Uničila jih je »kmečka kuga«, o kateri je pisal Prežihov Voranc. V teh krajih ni sedaj niti 70 pravih kmetij.

Železna Kapla je središče goratega predela južne podjunske doline. Že stari Rimljani so imeli tu skozi pot na jug, preko Jezerskega vrha. Kraj je praznoval leta 1968 sedemstoletnico kot trg. Jugovzhodno se dviga Olševa gora. Ob njenem južnem pobočju (jugoslovanska stran) je znamenita Potočka zijavka, kjer so že pred deset tisoč leti prebivali ljudje. Vzhodno od Kaple je Peca.

Obrnimo se proti severu. Pred nami je razprostrta vsa Podjunska dolina: Tri večja jezera vidimo: Klopinsko, Zablaško in Goslinsko. Zlasti ob Klopinskem jezeru je središče donosnega turizma. Z njimi pa sta prišla tudi tuji gospodarski pritisk in potujčevanje. Kako idilično je bilo še tu v času kaplana Franca Ksaverja Meška in rodoljubnega učitelja Rudolfa Mencina. Kljub vsem letošnjim dogodkom ob odkritju nemškonalnega spomenika tik pred slovenskim kulturnim domom v Škocjanu, je prav v tej občini pomembna aktivnost dveh slovenskih kulturnih društev na pevskem, orskem in glasbenem področju. SPD Danica in SPD Vinko Poljanec pa imeni Folti Hartman ter Hanzi Kežar, kdo ju ne pozna? V škocjanski občini stanuje že 40 let nemški slikar dr. Werner Berg, ki upodablja slovenskega podjunskega človeka.

Umetnikovi otroci so se naučili slovensko, kajti v njihovi družini vlada prijateljski odnos do Slovencev.

Zdaj pa se obrnimo proti severovzhodu. Tam je Komelj, spodaj pa Pliberk in »humško okolje« pa »libuško polje«, kakor je zapela starosta slovenskih pesnikov na Koroškem, naša pesnica Milka Hartmanova. Že od mladega zloga melodije, piše pesmi in igre. Še sedaj, ko je februarja 1977 dopolnila 75 let, recitira na literarnih večerih do ma na Koroškem in drugod po Sloveniji. Doma je v Libučah pri Pliberku.

Komelj – oktobra 1944 je padla tam Domnova četa. V njej so bili fantje iz kapelške okolice. Tik pred preštovanjem 14. novembra 1976 pa so »neznani storilci« razstrelili spomenik padlim borcem za svobodo.

Nekateri slovenski kraji se bolj ali manj krepko branijo pred poplavo ponemčevanja in odtujevanja od domačnosti in slovenskega jezika – in vselej je obstanek bolj utrjen, kjer je aktivno kulturno društvo. Prav tako je tudi pliberško SPD – Edinost, ki se vedno znova izkazuje z organizirano in uspešno dejavnostjo. Tam in v bližini okolice je cela vrsta delavnih mladih učiteljev, ki prinašajo za sodobno kulturno in narodnopolitično izživljanje nove prijeme.

Nedaleč od Pliberka izžareva Slovensko kulturno društvo Globasnica svojo moč v eni izmed najbolj slovenskih podjunskih občin. To je domači kraj izrazitega ljudskega vižarja Fr. Ledra-Lesičjaka iz druge polovice prejšnjega stoletja. Njegova hčerka Matilda Košutnikova je imela »žilico« po očetu in je napisala deset ljudskih iger.

Prestala je hitlerjanske grozote in je leta 1972 umrla. Domači pevovodja in skladatelj Janez Petjak vodi globaške in okoliške pevce. V Globasnici je deloval med vojnama eden od treh preostalih slovenskih učiteljev po plebiscitu leta 1920, Janez Viternik. Prav tako prebiva tam upokojeni profesor slov. gimnazije Joško Hutter, urednik Koroškega Slovence (slov. tednika med vojnama, ki so ga tiskali Čehi na Dunaju) in edinega mladinskega mesečnika v letih 1938 do aprila 1941, Mladega Korotana.

Levo spodaj od Komlja ob Dravi je Zvabek, rojstni kraj Zdravka Švikaršiča. Koliko njegovih priredb koroških narodnih poznajo slovenski pevci.

Med Škocjanom in Globasnico pridemo skozi Dobro vas. Tu je zgodovinsko znamenit samostan, ki spominja na obdobje pokristjanjevanja, ki ga je tu izvrševal oglejski patriarhat.

V dobroljskem samostanu je tudi kapelica Ungnadov, gosposke ženeškega gradu. Hans Ungnad, štajerski deželni glavar in poglavar hrvatsko-slovanske krajine, je v izgnanstvu kot protestant dal na Nemškem tiskati slovenske knjige.

Sedaj pa se ozrimo z vrha Ojsterca po severozapadu: prek Jagovca, homelškega jezera in Apač, tja čez Dravo v vzhodne vzpetine Gur. To je hribovito pogorje, ki se razteza med rožansko Dravo ter Vrbskim jezerom, južno ob Celovski kotlini, do Aninega mostu na Dravi, kjer so prepadi Škrbine. Radiše vidimo desno od Medgorij, od koder prihaja koroški slikar Marko Pernhart.

Sončne Radiše! Znani slovenski kraj z vnetimi pevci in neumornimi prosvetnimi delavci tik pred celovškimi durmi. Odkar je mala občina priključena k Zrelcu, se ne obeta kaj prida za pristno slovensko domačnost. Takšna usoda je v letu 1964 zadel marsikateri še količkaj ohranjeni slovenski kraj, ko so razpustili celo vrsto malih občin in jih vključili v večje.

Zrelec – spomin na usodni april 1942, ko se je tam znašlo nad tristo slovenskih družin, katere so hitlerjanci prve izselili. Šentpeter pri Celovcu: rojstni kraj slovenskega učenjaka in pesnika Jožefa Štefana. Trnja vas (Annabichl) s celovškim centralnim pokopališčem. Koliko neznanih, pozabljenih, potujčenih rojakov leži tukaj. Trnja vas – simbol slovenske trnjeve usode sredi Koroške!

Še pogled na Sentanelsko goro, severovzhodno od Celovca.

Zanimive zgodovinske izkopenine. Ali je mesto Virunum? Pa ni nobene slovanske sledi? Kot značilno pri nemških zgodovinarjih, ki pojasnjujejo vse ilirsko, keltsko, rimljansko in germansko – slovanskega pa...?

Dostop do Sentanelske gore je najhitrejši mimo Trnje vasi proti Gosposvet-skemu polju. Krnski grad, knežji kamen, Gospa sveta, vojvodski prestol. Še danes je navada iti h Gospe sveti na božjo pot.

Spomnimo se še ustoličevanja: mar ni zadeva ustoličevanja bila vnaprej določena? So imeli zbrani župani, odličnjaki in kosezi sploh možnost ali pravico izvoliti kakega drugega dednega deželnega vladarja kot tistega, ki jim je bil od (frankov-

Pogled na Rož

ske) oblasti določen? Ali je šele s frankovskimi vladarji prišla v navado slikovita ceremonialnost? — Ob takih mislih se grenkobno spoprimeš z dejstvom, da tudi leta 1976 ob tisočletnici Koroške ni bilo kaj slovenskega — Razmerje gospod-hlapec je v zgodovini kar staro, na Koroškem pa, kot kaže, ovekovečeno!?

Nazaj skozi Celovec. Tu so sedeži glavnih slovenskih kulturnopolitičnih organizacij? Zveza slovenskih organizacij, Narodni svet koroških Slovencev, Mohorjeva knjigarna in založba, Naša knjiga, Slovenska banka, dijaški dom s študijsko in potujočo knjižnico, Mohorjevi domovi, slovenski oddelek na radiu Celovec — in zlasti: slovenska gimnazija! Poglejmo sedaj z daljnogledom prek Zihpolj in humberškega gradu proti Kostanjam ob severni strani Vrbskega jezera.

Andrej Šuštar-Drabosnjak, kmet in bukovnik, je tam oral in svoje »rajme« tiskal. Pomaknimo se nekoliko proti Dravi. Tu je Kernjakova domačija. Škoda, da se darila Slovenskega okteta skladatelju in dirigentu Pavlu Kernjaku, kipa Mojcej, ne vidi.

Sedaj pa v Rož! Žal se ne vidi vsa dolina. Poglejmo tu dol, čez jez homelške elektrarne! Šmarjeto v Rožu zagledamo. Od tu pa gor za Baško jezero sega Rožna dolina. Drava je sedaj od Podravelj do Borovelj razdeljena na tri velike jezove: rožeški, bistriški in boroveljski. Samo od Glinj pri Borovljah do Aninega dravskega mostu pri Galiciji ima Drava še svoj naravni tok.

Pojdimo še naprej po Rožu! Kadar boste imeli za vodiča kakega Rožana ali Ziljana, bo gotovo predlagal, da se povzpnete na Grlovec, Golico ali na kak drug vrh, od koder bi imeli pred seboj ves Rož! Prav tako bi Ziljan najbrž predlagal za razgled čez svojo rodno dolino Dobrač ali Ojsternik.

S tem hočem reči, da se pričujočemu potopisu pač pozna, da ga je pisal Podjunčan. Ni pa hotel prikrajšati Rožanov in Zilanov.

Začel bom v Selah, ki so najbolj slovenska koroška občina. Tu je spomenik trinajstih obglavlencev iz leta 1943. Do leta 1976 je tu deloval tudi znani rodoljub in kulturni delavec, selski župan Herman Velik. Selani imajo poštni urad v Borovljah. Boroveljski puškarji so znani, pa tudi eden največjih koroških nemško pišočih pisateljev Josef Friedrich Perkonig, ki je izrekel in zapisal marsikatero spravljivo besedo na Koroškem, žal pa brez večje odzivnosti v nemškonacionalnih krogih. Rojen Boroveljčan je tudi slovenski dialektolog in slovstveni zgodovinar Janez Šajnik. — Iz Roža prihaja cela vrsta velikih mož, kot zgodovinar Štefan Singer iz Kaple, Anton Janežič, šolnik, organizator kulturnega življenja pred več kot sto leti, soustanovitelj Mohorjeve družbe, izdajatelj slovenskih učbenikov, urednik Slovenskega glasnika, izdaje Cvetje iz domačih in tujih logov. Iz Sveč prihaja Andrej Einspieler, ustanovitelj Mohorjeve družbe. V Šentjakobu so že 1852 ustanovili čitalnico — in 1871 je nastala tamkaj najstarejša slovenska hranilnica in posojilnica. Nedaleč od tam so znamenite Svatne, dom Miklove Zale. Njeno življenjsko usodo uprizarja šentjakobsko kulturno društvo v istoimenski igri.

Zdaj pa še v Zilo! Kdo ne misli pri tem na pesem »Tam, čjer teče bistra Zila?« Na štehvanje, Grafenauerje, Majar-Ziljskega, na ziljsko nošo, na rej pod lipo, na zahomske smučarske skakalce! Od tod sta bila Majar in Jarnik, ki sta delovala sredi Celovca v času Prešerna. In če se podamo proti Trbižu v Kanalsko dolino, pridemo skozi Vrata-Meglarje. Tam je 1227 koroški vojvoda Bernhard Sponheimski pozdravil viteza Ulrika Lichtensteinskega: »Wuge was sprimi, kralwa Venus!«

Pa še to o Zili: Ob potresu 1348 se je zrušil južni del Dobrača (danes uradno kar Villacher Alpe) in je zasul številne sloven-

Milina Ziljske doline

ske vasi. V Mariji na Zili je rojen slovenski pesnik Fran Eller (1873). Od tam je pribežal v plebiscitnih bojih 1919 pesnik Fran Ksaver Meško v zatišje, v Korte pri Obirskem.

Med Beljakom in Podkloštrom so se borili koroški in nemški kmetje proti Turkom pod zgornjekoroškim voditeljem Petrom

Wunderlichem in »puntarjem Matjažem«. Oktobra 1920 je bila Zila vzeta iz plebiscitnega območja. Tako — z vrha Obirja bo treba v dolino spet nazaj. Brez zamere, če nismo česa več videli in čuli o naši koroški deželi.

(Po raznih virih sestavil Valentin Polanšek)

Polž in gobani

Polž pri stari brezi,
svoj ustavi voz,
že ga z breze vpraša
klepetavi kos:

»Kam, polž, kolovratiš?«
»Kam? Vendar po gobe.
Zima je pred vrati,
prazne so mi sobe.«

»Tam doma so ježi,
kaj nevarni gosti,
vedno so na preži,
znajo te nabosti.«

»Za nasvete hvala!«
reče polž in leze
čez debelo tnalno
h gobam tja pod breze.

Že kraj stare hoje
dvigne jež bodice:
»Gobe tod so moje
in vseh mojih stricev!«

»Jež, si mar pozabil,
da so novi časi,
ni da sam pograbil
use bi tu na jasi.«

»Stari smo občani
ježi v teje vasi,
naši so gobani,
kar jih je na jasi,

kaj bi, polž, z gobani,
sladkimi mošančki ...«
Prekljanju še kraj ni,
priskakaljšajo janjčki,

bikci se, kozlički
z gobami sladkajo,
krave in volički
gobe pomendrajajo ...

Jež srši bodice,
polž moli roge,
ko domov čez gmajno
sita čreda gre ...

ČRTOMIR ŠINKOVEC

Čas je dober

Čas je dober,
čas je dober!
Smučarjem januar
je s snegom postlal,
kurenta februar
je pripeljal,
marec je mačice
vrbam nadel,
prvi april
za nos nas povel;
cvetja in češenj
dal je maj,
junij pšenice
zrele sijaj,
julija jablane
plodne zardé,
julija hruške
medenke zore,
slastnih breskvah
poln je avgust —
čas ob reskvah
res ni pust!
Je izgrebel september
v njivah krompir,
tepke namedil,
osul je žir;
grozdja, kostanja
dal je oktober —
čas je dober,
čas je dober!
Z gosko martinjo
pride november,
z dedkom Mrazom
se pripelje december,
dedek s sanmi,
hi, hi, hi!

Stara vrba

Stara muževna vrba
nad veselim potokom
sanja o piščalkah,
ki jih bo dala otrokom ...

KRANJSKA GORA IN ZIMSKO-TURISTIČNA SREDIŠČA NA GORENJSKEM

SMUČARSKI CENTER ZELENICA 1057 m - 1536 m

Leži ob pomembnem mejnem prehodu Ljubelj. Nekoč je prelaz - posebno zaradi strmice - vzbujal spoštovanje voznikov. Danes je promet speljan skozi 1570 m dolg predor. Gradnja le-tega pa je tesno povezana z zgodovino druge svetovne vojne. Graditi so ga pričeli Nemci pozimi 1941/42. Drugi bataljon Kokrškega odreda je z napadom, 29. junija 1942, delo začasno prekinil. Že slabo leto pozneje se je začela odisejeda jetnikov skoraj iz vse Evrope. Tu je bila namreč podružnica zloglasnega uničevalnega taborišča Mauthausen. Beseda - »J'ACCUSE« - »OBTOŽUJEM« pove namreč več kot strani dolgo besedilo. Ko se danes peljemo skozi predor po moderni cesti, vidimo le skulpturo okostnjaka. V poletnih mesecih je tu živahen promet. Od modernega Kompasovega hotela so od tu možni lahki in prijetni planinski izleti na Begunjsčico, Vrtačo in celo na Stol, ki ga vidimo v ozadju. Posebej je znana planinska favna (gamsi, kozorogi, ruševci). Zlasti spomladi pa so tu idealni smučarski tereni. Na dnu doline se namreč nabere sneg z dolgih in strmih pobočij Begunjsčice.

ZELENICA 1057 - 1536 m

Kadar govorimo o Zelenici, nas nehoti prevzema nekakšen strah pred plazovi. Le-ta je deloma upravičen, saj se je pripetilo že več tragedij, posebno hudo je odjeknila zadnja v letošnji zimi. Seveda je možno nevarnost plazov preprečiti ali vsaj zmanjšati na minimum. Seveda le, če upoštevamo določena pravila. Kljub vsemu pa so plazovi danes ena največjih nevarnosti smučarjev, ki v evropskih Alpah zahtevajo letno številne žrtve. Pri nas smo šele v letošnji zimi, ravno po zaslugi zeleniške tragedije, začeli bolj sistematično opazovati snežne razmere in opozarjati obiskovalce zasneženih gora. Gail (Plazovi, PZS, Ljubljana 1973) pripisuje tri četrtine vzrokov za plazove okoliščinam, v kakršnih nastajajo plazovi - vremenu in snežnim razmeram. S plazovi se danes ukvarja posebna veda lavinologija, ki jo skupaj s snežnimi razmerami obravnavajo pri načrtovanju novih smučarskih centrov. V Švici se, na primer, na Weissfluchjochu pri Davosu s tem ukvarja poseben inštitut, ki daje dragocene izsledke. To omenjam zato, ker sem se osebno seznanil z delom le-tega leta 1958, ob priliki mednarodnih tekem reševalne službe na snegu.

Nevarnost plazov pa bo še posebej prisotna na Vršču, kjer je predvidena nadaljnja izgradnja kranjskogorskih smučišč. Naj na tem mestu omenim eno največjih tovrstnih tragedij pri nas, ko je v zimi 1917 našlo belo smrt pod Mojstrovko okoli 400

ruskih vojnih ujetnikov in njihovih avstrijskih stražarjev. Toda plazovi so se spustili celo z Vitranca, k sreči brez posledic.

Na Zelenici so tržiški gorski reševalci odlično poskrbeli za varnost - z minami celo sprožijo plazove, imajo vzorno organizirano opazovalno službo, pa vendar! Seveda v določenem trenutku botrujejo nesrečam vzroki, ki jih tudi najboljši strokovnjaki ne morejo predvidevati.

Kakor sem že omenil, je snega zlasti spomladi na Zelenici več kot dovolj. Dve sedežnici in obe vlečnici potegneta na uro 1398 smučarjev. Na uro pa se lahko smuča, ne da bi čakali v vrsti, 633 smučarjev. Zaradi dobrih žičniških naprav in njihove ugodne dolžine in višinske razlike je propustnost med največjimi na Gorenjskem (0,45). Za turne smučarje je več možnosti v smeri Stola in Vrtače. Najlepši pa je spust (samo za izvežbane in ob ugodnih pogojih spomladi) z Begunjsčice. Še sam sem vedno pod tem vtisom, ko sem za prvomajske praznike pred več kot četrt stoletja prvič spoznal beli eldorado Zelenice. Poleg smučanja pa so danes na Zelenici približljivi tudi izleti na karavanske vrhove in pa na sosednjo Koroško. Sodobni Kompasov hotel pa nudi vse potrebno udobje tudi razvajenim gostom. V izvensezonskih mesecih pa je mirno okolje primerno za razne seminarje, posvete in konference. Hotelska uprava se pri podobnih aranžmanih posebej potruji in nudi konkurenčne cene. Le-te so vabljuje že v zimskih mesecih. Dnevna karta ob delavnikih je v letošnji zimi veljala le 50 din (ob sobotah in nedeljah 80 din). Skupine in mladina pa so imele poseben popust.

Dne 2. avgusta 1958 je stekla iz doline potoka Reke (Zanjivca) dvosedežnica na Krvavec. To je bila četrta sedežnica v Sloveniji. Bila je ena najdaljših pri nas (posevna dolžina 2550 m.). Urna zmogljivost je bila skromna - 240 oseb na uro. To je bil začetek današnje 6212-urne kapacitete, ki je po moči zimsko-športnih naprav danes na drugem mestu v Sloveniji in ustvarja že četrtno vseh žičniških prevozov v SRS. Kljub temu, zlasti ob vikendu, srečamo dolge vrste čakajočih smučarjev. Vzroke smo opisali v prejšnji številki.

Ceprav pred dvajsetimi leti na Krvavcu še ni bilo nobene žičniške naprave, so že pred 50 leti semkaj prihajali Drenovci-pionirji našega planinstva. Le ti se niso zadovoljevali samo s spusti proti danes tako znani Tihi dolini in Kriški planini, temveč so zaorali sneg do Kalškega grebena in bili prvi turni smučarji na tem področju. Še danes imajo malo posnemalcev. Bela pobočja Kompotele in Kalške gore pa bodo samevala do izgradnje naprav, ki bodo nekega dne segle prav do tu. Tako bo konec idilike in tiste bele tišine, ki jo pozna le gorski turni smučar. Pogled na Kamniške Alpe je od tu najlepši in nemara je tudi v tem delu tiste privlačnosti, ki sem jo čutil do gora, ko sem pred 31 leti prvič ravno tu stopil v njihovo bližino.

Celotno gorsko območje od Kalškega grebena do Kriške planine meri okoli 325 ha. Danes je v rekreacijske namene izkoriščena le dobra petina tega prostora. Smučišča so zelo pregledna in večinoma tik nad gozdno mejo. Nagibi smučarskih prog se sučejo med 10-40 %, kar je zelo ugodno in kot nalašč za povprečne smučarje. Blaga travnata pobočja pa nudijo še odlično poletno sprehajanje. Poleg tega pa je možno nadaljevati planinske ture proti Kokrškem sedlu, Grintovcu in dalje proti Ojstrici, ne da bi bistveno izgubili višino.

Vzdrževanih prog je danes skoraj 20 km. Poleg teh pa je še posebej vzdrževana smučarska steza v dolžini 6 km, ena prvih v Sloveniji. Zmogljivost smučarskih naprav je podobna kranjskogorskim. Faktor propustnosti je 0,38. To se pravi, da se lahko nemoteno smuča, ne da bi čakali v vrsti, 2197 smučarjev, ob upoštevanju, da znaša urna kapaciteta vlečnic in sedežnic 5712 oseb na uro. Prav zato so ob sobotah in nedeljah dolgi repi pred žičnicami. Zato tudi prizadevanje za povečanje naprav, oziroma zmogljivosti.

VELIKA PLANINA 1407 - 1666 m

Ima skromno denivelacijo, toda valovita planota nudi razmeroma dolge smuke in obilo možnosti sprehodov na smučeh, ob

enkratni panorami Kamniških planin. Neposredno po vojni so jo ob nedeljah oblegale trume izletnikov. Takrat je bila zlasti obiskana pot mimo Sv. Primoža, znanega ne samo po razgledu, temveč tudi po dveh starih cerkvah. Spodnja slovi po gotski arhitekturi, po freskah in baročnih zlatih oltarjih, zgornja pa po lesenem stropu. Na sami planoti pa je bilo nekoč razširjeno planšarstvo. Danes je od njega ostala le bogata arhitektura. Spominjam se, kako je že v začetku šestdesetih let nastala ideja o gradnji gondolske vzpenjače. Že leta 1954 sem z alpinistično opremo spremljal geometre mimo Vrtalše do severnega obrobja nekdanjega komnoloma. Kasneje je bila zbrana druga trasa: mimo Kraljevega hriba na Šimnovce.

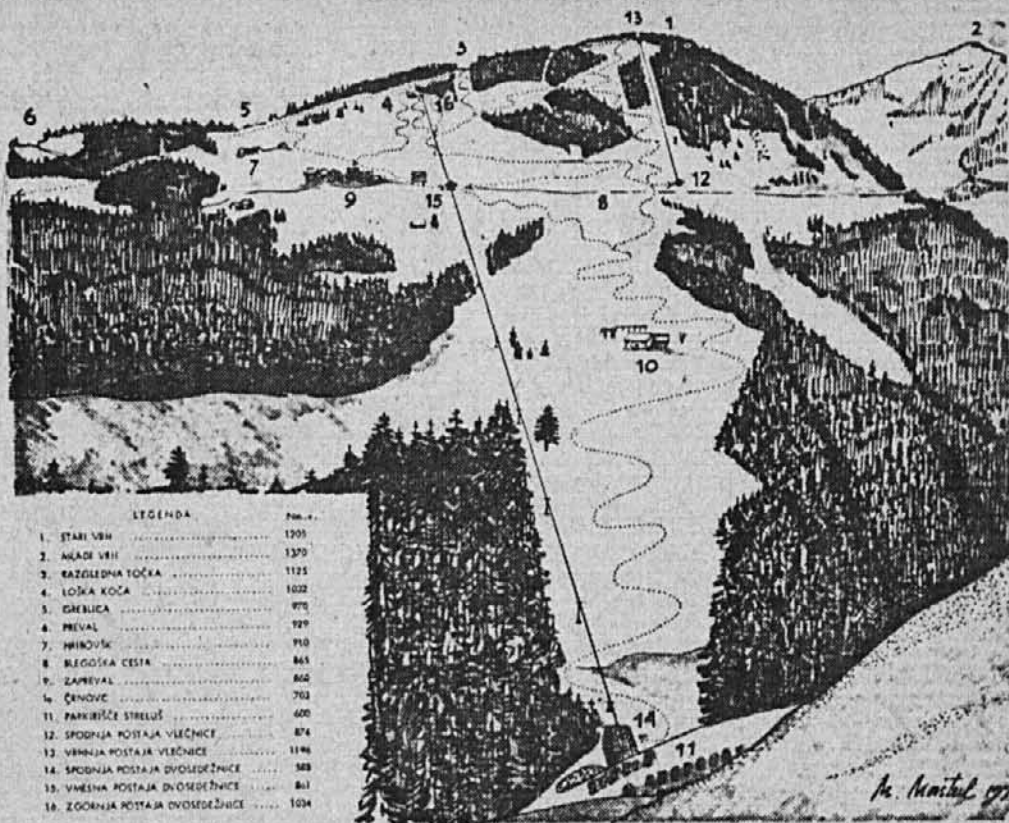
Današnja smučišča so lažja in manj zahtevna. Tudi gostota smučarjev na 1 ha je trikrat manjša kot v Kranjski gori. Sedežnica in štiri vlečnice potegnejo v eni uri 3992 oseb. Brez čakanja je prostora za 1335 smučarjev. Običajno jih je več in repi ob koncu tedna niso manjši kot na drugih gorenjskih smučiščih. Snežna odeja je skromnejša in smučati je možno dobre tri mesece.

Poleg hotela Šimnovec so smučarjem na voljo gostišče Zeleni rob in trije sezonski bifeji na smučiščih. Prednost Velike planine je bližina Ljubljane in industrijskih centrov do Kamnika. Slaba stran dostavne gondolske vzpenjače je v nezanesljivosti. Tako se v letošnji zimi zaradi okvare smučarji niso mogli vrniti v dolino. Res pa je, da nihalka v eni uri potegne 360 oseb. Razdaljo 1643 m z višinsko razliko premeri v petih minutah. Nezanesljivost dostavne žičnice ima slabo stran v primeru reševanja ponesrečenih.

Z razvojem zimskega turizma se veča tudi število poškodb smučarjev. To je tudi ena izmed negativnih posledic te vrste množične rekreacije. Seveda temu problemu povsod posvečajo veliko pozornost. Naj navedem, da se je samo na kranjskogorskih smučiščih v zadnjih petih letih v eni sezoni teže poškodovalo od 45 do 55 smučarjev. V zadnjih desetih letih sta bila celo dva smrtna primera. Eden je zaradi poškodb umrl v bolnišnici, drugi pa je zdrsnil, ko se je vračal po poledeneli progi z vrha Vitranca peš. Reševalna služba je na naših smučiščih dobro organizirana in opremljena. Zato so tudi intervencije hitre in učinkovite. Poglejmo, kako je s tem v tujini: V Švici imajo poseben posvetovalni urad za preprečevanje nesreč na smučiščih (Ski Magazin 1971, stran 67). Po podatkih tega urada se v Švici letno teže poškoduje okoli 30000 smučarjev, od tega jih kar 140 ostane trajno invalidnih. Deset je smrtnih primerov. Tri četrtine vseh poškodb so zlomi nog. Natančni Švicarji so preračunali izgube in ugotovili, da vsaka težja poškodba potegne za seboj izgubo 200 delovnih ur in v 12% kar izpad 500 delovnih ur. Samo švicarske zavarovalnice izplačajo letno 40 do 50 milijonov švicarskih frankov. Pri tem pa ne smemo prezreti, da so švicarska smučišča med najbolj opremljenimi na svetu, posebej v organizaciji reševalne službe. To sem imel priliko videti tudi osebno ob tekmovanju in srečanju reševalcev v Davosu leta 1958. Če pogledamo, na primer, smučišča Grindelwalda, skrbi za tamkajšnjih 1500 smučarjev kar 12 posebej specializiranih reševalcev z najmodernejšo opremo (Rudin: Organisation und Einsatz des Pisten-Rettungsdienstes).

Pred vojno je bila Velika Planina znana po nevarnosti zaradi težke organizacije v megli. Bil je primer, da je onemogel planinec zmrznil komaj nekaj metrov od koč.

Podobno kot Krvavec je tudi Velika planina poleti približljivo izhodišče za gorske ture v Kamniške planine v smeri Rzenika, Konja, Korošice in Ojstrice.

Smučarski tereni na Starem vrhu

SMUČARSKI CENTER VELIKA PLANINA 1407–1666 m je planota, ki jo je z južne strani odsekal prelom, kjer teče sedaj potok Črna. Tu je v nasprotju z Veliko planino, kjer je visokogorski kras, obilo vode zaradi temnih skrilavcev (po njih se imenuje prevoj Črnivec). Prepereli skrilavci dajejo dobro prst, v njih je nakopičena čista glina – odtod rudniki kaolina. V ozadju mogočni vzhodni del glavnega grebena Kamniških Alp.

STARI VRH 588 m – 1196 m

Smučišča Starega vrha leže sicer nizko, vendar so od Skofje Loke oddaljena le 12 km. Vseh smučišč je 50 ha in kadar je snega dovolj, so tu najbolj prostrana smučišča na Slovenskem. Brez čakanja se tukaj smuča 954 vnetih dilcarjev. Turna smuka je možna v višini 1200 do 1600 m tja do Soriške planine. Med posebne zanimivosti sodi razvoj kmečkega turizma. S tem se ukvarja kmetijska zadruga v Škofji Loki, ki ima v ta namen posebno pospeševalno službo. Aktivno je v omenjeni dejavnosti vključenih že deset kmetij, osem pa se jih pripravljajo. Nedvomno zanimiv primer, ki bi se dal aplicirati tudi na našo Planino pod Golico. Dejavnost kmečkega turizma ima mnogo širši pomen, saj ohranja živo pokrajino. V sosednji Avstriji na Salzburškem je kar 2.000 kmetij, ki se s tem ukvarjajo. Pomislimo tudi na pomen SLO! Prav zato bi bilo potrebno tudi v naši občini omenjeni dejavnosti posvetiti več pozornosti!

ZAKLJUČEK

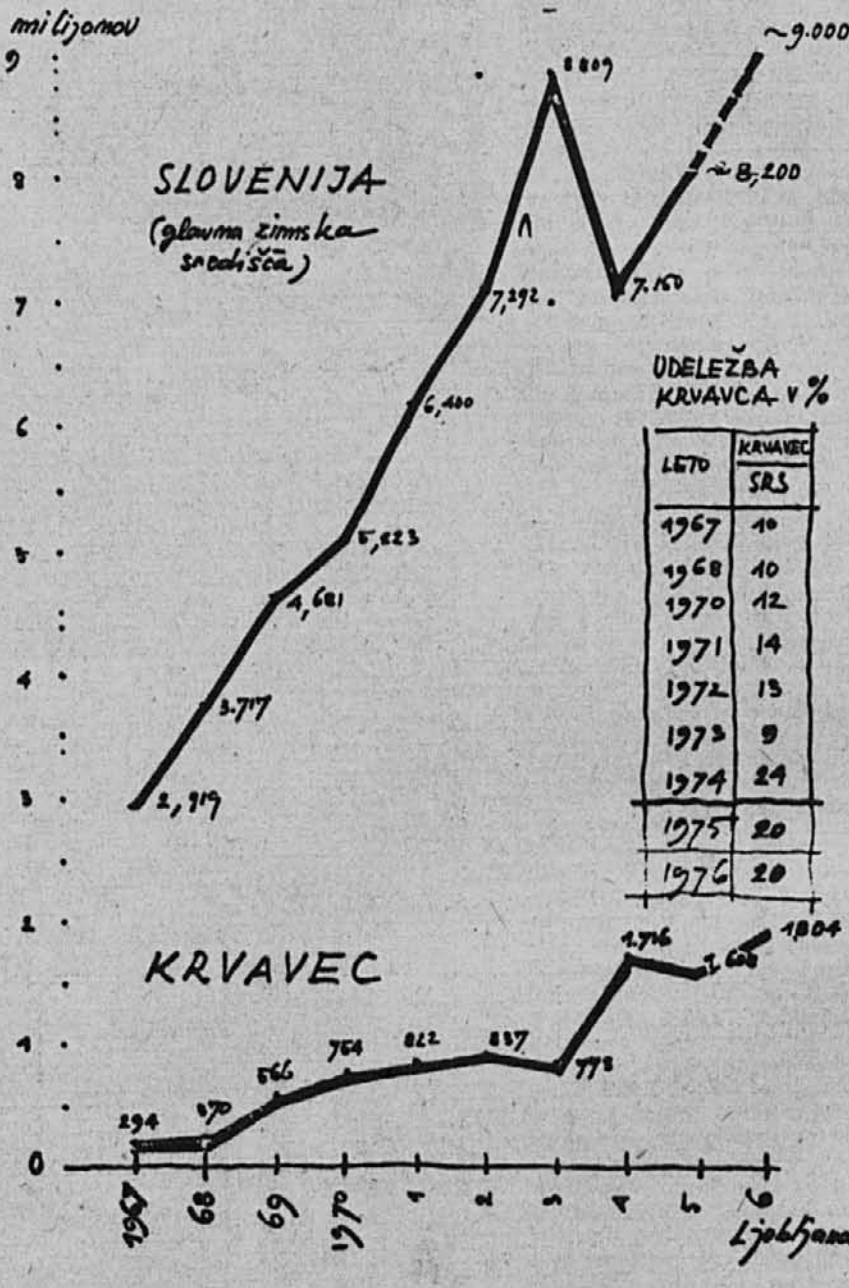
Vseh devet opisanih smučarskih centrov na Gorenjskem sprejme naenkrat brez čakanja v vrstah okoli 12.000 poprečno srednje dobrih smučarjev. To je približno polovica vseh podobnih zmogljivosti v SRS. Videli smo tudi, da rasti smučarjev in naprav nista usklajeni in da so naša smučišča z redkimi izjemami ob koncu tedna prenatrpana in da neučakani vse pogosteje odhajajo v zamejstvo ali še dlje. Razlogov za to ne bom ponavljal, pač pa bom skušal osvetliti nekatere možnosti v okviru sedanjih naprav.

Na primeru Španovega vrha in Vogla smo videli, da so naprave že zgrajene, toda ne dovolj izkoriščene. Španovemu vrhu manjkata urejen dostop (cesta s parkiriščem) in predvsem ureditev smučišč. Tereni na Voglu niso splanirani in tako neuporabni, ko se že sredi jeseni pojavi prvi sneg. Še najbolj »kričeč« primer se pojavi v našem največjem in najbolje urejenem centru v Kranjski gori. Omenil sem že, da so bili ob zadnjem dnevu republike hoteli nabito polni, temperatura 10 stop. C pod ničlo, snega pa nikjer. Za kaj gre? Umetni sneg bi za silo rešil problem. Po podatkih HMZ Slovenije je bilo v obdobju od leta 1951 do 1960 156 dni s temperaturo pod

RTC KRVAVEC z dostavno žičnico in cesto do Jezerc. Spodaj letališče Ljubljana. V naslednjih dveh letih nameravajo zgraditi še tri nove sedežnice in štiri vlečnice. To bo 55% več zmogljivosti kot sedaj. Nov naprave so predvidene predvsem na Krški planini, Kržišču in Velikem Zvohu. Za realizacijo tega programa so v letošnjem letu predvidena sredstva v višini 21.500.000 din.

PREGLED PREVOŽENIH POTNIKOV IN SMUČARJEV V OBDOBJU 1967-1975 V SLOVENIJI IN NA KRVAVCU

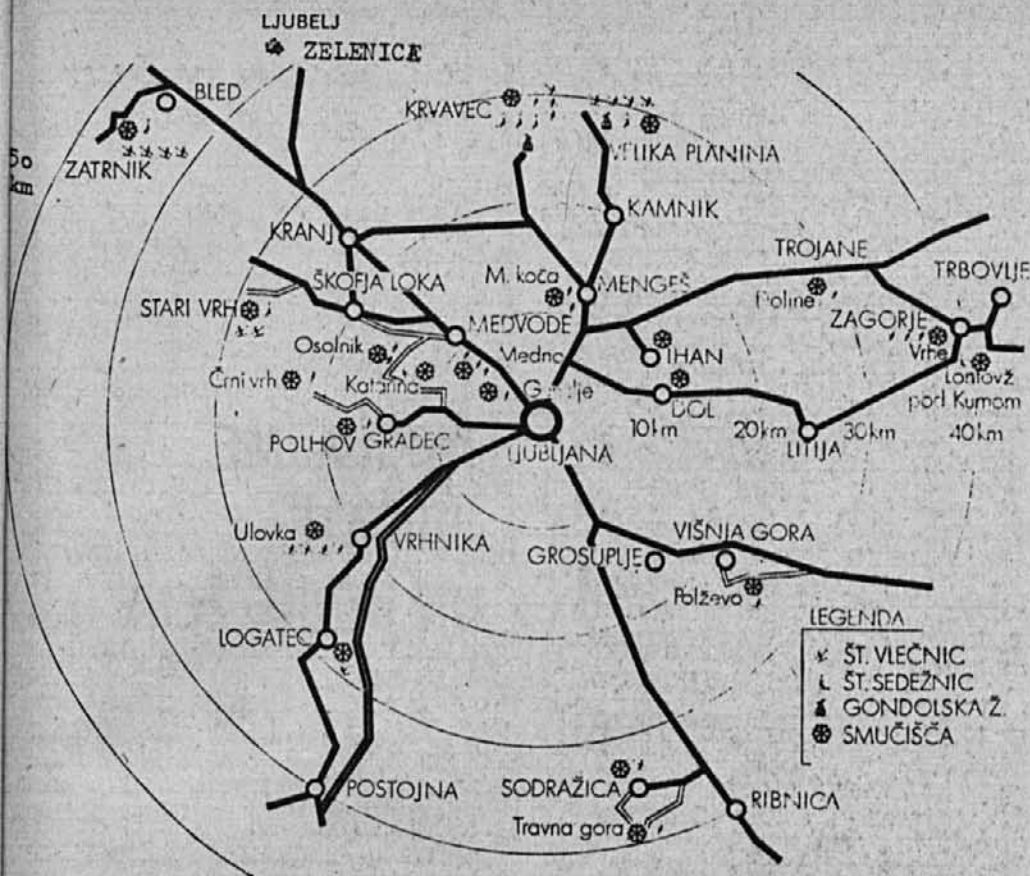

Delež Krvavca v žičniških prevozih stalno narašča. Posebno opazen je vzpon v zimi 1973/74. Takrat je na nižjih smučiščih Gorenjske primanjkovalo snega. RTC Krvavec ima ugodno prometno lego: Do Ljubljane je 32 km, Kranja 15 km, Jesenic 52 km, Trsta 136 km. V 14 letih je dostavna sedežnica pripeljala 1.520.748 potnikov. Nova dostavna krožna kabinska žičnica pa v dveh letih 499.438 potnikov. Obratovati je začela 22. XII. 1973. (Vir: M. Masterl, Ljubljana)

0 stop. C. Snežna odeja pa je v istem času trajala poprečno 110,7 dneva. Razlika je očitna. Več kot mesec dni bi bilo možno podaljšati smučarsko sezono. Za dan republike pa bi lahko zagotovili smučanje vsaj za stacionarne goste. In kako je z umetnim snegom drugod po svetu? Iznali so ga povsem slučajno, leta 1950 v ZDA. Danes je v SV pokrajinah te države opremljenih s »Snowmakerji« kar 40% tamkajšnjih smučišč (Deyle: Schnee durch Technik, Schul und Sportstättenbau, Wien 1971). V ZRN je v zimski sezoni 1973/74 bilo s snežnimi topovi opremljenih 21 smučišč, eden od teh je bil postavljen celo v bližini Berlina. Flaine, znani francoski smučarski center v bližini Wchamonixa, (1580 do 2485 m) ima dovolj snega. Zaradi jamstva gostom so decembra 1973 opremili 2,5 km dolgo smučišče s snežnimi topovi. Podobna smučišča najdemo na Skotskem, v Avstri-

ji, Švici in celo na Japonskem. Snežni topovi so bili obvezni inventar olimpijskih iger v Innsbrucku, Grenoble in Sapporu. Pri nas so s tovrstnimi poskusi pričeli na smučišču Krpin pri Begunjah. Ob tej priliki je ing. Petriček predlagal sistematično zbiranje meteorološkega gradiva. In če se poskus obnese na smučišču »Hohe Wand-Wiese« (pri Dunaju) s 400 m dolgo vlečnico in 35 obratovalnimi dnevi, bi se prav gotovo snežna topova amortizirala tudi ob vlečnici Mojci v Kranjski gori, saj ima celo osvetljeno progo za nočno smučanje in vse električne priključke!

Seveda pa opisana smučišča še niso vse. Gorenjska ima še velike možnosti v Triglavskem pogorju (Velo polje), Bohinju, na Vršiču, Vrtaški planini in drugod. Toda to vodi že v posebno poglavje obdelave, ki bo imela svoje mesto v drugem, oziroma novem opisu.

Oddaljenost smučišč od Ljubljane. Do razdalje 50 km pridejo v poštev tudi poldnevni izleti med tednom. Naraščajoča prodaja poldnevni žičniških vozovnic to lepo potrjuje. Najbolj idealne razdalje so do 30 km. To pa so ravno na tem mestu obravnavana smučišča. Z izgradnjo avtoceste do karavanskega predora bodo poldnevni izleti mikavni tudi za smučišča v zgornjem delu Gorenjske. Ljubljana je največji rezervoar smučarske klientele, ki zlasti polni gorenjska smučišča.

PRVA PARTIZANSKA KORAČNICA

Oktobrska vojna noč. Užice, 1941. leta. Mesto zatemnjeno, gibanje omejeno, vse tiho. Le tu pa tam vidiš človeka, ki se na klic dežurne patrulje ustavi, pokaže »rdeče dovoljenje« in naglo izgine v stransko ulico. Ura je polnoč.

Na nasprotni strani, prav pred izložbenim oknom dežurne lekarne »Zradlje« je stal na zid naslonjen mož. Skozi rob okna, kamor ni segala zavesa, je odseval žarek motne svetlobe. Mož je držal v roki »note«. Desno roko s svinčnikom med prsti je grizljal z zobmi. Iz njegovega grla so se tiho razlegali neskladni glasovi nekakšne koračnice. Zdaj je tiho zapel, zdaj spet obmolnil, mrmraje je ponavljal glasove nejasne arije in nekaj beležil, ne da bi se kdaj ozrl. Ničesar ni videl, nikogar slišal.

»Kdo neki je to v tako pozni nočni uri?« je tiho vprašal vodja patrulje.

»Vohun,« je šinila nekomu v glavo misel.

»Pst! Kakšen vohun, šema,« je odgovoril vodja patrulje.

Mož je še zmerom stal pri izložbenem oknu. Sklonjen je ponavljal odlomke iz arije, nekaj zapisoval in spet brisal.

Patrulja je bila v skrbeh. Niti na misel ji ni prišlo, da bi šla mimo njega, ne da bi se

zanimala, kdo je. Sicer pa tega tudi ni smela storiti! Morda je imel Radojica prav. In tako je naposled vodja patrulje pristopil k njemu, rekoč: »Tovariš, dovoljenje za nočno gibanje, prosim.«

Ogovorjeni z nobeno kretnjo ni pokazal, da v bližini čuti ljudi. Izgledalo je, da njegovih trenutnih čustev in pogleda niti topovski strel ne bi mogel pretrgati. Mož je mrmral, nekaj zapisoval, grizel noht desnega palca, potem pa je po več opominih, nagonsko zamahnil z roko, ko bi hotel reči: »Pustite me pri miru.«

Patrulja je postala pozorna. Radojica, ki se ni hotel poglobljati v psihologijo drznega ponočnjaka, je bil pripravljen zgrabiti ga.

»Stoj! Kdo ve, kdo je?« ga je zadržal vodja patrulje.

»Saj prav zato, ker ne vemo, kdo je, bi ga bilo treba prijati in odgnati,« je vztrajal Radojica.

Mož nekam sumljive in »nesrbske« zunanosti je mirno nadaljeval svoje delo. »Dovoljenje, tovariš!« je zaklical vodja patrulje, ki ga je naposled minilo potrpljenje.

»Pustite me pri miru, ali pa neham delati, potem pa boste jutri vi...« je osorno

zavrnil »vohun«, ki je bilo v njegovem glasu, razen skrivnostne groznje, čutiti naglas nekega nerazumljivega jezika. To je povzročilo, da je bila zabloda še večja.

Malo je manjkalo, da ga Radojica ni zgrabil za vrat, ko je vodja patrulje po kratkem premisleku ukazal: »Nekdo mora ostati tu. Kdo hoče ostati?«

»Jaz,« je brž odgovoril Radojica, ne da bi poslušal povelje do konca.

Medtem ko je patrulja zavila v štab, sta Radojica in neznanec opravljala vsak svoj posel: »Vohun« je grizel noht, tiho nekaj prepeval in zapisoval – »vohuni!«, Radojica pa se je prestopal z noge na nogo, si grizel spodnjo ustnico in sposal vodjo patrulje, ki mu ni dovolil, da bi hitro uredil zadevo.

»Eh, ne uideš mi: zvedel bom, kdo si, četudi bi moral to plačati z glavo.«

Patrulja se je izmenjala. Enemu izmed fantov so naročili, naj zamenja Radojico, toda le-ta o tem ni hotel ničesar slišati. Zamalo se mu je zdelo in zamene ni hotel.

Ni trajalo dolgo, ko je mož z beležnico sedel na hodnik. Kakor na povelje je prisedel k njemu tudi Radojica.

Čas je hitel. Ura je bila štiri, ostalo pa je vse pri starem. Skrivnostni neznanec je opravljal svoje delo, Radojica pa kadil in se na tihem jezil.

Prišla je še tretja patrulja. Toda Radojica je ostal na svojem mestu.

Ura v bližnjem zvoniku je odbila pet. Danilo se je že. Nenadoma je »vohun« skočil pokonci, ko da ga je nekaj pičilo, zamahal z rokami in poln nekakšne notranje sreče vzkliknil: »Zdravo tovariš, na svidenje!«

Toda vražja strela, kot panter je planil Radojica, nameril puško vanj, se pripravil na strel in kriknil: »Stoj!«

Ko vkopan je neznanec obstal. »Nočno dovoljenje, tri sto vragov!« je kriknil Radojica.

Neznanec je odrevenel. Puška je bila pripravljena, zdaj zdaj bo počilo. Kak tepec bi utegnil to tudi storiti. Skušal je odgovoriti, pa ga je Radojica prehitel:

»Že pet ur čakam nate, zdaj pa si moj,« je kriknil in postavil puško k nogi.

»Vohunu« je odleglo. Čev »partizanke« je spremenila smer. Neznanec si je opomogel od osuplosti, potem pa je stopil k Radojici in mu hladno sporočil:

»Nočna dovoljenja ne veljajo več. Ura je že pet. Na svidenje!« In naglo je odšel. Radojici je zaprlo sapo, noge so mu klecnile, z desnico se je prijel za čelo. »Vohunu« in vodji patrulje, ki ga je zadržal, da ni pravočasno izpolnil svoje miličniške dolžnosti, so bile namenjene psovke, ki so kar deževale iz njegovih ust.

»Partizan in biti naplahtan«, to je bilo tisto, kar je grizlo Radojici vest in njegov vojaški ponos.

Ura je osem. V veliki dvorani sokolskega doma so pripravljene pulti. Člani orkestra nervozno hodijo sem in tja v pričakovanju dirigenta. Kmalu bo devet, pa ga še ni. Dirigent Jovašević v sosednji sobi maha z rokami. Zbor pripravlja Internacionalo za proslavo oktobrske revolucije. Zgoraj slikarji v naglici pripravljajo razstavo za dan revolucije; med njimi je tudi Jurica Ribar. Orkester pa stoji prekrižanih rok, ker ni dirigenta.

Okrog pol desetih pa zadone na hodniku koraki, na pragu se pojavi Fridrih. Umazan, heprespan, utrujen.

»Kaj pa je s teboj – preklemanska reč? Čakamo te že dve uri!« vzklikujejo godbeniki.

Dirigent ne odgovori. Samo svoj sveženj razveže. List za listom, razloži svoje note, in že so pulti pokriti s popisanimi partiturami. Potem godbenikom pokaže s palico, naj stopijo k pultom.

In že zadone zvoki prve partizanske kompozicije – Partizanska koračnica. Delo je skomponiral »vohun« zaskrbljenega Radojice – Emanuel Fridrih, bivši prvi violonist mariborske Opere.

Hvalnica naravi (Cvetko Zagorski) Radovan Gobec

1. kopaku

1. Karkoli diha, kar ži-vi, se sonca, zraka vse-
2. Vo-do, glej bistro, polno rib, poglej, kako zelen je
3. Naj bodo čiste vse vo-de, o-bilno naj rodi po-

1. č. Naj človek bo, žival, drevo - vsi v enem
2. hrib, kako se ptič povzpne v nebo! Za nas o-
3. čé, naj v gozdu se množi divjad, naš svet naj

1. krogu ra-ste-mo -
2. hrami-mo vse to! } Ob-varujmo življenje
3. lep bo im bogat! }

zdravo, spoštuj-mo, čuvajmo naravo!

Ljubljana
1. maj 1976
Radovan Gobec

PRIPOMBA k besedilu pesmi in k notnemu zapisu »Hvalnice naravi«:

Na pobudo varstvenikov narave si je zamislil pesnik Cvetko Zagorski besedilo, ki bi bilo primerno za uglasbitev in za petje med pohodi, ob tabornih ognjih, ob proslavah in na sestankih tabornikov, varstvenikov narave, pionirskih odredov, raznih društev in krožkov. Komponist Radovan Gobec je prav tako rad ustregel tej želji in besedilo uglasbil. Ob tem je svojo kompozicijo pospremil s toplimi besedami: »Vašo ponudbo sem prejel, sprejel in uresničil. Glede na pestrost izvajalcev sem moral uporabiti vso enostavnost, da bi jo lahko sprejeli in osvojili kot nekoč v borbi. Želim ji srečno pot, vam pa hvala za zaupanje.« Pripomnil je še, da črke nad notami pomenijo harmonije za harmoniko ali kitaro.

In ker je zdaj pravi čas, da se pesmi ob pomladnem prebujanju narave naučimo in jo družno zapojemo, jo priporočamo. Torej - srečno pot!

CVETKO ZAGORSKI

Hvalnica naravi

*Karkoli diha, kar živi,
 se sonca, zraka veseli.
 Naj človek bo, žival, drevo,
 vsi v enem krogu rastemo.*

*Obvarujmo življenje zdravo,
 spoštujmo, čuvajmo naravo!*

*Glej bistro vodo, polno rib,
 poglej, kako zelen je hrib,
 kako se ptič povzpne v nebo!
 Za nas ohranimo vse to!*

*Obvarujmo življenje zdravo,
 spoštujmo, čuvajmo naravo!*

*Naj bodo čiste vse vode,
 obilno naj rodi polje,
 naj v gozdu se množi divjad,
 naš svet naj lep bo in bogat!*

*Obvarujmo življenje zdravo,
 spoštujmo, čuvajmo naravo!*

VBOGAJME BOGATE IN REVNE ŽENE

V neki vasi sta nekoč živeli dve ženi, prebivali sta v dveh sosednih hišah. Prva žena je bila skopa in bogata, druga je razdelila vse, kar je imela, pa čeprav je bila sama najbolj revna.

Nekega dne pride v vas onemogel berač in prosi bogato ženo za skorjico kruha. Toda poslala ga je dalje, kričeč za njim: »Stran s tvojo revščino! Zate nimam ničesar!«

Berač se je napolil k revni ženi. Usmilila se ga je, povabila v svojo hišico in mu ponudila kruha, ki je bil pripravljen za kosilo njenih otrok.

»Dam, kar imam. Ni veliko, a žal, da nimam več.«

Berač se ji lepo zahvali rekoč: »Spremlja naj te sreča in karkoli se zdaj polotiš, nadaljuj do sončnega zahoda.«

Ko se je berač odpravil dalje, je žena začela premišlevati, kaj naj bi dala jesti svojim otrokom. Drugega ni imela kakor krompir, saj je bila zadnji krajec kruha dala lačnemu beraču. Imela pa je tudi nekaj platna, iz katerega je nameravala sešiti otrokom srajce. Ker pa morajo otroci tudi jesti, sklene platno prodati in z izkupičkom kupiti kruha.

Ker žena ni vedela, koliko platna ima, ga je začela meriti. Merila je, merila, platna pa noče biti konec. Tako je do večera namerila nekaj tisoč metrov platna. Šele zdaj se je spomnila na beračeve besede in doumela, kako čudežno ji je povrnil za košček kruha.

Žena vzame platno in gre z njim na semenj. Sklenila je, da bo z izkupičkom kupila dve kravi, njivo in travnik, pa še ji bo ostalo nekaj denarja. Zdaj je mogla mirno živeti s svojo družino. Do smrti bo hvaležna revnemu beraču.

Ko je bogata sosedka zvedela za sosedino srečo, se je razjezila nase, zakaj je bila odgnala lačnega berača.

Mine leto dni in nekega dne se v vasi zopet pojavi stari berač. Ko ga ugleda bogata žena, ga povabi v hišo in mu ponudi vsega, kar je imela najboljšega. Siromak se je najedel do sitega, nato se je zahvalil in se odpravil dalje rekoč:

»Sreča naj te spremlja! Karkoli boš počela, nadaljuj vse dotlej, dokler ne zaide sonce.« Žena pa je bila že vnaprej pripravila platno, da ga bo nemudoma začela meriti, ko je v sobo prifrlela kokoš. Žena jo je hotela spraviti ven, toda kokoš je kokodajala iz kota v kot in je ni bilo mogoče spraviti iz hiše.

Odletela je komaj zvečer, ko je bilo sonce že zašlo.

Po poljski pravljici
 predil Crt Sinkovec

SREČANJE POD NANOSOM

Nanos – to vam je visoka gora. Daleč naokoli jo poznajo, saj se dviga iz Krasa kot ogromen medvedji hrbet. Vidijo jo s sinjega morja na jugu in s snežnih planin na severu. Vanjo se ozirajo s spoštovanjem in radovednostjo mnogi popotniki, ki se vozijo mimo njenega vznožja proti morju ali proti Vipavi in Gorici.

Mogočen in čist je Nanos v soncu, v slabem vremenu pa je videti skrivnostni in grozeč. Pogosteje kot druge gore se zavija v negibno, nepredirno meglo, v sive, preteče oblake...

»Tolikokrat sem se že vozil mimo Nanosa, na njem pa še nisem bil,« sem rekel Piki, ko sva se vozila nekoč mimo, in željno pogledoval v strmo goro.

»Pa bi šla kdaj gor!« je menila Pika.

»Prav,« sem odgovoril. »Kar prihodnjo nedeljo, če bo lepo vreme. To bo tudi tvoja planinska preizkušnja.«

In skozi glavo so ji šinile povesti Lukec in njegov škorec pa Pestrna in Tatič in Grivarjevi otroci...

»Prav s tistim.«

»Ah, oči, zakaj mi nisi prej povedal, da bi tudi jaz njega kaj vprašala...«

»No, zdaj veš, zakaj sem bil tako radoveden. Mogoče boš brala kmalu tudi kako zgodbo o deklici, ki je bila namenjena na Nanos.«

Pika ni čutila ne trde ceste pod nogami ne nahrbtnika. Zamislila se je in se spomnila še nečesa, kar mi je morala povedati:

»Ko se je avtobus ustavil, mi je pomagal s sedeža, se mi nasmehnil in rekel: 'Na svidenje in srečno hodi!'«

Koj za vasjo Razdrto sva začela lesti v hrib, najprej po travnikih, potem skozi listnat gozd. Hodila sva in hodila, pa nama ni bilo dolgčas: prelep je bil pogled na goro, ki je vabila vase, prelep v dolino, ki se je oddaljevala in pogrezala globlje in globlje.

Prišla sva do studenca, kjer je bilo razpotje. Naprej sta vodili dve poti, ena daljša in položnejša, druga krajša in bolj strma, kakor je pisalo na kažipotu.

»Če je preizkušnja, morava po krajši!« sem odločil.

Pot se je strmo vijugala skozi iglast gozd in se pod vrhom zarila v skale. Kdaj pa kdaj si je bilo treba pomagati z rokami.

»Le počasi in varno,« sem poučil Piko. »Vsaka stopinja naj bo varna, vsak prijem trden.«

Prišla sva do navpične, visoke stene, kjer je steze zmanjkalo. Ampak ne – rdeča

puščica je kazala okoli stene. Ob steni je bilo prostora komaj za stopinjo, pod steno pa prepad do doline. Pika je obnemela in tudi meni ni bilo lahko pri srcu.

»Počakaj, da pogledam,« sem rekel. Prišel sem se k steni in izginil za ovinkom. Čez hip sem se vrnil in povedal:

»Onkraj stene je spet pot. Samo ta ovinek je treba prestopiti...«

Spustil sem Piko naprej.

»Ne glej navzdol,« sem ji svetoval. »Dobro se oprimi tistega kamna tam, ki štrli iz skale, trden je. Samo korak, pa boš na varnem, nič se ne boj.«

In tako je tudi bilo: korak, pri katerem ti srce zastane – in Pika je bila že za steno. Ni se pa mogla premagati, da ne bi na ovinku za hipec pogledala v dolino: joj, kako globoko spodaj je bila vas! Hiše so bile kot škatlice od šibic, cesta kot bela nit.

Za Piko sem se prestopil še jaz in se zadovoljno pošalil:

»So se ti hlačke tresle, a?«

»O, pa ne samo meni!« mi je Pika vrnila.

Potem naju je vodila pot spet med skalami strmo navzgor. Rinila sva med njimi kot martinčka, dokler nisva prišla na plano, na strmo pobočje, obraslo s šopi visoke, trde in nekošene planinske trave. Le še za lučaj kamna je bilo do koč.

Ustavila sva se, da si pred zadnjim vzponom malo oddahneva.

Obema je bilo po prestanem naporu in nevarnosti lahko in veselo pri srcu. Posebno še Piki, ko sem ji rekel:

»Preizkušnja si opravila. Drugo leto pojdeva na Triglav!«

Naslednja nedelja je bila res sončna.

V že poln avtobus sta se zrinila v Ljubljani še dva popotnika: oče, ki mu je bilo že čez štirideset, in komaj desetletna Pika. Bila sta čisto drugače napravljena kot drugi ljudje v avtobusu: bilo je poletje in namenjeni so bili na morje, torej so bili v srjcah, bluzah, s sandali na nogah, midva pa sva nosila gozdarice z narezano gumo, hlače iz močnega blaga, pred seboj pa tiščala vsak svoje brašno – jaz kot vrečo velik nahrbtnik, deklica pa majhnega kot košarico.

Razgledoval sem se po avtobusu. Vsaj za otroka bi rad našel varen kotiček. Tedaj pa nagovori deklico prijazen mož, ravno prav debelusen in že malo sivih las.

»Sèm sedi, glej,« ji pravi in odklopi zasilni sedež zraven sebe. Deklica me vprašujoče pogleda, prikramam ji:

»Le sedi, le!«

Zadovoljen sem bil, da je hčerka našla sedež, pa še zaradi nečesa sem bil zadovoljen, a to se bo razkrilo pozneje... Sam sem stal spredaj, tik za šoferjem, in le kdaj pa kdaj sem ujel kako besedo izza hrbita, iz tretje vrste: hčerka se je pogovarjala s tistim dobrodušnim možem.

Od Postojne naprej se je začel svet spuščati. Še malo in za Divačo se bo prikazalo morje. Toda midva sva izstopila že prej – pri treh hišah, kakor se pravi postaji.

Potem sva morala po cesti peš do vasi Razdrto, kjer ustavljajo le avtobusi, ki vozijo v Gorico in ne proti morju.

Spotoma sem vprašal hčerko:

»Kaj pa si se pogovarjala z gospodom?«

»Vprašal me je, kako mi je ime. In če že hodim v šolo.«

»Pa kakšen se ti zdi, prijazen?«

»Prijazen.«

»Pa te je še kaj spraševal?«

»Oh, oči, kako si radoveden!«

»Povej mi, kaj sta se pogovarjala, potem bom pa tudi jaz tebi nekaj povedal.« Hčerka me je začudeno pogledala. Kaj le skriva?

»Kje stanujem, me je vprašal. In kam sem namenjena.«

»Si mu povedala, da greva na Nanos?«

»Seveda. Vprašal me je, če vem za pot... Pa kaj me toliko sprašuješ, oči?«

»No, povem ti: pogovarjala si se s Francetom Bevkom. Gotovo je namenjen na obisk v domači kraj, v Zakojco pri Cerknem.«

Piki se je obraz zjasnil in razširil. Ustavila se je.

»A s tistim Francetom Bevkom sem se pogovarjala, ki piše?«

Vrana ni ne lepa ne prijazna ptica. Njeno plahutanje je težko, glas zoprno. Pa še škodljivka je. Vendar je tudi vrana bitje in sojeno ji je, da živi z nami na isti zemlji in pod istim soncem.

Tudi v mojih otroških letih so imeli veliki fantje frače, da so streljali vrabce in golobe, najraje pa vrane. Redkokdaj so kaj zadeli. Kadar so pa zadeli, je bilo to zanje veliko veselje, pravi praznik. Saj so si domišljali, da so ujeli sovražnika, o kakršnih pišejo indijanarice in jih kažejo kavbojski filmi.

Nekoč so spet sestrelili vrano. Samo eno perot so ji ranili, tako da ni mogla več leteti in je padla na zemljo. Z vrvice so jo privezali h kolu, jo obstopili in se posvetovali, kaj naj z ujetnico storijo. Nekoč se je spomnil svojega psa in stekel ponj.

Pes je bil križanec vseh pasem, kar jih je premoglo mesto. Kratke noge so leno nosile zavaljen trup, pokrit z umazano, sivo, dolgo dlako, ki mu je nemarno visela tudi čez zelene, krvavo podplute oči, ki so potuhnjeno, strahopetno pogledovale izza sive zavese v svet.

Ujetnica je ležala v krogu, in ko je uvidela, da ne more uiti, se je naščeperila in čakala, kaj bo.

Pes se je pognal vanjo, naravnost v prsi. Ptica se je vzpela, ko da se je zbudila v njej žilavost vsega vranjega rodu. Kavsnila je napadalca v glavo, da se je pokazala kri. Potegnil se je nazaj, do razdalje, ko ga privezana žrtev ni mogla doseči, sam bi jo pa lahko zgrabil, samo če bi stegnil vrat. Bevska je vanjo, ko pa je videl, da njena odločnost nič ne odjenja, ji je poskusil priti do živega od zašaj. Vrana je odskočila, se jadrno obrnila in odbila napad tudi od te strani.

Tako sta se nekaj časa lovila. Psa je dražila predrznost, s katero se je žrtev otepala, saj bi morala vendar razumeti, da je igra – življenje zanjo izgubljena.

Ko so fantje uvideli, da pes sam vrani zlepa ne bo kos, so začeli streljati vanjo s fračami. Nekajkrat so jo zadeli v telo, v glavo, v nogo. Trpinčena žival se je sesedla in že je kazalo, da poginja. Pa je spet vstala in se omotično opotekla. Za seboj je vlekla odtrgano perot in bila podobna staremu, od vetra in toče scefranemu strašilu.

Zdaj se je opogumilo tudi ščene in fantje so mu prepustili poglavitni, zadnji opravke.

To ni bil več boj na življenje in smrt, saj je bil konec že odločen. Zato pa je bil še bolj neusmiljen, še bolj krut. Vsi smo vedeli, kaj čaka vrano in tudi sama je vedela. Pa ni zamižala, ni se prepustila usodi, milosti ali nemilosti bojazljivega napadalca, marveč se mu postavila v bran do konca.

Ščene je naskakovalo od vseh strani, brez počitka. Krog se je ožil, žrtev se je umikala, nič več podobna ptiču, bila je samo še kepa mesa, krvi in perja. Kadar je zmogla, je še stegnila vrat proti psu in s strašnim glasom, s široko odprtim kljunom kriknila:

»Kra! Kra!«

Pri tem so se ji drobne črne oči svetile kot steklene kroglice.

Pes se ji je že čisto približal. Še je kavsnila, kamor je padlo, najraje po glavi. Toda udarci so bili zmeraj bolj redki in šibki in ščene se jih je komaj še balo. Zmeraj pogumnejše – strahopetnejše je naskakovalo ranjeno ptico, ki se je branila le še z zadnjimi močmi.

»Kra! Kra!«

Zdaj jo je ugriznilo v nogo, zdaj ji izpuhilo pero, pa jo potegnilo a ranjeno krilo,

VRANA

da se je še komaj, postrani obdržala na nogah.

Bližal se je konec.

Veliki fantje so poskakovali od veselja nad predstavo. Manjši otroci, ki smo stali za njihovimi hrbti, smo jokali in kričali od sočutja in groze. Pa se nihče ni zmenil za nas.

Žrtev ni mogla več stati. Obležala je, vsa razčeperjena, razdejana. Izpod črne pernate kepe je trzala suha, ogoljena noga. Se nekajkrat je hlastnila:

»Kra! Kra!«

Potem je še dvakrat, trikrat odprla kljun, a glasu ni bilo več. Samo drobni, črni stekleni kroglici sta še svetili v znamenje življenja, dokler ni še teh zastrla mlečno siva zavesa vek.

Ščene je zmagoslavno zabevskało in se vrglo na truplo.

V mraku smo otroci pobrali ostanke. Pokopali smo jih za hišo, ob plotu. Na gomilo smo zasadili dve navzkrižni vejici. Potem smo še nekaj dni krasili grob s cvetjem in skrbeli zanj, čeprav je bil samo vranin.

ALDER IN NJEGOVA ČUDODELNA PALICA

Nekoč je Aldar srečal trgovca sredi stepe.

»Slišal sem,« reče Aldar, »da ste pred dnevi marsikaj rekli o meni.«

»Res je,« de trgovec, »saj si znan malo-pridnež, pa tudi pretental si že mnogo ljudi, toda mene ne boš, to sem dejal.«

Aldar se zasmije, navihano pomežikne.

»Za poskušnjo staviva. Pretentam te tu in takoj, a žal, da nimam s seboj svoje čudodelne palice. Posodite mi vašega konja, odjezdim ponjo, potem pa bova videla.«

Trgovec izroči Aldarju konja, le-ta pa v galopu odjezdi proti domu. Doma zapelje konja v hlev, mu odstriže rep in se vrne k trgovcu, spotoma pa zakoplje rep v zemljo, da en konec gleda iz nje. Trgovec je bil ves na trnih, a poslušal, ko mu Aldar potoži:

»Za vruga, imate trmastega konja. Iznenada je začel besneti, vrgel me je s sedla, nato pa ga je pogoltnila zemlja. Zunaj je ostal samo konec repa.«

Trgovec je obstal kakor kip.

»Še nikoli nisem slišal, da bi se kaj podobnega zgodilo.«

»In vendar se je,« reče Aldar in vodi trgovca prav tja, kamor je bil zakopal konjev rep.

»Glejte, prav tu se je zgodilo. Samo konec repa je zunaj.«

Trgovec sprva ni vedel, kaj storiti, nato je zgrabil za rep in ga skušal povleči.

»Ne vlecite, sicer boste konju iztrgali rep,« ga prepričuje Aldar, toda trgovec vleče z vso močjo in iztrga rep iz zemlje.

»No, ste videli. Dejal sem vam, da boste konju iztrgali rep in ga ne bo mogoče izvleči iz zemlje. Prav to se je zgodilo,« reče Aldar in se počasi napoti proti domu.

Po uzbekistanski pravljici priredil Črt Šinkovec

Opravičilo bralcem

Zaradi okvare stavnega stroja je v današnji številki več »lepotnih« napak, ki jih ni bilo mogoče popraviti. Prosimo bralce za razumevanje.

Uredništvo LISTOV

LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR – glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.